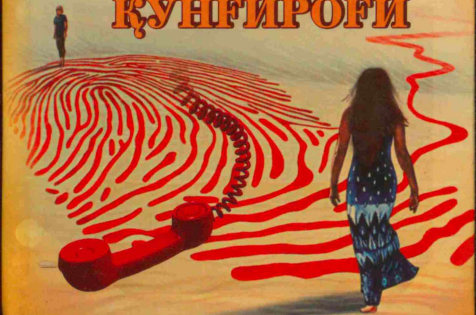


Уз 2
Н 55

YOSHLIK
jurnali kutubxonasi

Али Фуёз

ТАҚДИР ҚЎНҒИРОҒИ



**Kitob shu yerda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart**

Ilgarigi berilmalar miqdori _____

--	--

«Ешлик» журнали кутубхонаси

Али НИЁЗ

ТАҚДИР ҚЎНҒИРОҒИ

Қисса

Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа
ижодий уйи – 2017

УЎК 821.512.133

КБК 84 (5Ў)6

Н 55

Ниёз, Али

Такдир кўнгироғи / Али Ниёз. Тошкент: Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи 2017. – 216 б.

Нашриётимиз ижодий жамоаси шу йилдан эътиборан янги сериядаги асарларни чоп этишни бошлади. Кўлингиздаги ушбу китоб «Ёшлик» журнали кутубхонаси сериясида чоп этилмоқда. Ёзувчи Али Ниёзнинг ушбу киссаси журналининг 2014 йилги сонларида эълон қилинган.

Ушбу киссада бир инсоннинг рухий кийноқлари, қувончу изтироблари қизиқарли воқеалар воситасида қаламга олинган. Асар ҳаётий лавҳаларга бой. Китоб ана шу жиҳатлар билан ўқувчилар эътиборини қозонади, деган умиддамиз.

УЎК 821.512.133

КБК 84 (5Ў)6

© Али Ниёз

**© Гафур Ғулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2017**

ISBN 978-9943-4911-2-0

ҒОЙИБДАГИ ОДАМ

Телефон яна жиринглади. Гўшакни кўтариб, «Алло», дедим – жимлик... Мен гапира бошладим. Телефон қилган одам менинг гапимни эшитиб турарди.

Ҳар куни худди келишилгандай айнан соат учларда кўнғирок бўлади. Мен ҳам кадрдон дўстимга гапиргандай, тинмай жаврайвераман. Миямга қандай фикр келса, гапиравераман, гапиравераман. У жим тинглайди. Сас чиқармайди. Мен бу ҳолатга ўрганиб қолган эдим. У гўшакни кўйиб кўйишидан кўрқаман. Шунинг учунми, кизик-кизик воқеаларни гапираман. Беихтиёр гўшакни кўйиб кўймасин деб, кулдирадиган ҳангомалардан ҳам айтаман. У нима учундир кулмайди ҳам. Гапириб-гапириб чарчаганимдан сўнг, энди бўлди, бугунча етар дейман. Унга соғлик тилайман. У гўшакни кўяди, қиска «дуд-дуд-дуд» деган овоз келади.

Хонамда қолиб, ўзимга тааллуқли ишларни бажараман-да, асосан, эртанги кунга тайёргарлик кўраман. Эртага нима десам бўлади. Режа туза бошлайман. Янги-янги ҳангомаларни топишга

ҳаракат киламан, чунки у гўшакни тўсатдан қўйиб қўйиши мумкин.

Эртасига яна янги иш куни бошланади. Бошқача бўлиши мумкин ҳам эмас. Ходимлар билан саломлашиш, бошликнинг хонасига кириб топширик олиш, коғозлар ичига кириб ракамларни ахтариш – касбим шундай. Бу касбни Худо раҳмат қилгур опам танлаб берган.

Иш билан оввора бўлиб соат уч бўлганини сезмай қолибман. Бирдан телефон жиринглади, гўшакни олдим. Яна жимлик...

Саломлашиб, аҳволини сўрадим. Иложи бўлса бир оғизгина гапиришини, бу ҳолат узок давом этмаслигини, фақат менинг гапиришим билан иш битмаслигини тушунтириб, уни ҳам гапиришга ундадим. «Мен жуда чарчадим», – дедим, овозимни баландлатиб. У чуқур нафас олди. Аниқ ҳис қилдим, миямга ҳадеганда кизик фикр келавермади. Ҳайла бошладим: «Узундан-узок хангомаларим унга нима учун керак? Нега ўзини таништирамайди? Ким ўзи телефон қилаётган? Аёлми? Эркакми? Нега энди ҳадеб унга ёқадиган ёлғон-яшиқ воқеаларни тўқиб, унинг кўнглини овлашим керак? Нима учун? Ахир уни танимасам?» – деган савол бошимда тинимсиз айлана-

ди. Гўшакни столим устига кўйиб кўйдим-да, унга караб гапирмасдан ўтиравердим...

Энди телефон соат учда жирингласа ҳам, гўшакни олмайман, хонамдан чикиб кетаман. Соат тўртдан кейин гўшакни кўлимга олдим, узун «дуд-дуд» деган овозни эшитгач, жойига кўйдим.

Ишни якунлаб уйга кетар эканман, соат учда бўладиган кўнғироқнинг жаранги миямни тарк этмасди. Мени эшитиб жим ўтирадиган одам турли киёфада гавдаланиб, баъзан у келишган йигит, зум ўтмай чиройли киз ёки гўзал аёл киёфасида кўринса, гоҳида қандайдир менинг устимдан кулаётган телбасифат одам, дарвеш бўлиб, гоҳо бадбашара, искирт махлук устимга бостириб келаётгандай туюларди. Хуллас, адоғи йўқ бу ўйлардан қочишнинг иложини тополмадим. Уйга хаёлим паришон бўлиб кирар эканман, ўзимни чалғитиш учун кўлимга дуч келган китобни олдим. Машхур ёзувчининг маймун етаклаган одам ҳақидаги ҳикоясини ўқий бошладим. Бу воқеалар хаёлимни жамлашга ёрдам бермади. Балки тесқари таъсир қилди. Қандайдир кўркинчли махлукнинг ҳамласини қайтаришга шайланган одамдай ўзимни ҳимоя қилиш учун кўчага чиқдим.

Шаҳарга тун чўккан. Ҳаво тоза, осмон тўла юлдузлар, бири-биридан чиройли. Ана у юлдуз

Хулкар, Зухро, Катта айик, буниси Темиркозик, Тарози, Беш оғайни, униси Етти оғайни. Қаранг, уч оғайни юлдузлар ҳам бор экан, осмоннинг кўркига кўрк кўшиб, безаб турган бу юлдузлар тўғрисида бир вақтлари момомдан эшитганман.

Юлдузлар бирин-кетин ярқираб осмон гумбазида тартибсиз ва тартибли жойлаштирилган нималарнидир эслатар, назаримда, улар зимдан ерни кузатаётгандай туюларди. Қайсидир журналда ўқиган эдим, осмон очик бўлганда август ойлари кечаси беш мингтача юлдузни санаш мумкинлиги, кейин одам адашиб кетиши ҳақида ёзишган эди. Эринмай санай бошладим. Бир, икки, уч, тўрт, беш... мингларга борганимда чалғиб кетдим.

Сомон йўлини томоша кила бошладим. Тангрининг бу кудратига, табиатнинг ҳеч ерда такрорланмас мўъжизасига қойил қолмай иложинг йўқ. Осмон худди катта бир денгиз, унга юлдузлар шундай жойлаштирилганки, коинотдаги бу ажойиб манзарани томоша қилиб, инсоннинг акли бу ҳукм олдида нақадар ожиз эканлигига беихтиёр ишонасан. Яратганга шукроналар айтасан...

Яна иш. Корхонанинг барча хисоб-китоблари менинг зиммамда. Қўл остимдаги ходимларга керакли топшириқларни бердим-да, хонамга қа-

малиб олдим. Вақт шундай тез ўтардики... Зум ўтмай соат уч бўлиб қолди. Телефон жиринглади. Гўшакни олдим, жимлик, аста гап бошладим: «Хангомалар тугади, менга бошка телефон қилманг, илтимос. Агар иш шундай давом этаверса, жинни бўлиб қоламан». У жим тингларди. «Гўшакни қўяман», дедим. «Энди хайр. Охирги марта хайрлашайлик. Ҳақиқатан, сизга жуда ўрганиб қолган эканман. Гапирмасангиз ҳам нафас олишингизни эшитдим-ку. Омон бўлинг. Мендан хафа бўлманг», деб гўшакни қўйдим. Дақиқа ўтмай телефон яна жиринглади. Хаёлимда телефон жаҳл билан жиринглагандай бўлди. Кўзимни узмай гўшакка қараб турдим. Бу сафар ундан ҳам қаттиқ жиринглади назаримда. Гўшакни олдим. Жимлик.

– Нима ишингиз бор? Айтинг, ахир мендан нима истайсиз?! – дедим тоқатим тоқ бўлиб.

Жимлик ҳамон давом этар эди. Мен ҳам жим туравердим. Узэк кутдим. Тўғриси, чарчаб кетдим. Гўшакни столим устига қўйдим-да, ишларимни қила бошладим. Соатга карасам, тўрт. Гўшакни жойига қўйиб қўйдим.

Менга ҳар доим соат уч билан тўртгача қўнғироқ қилинар эди. Соат учдан тўртгача телефонни ўчириб қўйсам-чи? Қашфиётимдан ўзим

севиниб кетдим. Ҳақиқатан ҳам, нега олдин шу фикр миямга келмади экан-а? Балки мен телефон билан гаплашишга жуда ўрганиб қолгандирман?

Эртаси кунни соат учдан тўртгача хонамдаги телефонни ўчириб қўйдим.

Қўл телефонимга хабар келди. «Илтимос, соат учда телефонингизни ўчирманг. Сиз учун бир соат гаплашиш шунчалик қийинми? Агар сўзлашишни хоҳламасангиз, гўшакни кўтариб столлингиз устига қўйиб қўйинг. Бу ишингиз яхшиликка олиб келмайди».

Ҳайрон қолдим. Қўл телефоним рақамини қаёқдан билади? Нима учун хабар жўнатувчининг телефон рақами йўқ? Наҳотки менинг гапларим унга шунчалик қизиқ бўлса?! Ўзи нималар бўлаяпти? Агар бирон кимсага шу тўғрида айтсам, ҳечам ишонмайди. Мени телбага чиқариши аниқ. Яна кўрқитиши ортиқча. Мени қаёққа бошляпти бу?..

Мен, хаёлим паришон бўлиб, баъзан ўзим билан ўзим гаплашадиган одат чиқардим. Ишхонадагилар, оила аъзоларим ҳам ҳайрон.

Обдон ўйлаб кўриб, якуний қарорга келдим. Хонамни соат учларда ичидан бекитдим-да қўнғирокни кута бошладим. Мақсадим, то гўшакни қўйгунча гапириш, у билан дардлашиш. Унга

Ўзим ҳақимда кўпроқ сўзлашни маъқул кўрдим. Соатга қараб турибман, роппа-роса уч бўлди. Телефон жиринглади. Гўшакни олдим. Саломлашиб, қўл телефонимга юборган хабари учун раҳмат айтдим. Ундан озроқ гина ҳам қилдим. У ҳақида ҳеч қандай маълумотга эга эмаслигимни билдирдим. «Агар мен билан суҳбатлашиш ниятингиз бўлса, ўзингиз ҳақингизда бирон-бир ишора билан билдирсангиз яхши бўларди», дедим.

– Сизни бирон кимса менга қарши ёлламаганми? Шунга ишонтиринг, – дедим.

Яна жимлик.

Қасбим иқтисодчи. Ўттиз беш йилдирки ҳисобчи бўлиб ишлайман. Қилаётган ишимдан мамнунман. Ташкилотнинг иқтисодий тикланишига анча-мунча ҳиссам қўшилган. Шунинг учун ҳам ўзимга яраша обрў-эътиборга эгаман. Тўрт нафар фарзандим бор. Иккита қиз, иккита ўғил. Ҳаммаси олий маълумотли. Рафиқам олий тоифали шифокор. Кўринишим ихчам. Бўйим бир метру етмиш саккиз сантиметр. Бошимнинг сиғими эллик олти, оғирлигим етмиш саккиз килограмм. Кўйлагимнинг ёқаси қирк икки, оёқ кийимим ҳам қирк иккинчи ўлчамли. Бугдой рангман. Сочим қирк ёшимдан оқара бошлаган.

Ҳозир оппок. Кўзларим катта-катта, юзимнинг чап томонида билинар-билинемас хол бор. Қошларим қоп-қора. Юрганда дадил қадам ташлайман. Кўпроқ оқ кийим кияман... Ҳаётимдан мамнунман. Қизиқадиган соҳам – қадимий, ўрта аср тарихий воқеалари ҳақидаги асарларни кўп ўқийман. Бу ҳақида анча-мунча маълумотлар тўплаганман. Ҳар қандай колоқ, иқтисодий ночор ташкилотнинг молиявий салоҳиятини яхшилаш учун озгина бўлса-да фойдам тегади, хўжалик раҳбари ва бош ҳисобчиси соғлом, ҳалол фикрлайдиган ва унга амал қиладиган шахс бўлса, корхонанинг нуфузи яхшиланишига ишонаман. Агар раҳбар ё бош ҳисобчи ўз манфаатини ўйлаб иш юритар экан, бу хўжаликнинг иш жараёни узокқа бормайди.

Шундай қилиб, мен учун ҳаёт – синов майдони. Бу майдонда ўзимни синайман, кимлигимни, нималарга қодир эканлигимни, нима учун яшаётганимни англашим керак.

Атрофимдаги одамлар фақат ўзларини ўйлашади. Ташкилотнинг ривожланиши, иқтисодий самарадорлик улар учун ёт нарса. Келдингми, келдинг. Нима мақсадда келдинг? Бугун хўжаликка қандай нафтинг тегди? Келгусида хўжаликни кенгайтириш, ишлаб чиқаришни ривожланти-

риш, таннархни пасайтириш эвазига олинадиган даромадлардан унумли фойдаланиш, шу корхонада келажакда фарзандлари ишлаши хакида ўйлаб ҳам кўрмайди. Ой охирласа: «Иш хаки нега кечикди? Нега маош ошмаяпти? Нега фалончининг ойлиги кўп? нега меники оз?» – деган саволларни кўйишади. Бу чаласавод, ўз хақ-хукукини билмайдиган одамлар билан кандай қилиб хўжаликни ривожланган, чет эллардаги миллионер компаниялар даражасига олиб чиқиш мумкин? Қолаверса, бизнинг мулкдорларга ҳам худди шундай, каёкқа бошласа эргашадиган оломон керак. Авваламбор бу одамларни, (ишчи деб бўлмайди) ва мулкдорларни яхшилаб тарбиялаш керак. Қандай қилиб?! Шулар хакида кўп ўйлайман, ўзимча анча-мунча режалар тузганман. Европадаги таракқий этган мамлакатлардек бизнинг юртда ҳам одамларнинг хаёт, яшаш даражаси юкори бўлса, дейман. Орзуларимнинг амалга ошишига ишонаман...

Шу мавзуда кўп гапларни гапирдим. Соатга қараб қўяман. Соат миллари тўртга яқинлаша бошлади. Гўшакдан «дуд-дуд»деган овоз эшитилди.

Сездимки, нотаниш кимса бир соат эринмасдан менинг гапларимни эшитди. Ҳайрон қолдиган жойи шуки, гўшакни кўяётганда чуқур

нафас олди. Гўё гапларимни нафас олмай эшитгандай таассурот колдирди менда.

Яна ўз ишларим, ўз юмушларим билан бўлиб кун ботди, тонг отди. Эрталаб ишга, банкка бориш. ҳисоб ракамдаги пул маблағларини таксимлаш, ишлаб чиқаришга зарур бўлган ускуналар сотиб олиш ва шунга ўхшаш ҳар доимгидек бир хил иш жараёни қуршовида тушлик бўлганини сезмай қолдим. Хонага келиб соат уч бўлишини кута бошладим. Энди бу ёғи менга ҳам қизиқ эди. Хўш, бунинг охири нима билан тугайди?! Барибир, бир куни у ўзини таништиради. Мулоқотга чиқади. Ҳар нарсанинг ҳам аввали ва сўнгги борку?! Хонамга назар ташлар эканман, рўпарамда турган компьютерга синчиклаб қарадим. Бу мосламадан ҳар балони кутса бўлади. Хона тўридаги ҳужжатлар қўйиш учун арғувондан ясалган олди ёпиқ жавонлар ҳам сеҳрли кўринарди менга. Ўнг томонимдаги ходимлар ўтириши учун мўлжалланган олти дона курси худди устимдан қулаётгандай эди. Хона тўридаги иш столининг ўнг ёнидаги темирдан ишланган ўн икки киши амаллаб силжити оладиган сейф хўжаликнинг бор сирларини ютадиган қафасга ўхшаб қайиб турарди. Чап томонида эса газета ва журналларга мўлжалланган ихчам стол, унинг устида яқиндагина

нашрдан чиккан янги шеърый китоблар турарди. Соат уч бўлди. Телефон жиринглай бошлади. Гўшакни олдим. Жимлик...

– Кўшниларим хақида гапириб бераман,– дедим саломлашгандан сўнг. – Ажойиб кўшниларим бор. Чап томондаги кўшнимнинг ёши мендан уч ёш кичик. Жуда зийрак, ҳамма билан ҳам чикишиб кетавермайди. Ўта жиддий. Табиати шундайми, билиш қийин. Ҳарбий. Сўзлашганда дона-дона, аниқ ва лўнда килиб гапиради. У билан эрталаблари кўришиб тураман. Эрталаб баъзан ярим соат, гоҳида кўпроқ турли мавзуларда суҳбатлашамиз. Бизнесга ҳаддан зиёд кизиқади. Мен иқтисод соҳасида ишлаганим учунми банклардаги ўзгаришлар, солиқ тизимидаги янгиликлар, ташкилотларнинг молиявий ҳолатига тўсқинлик қилувчи омиллар тўғрисида саволлар беради. Мен газеталардан ўқиган янгиликларни сўзлаб бераман. Кейин қуюқ хайрлашамиз. Агар бирон кун субҳидамда кўринмай қолсам, бир баҳона топиб чакириб олади. Дарвоза олдида ихчамгина килиб тахтадан ясалган ўриндикка жойлашиб:

– Хўш, бугун бизнес оламида нима янгиликлар?! – деб гап бошлайди.

Ўз соҳаси хақида лом-мим демайди. Соҳаси хақида савол берсам, гапни бошқа томонга бу-

риб, охири бизнесга тақайди. Ҳа, мана шундай ажойиб кўшним бор.

– Сиз, дарвоқе гапирмайсиз, ё соқовсиз ёки умуман тилингиз йўқ, – дейман гўшакка. – Нима бўлганда ҳам нафас олишингизни эшитиб турибман-ку. Ўнг томонимдаги кўшнимни таништирадиган бўлсам, у – курувчи. Ниҳоятда одамохун. Менга жуда хурмат билан қарайди. Ҳар доим мендан олдин салом беради. Кўпроқ дам олиш кунлари тўқнаш келамиз. Ҳовлиси менинг ховлимга ўхшаб чала. Яқинда сотиб олган. Ўзининг айтиши бўйича қандайдир катта қурилишда ишлайди. Ҳар хил қурилиш материалларини олиб келиб битмаган уйини тиклаш билан овора.

– Ҳорманг, – дейман уни кўрганда. – Хўш, пишиқ ғиштни қанчага олдингиз?

– Ўзимизда «деҳқончилик», – дейди соддалик билан.

«Ё тавба, ғишт ҳам деҳқончилик бўладими», – деб ўйлайман. Ажабланиб елкамни қисаман. Кўшним мендаги хайронликни тушунгандай:

– Биласиз-ку, қурилишда ишлайман. Ўн мошин ғишт олсак, бир мошини бўёкка жўнатилади. Худонинг куни кўп. Ҳовли ҳам битай деб қолди, насиб бўлса уй тўйини ўтказамиз, – дейди.

– Ҳа, шу кунларга етказсин, дейман. Ҳали битмаган, ойналар қўйилмаган, усти шифер билан ёпилган уйимга қараб, дарвозамнинг кўрimsизлиги ичимни тирнайди. Бу кайфиятдан чиқиш учун қўшним билан хайрлашаман. Кўшнилар ҳақида сўзлайвериб, соат тўрт бўлганини ҳам сезмай колибман. Гўшакдан «дуд-дуд» деган товуш эшитилди.

Анча енгил тортдим. Кайфиятим ўзим сезмаган ҳолда кўтарилди. Осмонда учиб юргандай ҳис кила бошладим ўзимни. Бўлаётган воқеалар ҳақида ҳеч кимга айтганим йўқ. Кимгадир айтишим керак-ку, дердим.

Ё ҳарбий кўшнимдан маслаҳат сўрасамми, ёки рафиқамга айтсаммикан? Телефон соҳасида ишлайдиган бир танишим бор. Шундан сўрасам-чи? У менга кўнғирок килаётган одамни аниқлаб беради. Нега шу ҳақида олдинрок ўйламадим-а. Эртага соат учгача танишимни топанман, ускуналари билан келиб бу ишга ойдинлик киритади.

Ҳовлидаги темир чорпоя устида болишни кучоклаб, хаёл оғушида осмонга қараб ётганимда қўл телефонимга хабар келди: «Сиз бу суҳбатимиз ҳақида ҳеч кимга айтмаслигингиз шарт. Мабодо, айтсангиз ўзингизга ёмон бўлади...»

Ол-а, нима демокчи бу нотаниш кимса? Энди очикчасига кўркитишга ўтдими? Менда кечаётган ўйларни қаёқдан англади, ё телепатмикан? Ҳақиқатан ҳам оқибати ёмон бўлса-чи? Тўртта фарзандим бор, улар ҳали ёш. Уларни оёққа кўйишим, уйли-жойли қилишим керак.

Бу ўйин яна қачонгача давом этади?!

Эй Худо, Ўзинг ёрдам бер. Ёки мени ўз синовингдан ўтказаяпсанми? Воқеалар шундай давом этаверса, жинни бўламан-ку! Менга нималар бўлаяпти? Бунинг қандайдир чораси бўлиши керак. Рухшуносга кўринсаммикан? Эҳтимол, оддий галлюцинация бўлаётгандир. Боши-охири йўқ, лекин одамни умидсизлик ботқоғига етакловчи телба-тескари бу ўйлар тинчимни шу қадар буздики, оромим йўқолиб, бошимда ғужғон ўйнаётган ҳавойи ҳисларни жиловлашга куч топа олмасдим. Фол кўрсатсам-чи? Эй кўй-е, Эрқор, бу ғирт шайтоннинг иши-ку. Қандай кунларга қолдим? Кутиш, худди гўшакдаги одамдай сабр билан чидаш керак. Охирги дақиқагача нима бўлишини, бу воқеаларнинг ечимни кун келиб очилишини бардош билан кутишдан ўзга чорам йўқ.

Эрталаб барвақт турдим. Кайфиятим яхши. Ҳарбий кўшним билан бироз суҳбат қурдим. Америка сиёсати ҳақида гап очган эдим, хуш-

ламади. У нима учундир кутилмаганда аёллар ҳақида гапириб кетди. «Биласизми кўшни, аёл эрини оғзимдаги лукмам деб ўйлайди. Чайналган бу лукмага бошқа аёл қарамайди. Уни хоҳлаган вақти ютаман, деган бемаъни хаёл билан яшайди». «Ҳаммаси ҳам шунақа бўлмаса керак», дедим шошиб. Чунки менинг рафикам бундай ўйламаслигига ишонардим. Миямдаги ўйни ошқор айта олмадим. Бирор асоси бордирки, шу фикрга келган, деб ўйладим.

Кўшним соатига қараб суҳбатни қисқа қилди. Хайрлашиб, хизматдаги «Нексия» машинасига ўтириб ишга кетди.

Ишхонага етиб келганимда, деярли барча ходимлар ўз ўрнида эди. Хонамнинг эшигини очарканман, котибага: «Мени соат учдан тўртгача ҳеч ким безовта қилмасин, бошлиқ сўраса муҳим ишлар билан банд эканлигимни айтинг», – деб илтимос қилдим. Котиба чиройли табассум билан қошларини чимириб:

– Ҳали эрталаб-ку, Эркор ака, – деди.

– Бугун ҳисоботларни қайта назоратдан ўтказмоқчиман, – деб хонамга кирдим.

Хонам кўзимга файзсиз кўринди. Жихозларнинг ранги қочгандай, тўшалган гилам оёқ-ости-

да топталавериб титилмаган бўлса ҳам, ўз хизматини ўтаб бўлганини эслатар эди.

Омбор мудирини чакирттирдим. Унга бу гиламларни алмаштиришни, ҳозир эса кичикрок радио келтиришини буюрдим. Юрагимга ўзим билмаган ҳолда ваҳима тушди. Гўё жиҳозларни алмаштираман таскин топадигандай, хонамни синчиклаб кўздан кечирар эдим. Хаёлимда бирдан телефондаги одам гўшакдан чикиб: «Хўш, ўзинг қилган гуноҳларинг тўғрисида лом-мим демаяпсан-ку. Шунчалар фариштамисан? Кўриб-кўрмаганга, билиб-билмасликка олган қанча-қанча нопок ишларнинг гувоҳи бўлганлигингни тан олмайсанми?» – дея саволга тутаётгандек эди.

Эшик очилди. Омбор мудирини радиони ўрнатиб чикиб кетди.

Таралаётган куй кулоғимга ёқди, берилиб эшита бошладим. Қанча уринмай кўлим ишга бормади. Кун бўйи кўчага чикмай паришон, хаёл оғушида тушликни ҳам унутиб, хонамда камалиб ўтирдим. Рухиятимда кечаётган бу ўзгаришларни ўзим ҳам тўлик идрок эта олмасдим. Менинг тоқатимни синайдиган соат учни ёмон кўриб қолдим. Энди аллақачон куй ва оҳанглар йўқолиб, ҳар хил ахборотлар, маъносиз кўшиқлар, тутуриксиз ҳангомалар жиғимга тега бошлади.

Радиони ўчириб қўйдим. Хаёлимда телефон жиринглагандай бўлди. Ўзимни ўнглаб гўшакни кўтардим. Жимлик...

Бу гал салом бермадим. Бирдан мақсадга ўтдим. «Нима учун мен сизга ҳисобот беришим, бир соат вайсашим, ўзимга-ўзим гапириб, мени кийнайдиган муаммолар тўғрисида узундан-узок сўзлашим керак. Менга бўлмағур хабарлар юбориб бардошимни синаш сизга ёқаяптими? Қайси қилган гуноҳим учун жазоланишим ёки кўрқисим керак? Нега шанба-якшанба кунлари безовта қилмайсиз? Демак, бошқа иш кунлари ҳам бу ўйинларни тўхтатса бўлади-ку!» – дедим.

«Тўғриси, чарчадим бу можаролардан. Меҳнат таътилига чиқаман. Энди сизга айтадиган гапларим тугади. Ўзим, қўшниларим, ишхонам тўғрисида билганларимни айтдим. Келинг, бугун охири кун деймиз-да, сенлашиб гаплашамиз. «Сен» Худога яқин сўз. Агар қаршилик қилмасангиз, сизни энди сен дейман. Назаримда сиз қандайдир фариштасиз. Одам зотидан эмассиз, чунки фаришталар олдиндан кўра олади. Сиз ҳам мени нимани ўйлашимгача биласиз. Менинг вужудимга ғулғула соладиган, обдон ўйлашга ундайдиган бу ҳолат мени кўрқитиб туради. Демак, одам эмас экансиз, Аллоҳга яқин мавжудотсиз.

Бизга Худо инсоннинг юрагида деб ўргатишган. Худони сиз деган борми? Ҳали эшитмаганман. Масалан, «Эй Худо, Ўзингиз кечиринг», – деган гапни эшитганмисиз? Худонинг ҳар бир бандаси, бошига кулфат тушганда «Эй Худо, Ўзинг кечир», – дейди.

Баъзи кимсалар «ёлғизман» ёки «мен ёлғизликни хоҳлайман» деб ўзларини-ўзлари алдашади. Бундай бўлиши мумкин эмас, чунки ҳар қандай ёлғиз одам билан Тангри бирга. Аллоҳ унинг юрагида. Шундай қилиб, мен ҳозир сизни сен демокчман. Розимисан?!

Жимлик... Энди очикчасига ўтайлик. Сен қандай киёфадасан? Гўзал қизмисан? Ёки... Аслини олганда менга фарқи йўқ, қанақа кўринишда бўлишингнинг. Бу жим туришларинг, қўл телефонимга хабар юборишларинг билан нима қилмоқчисан? Сабримни синаяпсанми? Ёки менинг кўроклигимдан фойдаланиб ўзингга ёқадиган ўйин топганингдан қувонаяпсанми? Шунини билманки, сенинг чекингга тушиб қолишим менинг фожеам. Бунинг олдини олишинг ягона чораси – мулоқотларимизни тўхтатиш. Ёшим эликдан ошган бўлса ҳам, бошқа мамлакатга ишга кетишим мумкин. Ҳозир бундайлар оз эмас. Россия

шаҳарларида, Кореяда, Қозоғистонда, Европанинг турли мамлакатларида, ота-онасини, оиласини, болаларини, юртини ташлаб, ризқ излаб юрган кимсалар озми... Шуни ҳам биламанки, айримлари калтак еб, майиб-мажруҳ бўлиб келаётган бўлса, баъзилари ўзга юртларда дом-дараксиз, денгизга чўккан тошдай йўқ бўлиб кетмоқда. Кунни кеча дам олиш кунни Мироқи кишлоғига бордик. Ана манзара, ҳавонинг тозалигини айтмайсизми. Кишини ҳайратга соладиган бундай жойлар бошқа ўлкаларда камдан-кам топилади. Тоғ бағирларида худди қўл билан экилгандай, тизилиб турган яшил арчалар. Кўрса кўз қувонадиган ёнғок дарахтлари. Юқорирокқа чиқилса, гуллаб, ўзини оппоқ-сарик чойшабга ўраган дўлана дарахтлари, pista-бодомларнинг эндигина баҳор нафасига тўяётган шивирини эшитиб, кўзингиз қувонади. Мени ўйга толдирган жойи шу ердаги кишлоқ кўчаларида йигитлар кўринмайди. Кўча бўйлаб экилган узун тераклар остида кексайиб қолган момолар, ахён-ахёнда олди-га супача қилиб, устига шарбат, сигарет, ҳар хил сақичлар, минерал сувлар, курт, туршакларини ёйиб ўтирган чолларга ҳам дуч келамиз.

Шу гўзал гўшада иш ўринлари ташкил қилиб, pistaзорлар, бодомзорларни, умуман, тоғ ҳаво-

сига мос келадиган боғдорчилик, чорвачилик соҳасини йўлга қўйса бўлади-ку.

Аслида биз нимани кутяпмиз? Ноёб мевали дарахтларни кўпайтириш, юртимизнинг бозорларини тўлдириб, қолаверса, янада кўпроқ етиштириб чет элларга чиқариш, жаҳон бозорида ўз ўрнини эгаллаш фурсати аллақачон келган-ку? Бир вақтлар Варганза анорлари, олмалари, Қаршининг Лағмон узумлари, анжирлари номи жаҳонга таралган. Қани у деҳқонлар?..

Гапираверсам гап кўп.

Кексалардан эшитишимча, қурғоқчилик ёки қиш қаттиқ келганда, очарчилик бўлганда, юрт бойлари ўзаро келишиб, кунларни бўлиб олишган. Ҳатто баъзи бойлар қирк кунлаб тўй берган. Тўғри, уларнинг бу базмида мактаниш, бир-биридан ўзиш, топган сармоясини кўз-кўз қилиш таъмалари ҳам ётган.

Асосийси, юрт аҳлининг қорни ҳар куни тўйган. Очлик балосидан омон қолган. Ҳадиси шарифда ёзилишича, бойлар тўрт хил бўлади:

«Ҳаромдан топиб ҳаромга сарфлайдиганлар, улар дўзахийдир.

Ҳалолдан топиб, ҳаромга сарфлайдиганлар, улар ҳам дўзахийдир.

Ҳаромдан топиб, ҳалолга сарфлайдиганлар, булар ҳам дўзахийдир.

Ҳалолдан топиб, ҳалолга сарфлайдиганлар жаннатийдир».

Хўш, бизнинг бойлар қайси тоифага киради?!

Бу савол, жумбоқларнинг охири борми?! Бунинг ечими қайси авлодга насиб қилади?

Дардинг ичингда тўлиб кетган экан-ку, деяпсан. Ҳа, ичим тўла дард! Бу иллатдан миллион йиллардан бери қутула олмаяпман. Фаришта бўлсанг, саволларимга жавоб бер! Нега жимсан? Сўзларим ёқмадим?

Телефон гўшагидан «дуд-дуд» деган овоз эшитилди. Соат тўрт бўлди

Ё алҳазар! Мен нималар деяпман ўзи?! У фариштами, паривашми, нега ундан аламимни ола-япман?! Унинг нима айби бор? Мени текшириш учун махсус «қулок» бўлса-чи? Ўзингни қўлга ол, Эркор. Ҳали яшашинг, ўғилларингни уйлантиришинг, кенжа қизингни узатишинг керак, шу кунгача орттирган обрў-эътиборингга болта урма. Шунча йил жим яшадингми, бу ёғига ҳам жим бўл.

Гўшакни узоқ ушлаб турдим. Кераксиз, ортиқча юкни елкамдан туширган одамдай ўзимни енгил ҳис қилдим.

Котибага солиқ инспекциясига боришимни айтиб, уйга жўнадим. Рухим тетик бўлса-да, биронта одам билан суҳбатлашишдан қочардим. Чунки шу кеча-кундузда ҳаётимда кечаётган бу ғаройиб воқеаларни айтиб қўйишдан кўрқар эдим.

Энг яқин сирдошларимдан бўлган шоир билан ҳам учрашмадим. Мен билан ҳамсуҳбат бўладиган дўстларимга қўнғироқ қилиб, ишларим ниҳоятда кўпайиб кетганини, ҳозирда безовта қилмасликларини илтимос қилдим. Уйда ҳам ниҳоятда камгап бўлиб қолганимдан рафиқам ҳайрон.

– Тинчликми? – деб сўрайди.

– Тинчлик, Худога шукур, – дейман.

Дам олиш кунлари китоб ўқиш баҳонасида уйга камалиб оламан. Миямда такрорланаётган мантиксиз ўйларни қанча ҳайдамай, устимга бостириб, ўзим ўйламаган ҳавойи гаплар келаверади. Телефон гўшагини олсам, калламга келган сўзларни тинмай гапиравераман. Бу гапларни ҳеч ким мендан сўраётгани йўқ-ку?! Ихтиёрим ўзимдан кетганини сезмай, худди туш кўраётгандек ҳаёлимда гавдаланган воқеалар кўз ўнгимда намоён бўлади. Кейин сўзлайвераман, сўзлайвераман, ҳеч гапим тугамайди. Қулоғимга

кимдир пичирлаб мана бу гапни айт, энди у гапларни айт, деб бошқараётгандай туюлади. Олдинлари режа тузиб, тайёргарлик кўриб, хангомаларни эслаб, уни зериктириб кўймаслик учун гапирган бўлсам, энди тайёргарликсиз гапириб, баъзан соат тўрт бўлганини сезмай қоламан. Гапиравераман, гапиравераман, ҳеч сўзим тугамайди. Менга бу сўзамоллик қаердан илашди? Ҳайронман. Ўзимни-ўзим тушуна олмаяпман. Гўё мени кандайдир ғайритабиий куч бошқараётгандай эди. Эрталаб яна иш. Хонамга келдим. Керакли ҳужжатларни тахлаб бошликка имзо кўйдиришга кирар эканман, котибага зимдан қарадим. Унинг негадир кайфияти йўқ. Кўзлари кизарган, ковоклари шишган, чиройли табассумидан асар ҳам кўринмайди. Ҳар доим кулиб турадиган яноқлари сўлғин. Эътиборсиз саломлашдим-да, бошликнинг хонасига кирдим. Бошлик тўрда ястаниб ўтирарди, у мени мулоимлик билан қарши олди. Ҳужжатларга кўл кўяр экан:

– Эркор ака, сиздан бир илтимосим бор, котиба қизимиз Моҳиранинг ножўя ҳаракатини сезиб қолдим. Унга озроқ насиҳат қилсангиз,– деди.

Мен бу изоҳни жавобсиз қолдирдим. Чунки Моҳира билан Карим Суярович ўртасидаги «ошиқ-маъшук»ликдан озроқ хабарим бор эди.

Якинда мехнат таътилига чикишимни билдириб, хонамга кайтдим. Телефонни кўзимдан яшириб, ўзимни чалғитиш максидида хиргойи кила бошладим:

– Йигит омон бўлса хавфу хатар йўк.

Бир оздан кейин телефон жиринглади. Гўшакни оларканман, ғалати бўлиб кетдим. Соат хали ўн бўлгани йўк. «Алло» деган овоз келди.

Овозидан танидим, ёзувчи дўстим Маҳмуд Окбош.

– Ассалому алайкум, дўстим.

– Ваалайкум ассалом.

– Нега гуруннга келмай кўйдингиз, Эрколжон? Иш ҳеч қачон тугамаган ва тугамайди ҳам. Келсангиз, шахмат ўйнар эдик. Бирон ёкка чиқмасангиз ҳозир олдингизга ўтмокчи эдим. Маслаҳатли иш бор.

– Келинг, соат учгача келинг, учдан кейин мени тополмайсиз, – дедим.

– Хўп, ҳозир бораман, – дея гўшакни кўйди Маҳмуд Окбош.

Ажойиб, истеъдодли ёзувчи, борган жойида даврани тўлдириб ҳаммани кулдириб ўтиради. Ҳикоялари, киссалари рус, козок, тожик тиллари-га таржима бўлган. Ҳажвияларини айтмайсизми. Ҳавас қилса арзийдиган истеъдод эгаси.

Маҳмуд Окбош хакида ўйларканман, унинг киёфаси кўз ўнгимда гавдаланди. Тўладан келган, елкалари кенг. Хумкалла, гавдаси мендан иккита келади. Қўл панжалари полвонларнинг панжаларидай гўштдор, бўлик. Шахмат ўйнашга ишкибоз бу дўстимнинг хангомаларини эшитиш жуда марокли.

Соатга қарадим. Учгача беш соат вақт бор. Радиони қўйдим, ёқимли куй тарала бошлади.

Кўп ўтмай Маҳмуд Окбош етиб келди. Ичкарига кириб, қулочини кенг ёзиб, мени осонгина бағрига олди. Қуюк сўрашди. Ўтирдик.

– Хўш, дўстим Бакаччо (менга нима учундир шунақа лақаб қўйган эди. Гўё мен грекка ўхшар эканман), хангоманинг янгисидан айтайми?

Жавоб кутмасдан бошлади:

– Десангиз, бир подшо мулозимлари билан бошка бир мамлакатга борибди. У мамлакат подшоси борган меҳмонларни иззат-икром билан кутиб олиб, юртининг (тинч-тотув, бой эканлигини кўз-кўз қилибди) баланд-баланд иморатларини, ўзи яшайдиган ҳашамдор саройни кўрса-тиб мактанибди.

Меҳмонларни тушликка таклиф қилибди. Шунақанги лаззатли, антика таом тайёрлашган

эканки, жуда мазза килишибди. Овқатдан кейин меҳмон подшо ўз маслаҳатчисини чақириб:

– Билгин-чи, овқатни нимадан тайёрлади экан. Юртимизга борганда биз ҳам уларни сийлашимиз керак, – деб топшириқ берибди.

Маслаҳатчи таомнинг таркибини тезда аниқлаб, Олий Ҳазратларига хисобот берибди:

– Жаноби Олийлари, биласизми, тамадди қилган овқатимиз... – деб қулоғига нималарнидир шивирлабди...

Ўз навбатида донғи оламга кетган шоҳ ҳали у даражада тараққий этмаган, ўзи яқинда меҳмон қилган подшонинг мамлакатига ташриф буюрибди. Улуғ шоҳ юрт билан танишиб, мамлакатнинг салоҳиятини янада ошириш учун подшога маслаҳатлар берибди.

Улуғ шоҳни подшо ўз аркига меҳмондорчиликка айтибди. Дастурхон атрофида ўтирган меҳмонлар ҳар хил ичимликлардан истеъмол қилиб овқатни кута бошлабди. Тоқати тоқ бўлган подшо, улуғ шоҳнинг олдида изза бўлиб, ўрнидан туриб, эшик ёнига бориб, маслаҳатчига кичкирибди:

– Яна қанча кутиш мумкин, таомни сузмайсизларми?

Маслаҳатчи аста келиб, подшонинг қулоғига, овқат бўлмайди, саройдаги мулозимлардан йи-

гирматасининг калласини олиб кўрдик, уларда мия йўк, – деб қалтирабди.

Иккимиз ҳам хохолаб кулиб юбордик.

– Бизга хизмат, – дедим ўзимни зўрға кулгидан тўхтатиб.

– Иссиқхона қурмоқчи эдим. Шунга озроқ пишқ ғишт керак. Нархини арзонроқ қилиб берсангиз, – деди хижолатомуз.

– Сиздек одамга, бепул берса ҳам бўлади. Ахир прокурор, солиқчи акаларга битта кўнғирок билан берилаяпти-ку. Албатта, бу хожатингизни чиқараман, – дедим. У севинчи ичига сиғмай мени қайта-қайта кучоклаб хонамдан чиқиб кетди.

Ҳисоботларни топшириш учун солиқ идорасига йўл олдим. Бу ўта салобатли бино темир панжаралар билан ўраб олинган. Кирадиган йўлакка тўсиқ ўрнатилган бўлиб, ўзингизнинг ким эканлигингизни тасдиқловчи ҳужжат кўрсатмасангиз ичкарига қўйишмайди.

Панжара атрофида одам кўп. Таниш ҳисобчидан ичкарига нега қўйишмаяпти, деб сўрадим.

– Мажлис деяпти. Бир соатдан бери ўтирибман. Ҳисоботларнинг эса муддати келиб қолди. Вақтида топширмасангиз жаримага тортишади, – деди тўпланган одамларга ишора қилиб.

Кутишга тоқатим йўқ. Тушдан кейин муовинимни юбораман, деган ўй билан идорага кетдим.

Август куёши аёвсиз киздиради. Яхшиям одамлар совутгичларни ўйлаб топишган. Хонамдаги совутгич меъёрида ишлаши учун ўртача иссиқликни 25 даражага мослаб қўяман.

Телефонга кўзим тушди. «Ким бўлса бўлаверсин. Фариштами? Шайтонми? Фарқи йўқ. Хаёлимга нима келса айтавераман. Тез кунда меҳнат таътилига кетаман. Кейин Худо пошшо» деб ўзимни-ўзим овунтирар эдим.

Соат уч. Кўнғирок овозидан халоватим йўқолиб, осойишталикдан асар қолмади. Хаёлимга нималар келмади дейсиз. Гўё кимгадир айтиб юрагимни бўшатиб олишим керакдай гўшакни олдим.

Жимлик.

«Бугун Сенга айтадиганларим, бошлиғим ҳақида бўлади. У мендан уч ёшлар кичик, олдин унинг отаси билан ишлаганман. Бироз китмирлик ва қаттиқлигини эътиборга олмасам, мени тушунадиган одам. Ўзини ниҳоятда авайлаб-асрайди, олий сифат матолардан кийим тиктириб, дид билан кийинади. Айтишича, йигирма беш ёшидан бошлаб раҳбарлик лавозимида ишлаб ке-

лаяпти. Иш бошқариш соҳасида тажрибаси катта. Ишлаб чиқариш соҳасида бирон иш қилмоқчи бўлса, ўн ўлчаб, бир кесади. Отасининг сўзини доим ёдида сақлайди. «Ўғлим, бу мансаблик курсисида мих бор. Унга чидаган одам ўтиради», деган ўғитини менга ҳам бир неча бор айтган. Ўзининг таъкидлашича, кўпроқ мендан маслаҳат сўрайди. Нима бўлганда ҳам мен билан ўта мулозим, эҳтиёткорона гаплашади. Айрим ҳолларда, айниқса, солиққа пул тўлаш тўғрисидаги тўлов топшириқномаларини имзо қўйдиришга олиб кирганимда, менга солиқчига карагандай қарайди. Шу соҳада озми-кўпми тортишамиз.

Тушликни кўпинча бирга қиламиз. Овқатланиш вақтида унинг гапи кўпроқ иш эмас, аёллар ҳақида бўлади. У гўзал, дунёқараши кенг аёлларни ёқтиради. Қайси корхонада раҳбар бўлиб ишлаган бўлса, котибаси ўта чиройли, дид билан кийинадиган, боши очик аёл бўлган. Бунинг ўзгача завқи бор, дейди викор билан. Келишган, хушрўй аёл ёнингда турса, ҳамиша ўзингга оро беришга мажбурсан. Яхши кийинасан. Ўзингни маданиятли тутишга ўрганасан. Маст-аласт юрмайсан. Оғзингдан ёмон сўзлар чикмайди. Индаллосини айтганда, зиёли жанобга айланасан. Бу ўғитларни марҳум устозим Бекназар Бек ака

ўргатган. У кишининг айтишича, ёш, гўзал аёлга кекса одам уйланса, ёшариб, умрига умр кўшилар экан. Бу ҳолатни ўзим ҳам ҳаётда кузатганман. Бекназар Бек ака хотини ўлгач, саксон тўрт ёшида ёш жувонга уйланиб яна ўн йил умр кўрганлар. Саксонбой, Тўксонбой деган фарзандлар кўрдилар.

Сухбатни бошқа томонга бураман. Солик соҳасида ислохотлар бўлаётганини, ташкилотлар учун солик юкининг камайиши эвазига иқтисод қилинган маблағлардан корхонанинг ишлаб чиқариш салоҳиятини ошириш, ишчи-хизматчиларнинг меҳнат ҳақини кўпайтириш, иқтисодий ҳолатни тиклашда кўшимча манба сифатида катта ишлар қилиш мумкинлигини тушунтираман.

– Кўйинг шу солиқингизни! Солик десангиз қон босимим ошади: ҳаммаси қоғозда ёзилган, амалда эса эски ҳаммом, эски тегирмон. Гулдир гуп...

Билмадим, ҳали-бери корхонанинг фойдасини кўрмасам керак. Ана шу, ташкилотни қаритади. Оёқлантирмайди. Билганимда бошқача ишлаган бўлар эдим. Худди чет эллардагидай.

Энди бошлиқ умуман бошқа одамга айланган, ҳозиргина гўзал аёллар ҳақида ширин-шакар сўзлар айтиб ўтирган одамга умуман ўхшамас эди.

– Ўртоқ иқтисодчи, бу гаплардан чалғиб дам олишни ҳам билиш керак. Яшаш керак, демокчидан. Бугунга етади, тушлигимиз тугади, – деб ўз хонасига кетди.

Ҳа, соат ҳам чиқиллаб юриб турибди. Ҳар ким ўз билганини ўқийди. Менинг билганларим ишга келиш, уйга бориш, оила деган аравани юргизиш, рўзғорнинг ғорини тўлдириш... яна нима ҳам кўлимдан келади. Менда сармоя йўқ. Иқтидорим шунақа, майда ташвишлар билан чегараланган.

Худди бошқа қиладиган ишим йўқдай соат учни пойлаб куним ўтаяпти, минг афсус. Бу ҳолат яна қанча давом этар экан-а, дейман ўзимча.

Хонамда кун бўйи камалиб олиб, худди берилиб ишлайдиган жонкуяр одамдай ўзимни ўзим алдаб яшаганимни ўйласам, қанчалар ночор эканлигимни англаб эзиламан. Хўш, додингни кимга айтасан? Эшитадиган, сени тушунадиган, хом ғояларингга кулоқ соладиган жонзот борми?

Ана, жим тинглайдиган гўшак бор, соат уч...

Сармоя...

«Хусусий мулки бўлмаган фуқаро беватандир», деганда ҳақ экан бир файласуф. Бизнинг сармоядорлар қандай одамлар? Уларда ўзлари ҳам сезмаганга олиб турадиган иллат бор. Бу ил-

лат сармоядорларнинг бир-бирини тан олмаслиги. Корхонада меҳнат қилаётган ишчи-ходимларнинг иш фаолиятини кадрламаслиги. Арзимаган иш ҳақи белгилаб, боқиманда солиқлардан қочиш, сабаби – иш ҳақини оширса, солиқ тўловлари ҳам ошар эмиш.

Узоқни кўрмайдиган, кун ўтиши ҳисобига яшаётган кичик-кичик мулк эгалари йилдан-йилга тугаб, ишсизлар сони ошса-ошдики, камаймади. Натижада кичик корхоналар ўртасида молиявий таназзул вужудга келди.

Бу иллат нафакат сармоядорларда, балки барчамизнинг конимизда бор. У олимми, файласуфми, шоирми, ёзувчими ёки раҳбарми, оддий ишчи-ходимми – бир-бирини тан олмайди, ҳамма ўзича зўр. Тараққиёт эса олдинга қараб кетаяпти. Бошлиқ японлардан қаеримиз кам, деган билан ўзининг сўзига амал қилмайди. Унда Ватан, халқ учун қайғуриш туйғуси сўнган, бу иллат фарзандларига ҳам ўтиб бўлган. У ўзи чиққан тепани ўйлайди. Давлатга иложи борича солиқ тўламаслик йўлларини ахтаради.

«Нега бизнинг мулкдорлар японларнинг бойларидай эмас?!» – деб ўйлайман ҳамиша. Ўз ташкилотининг иқтисодий тараққиёт даражасини кўтариш учун япон мулкдорлари ўзида мавжуд

сармояни сарфлаб соликка тушадиган даромадни яширмай давлат хазинасини бойитади. Бизда-чи, мана, ўттиз беш йилдирки, иктисод соҳасида ишлайман. Тажрибамдан келиб чикиб айтаманки, мен билан ишлаган раҳбарлар иложи борича солик тўловидан кочиш йўлларини ахтарган. Бу давоси топилмайдиган дард хўжаликларни инкирозга етакловчи омиллардан биридир.

Бир-бирини алдаш, ғайирлик, димоғдорлик. Мен сендан камми кабилида иш юритиб, ўзаро низоларни авж олдиришади, ривожланиш ўрнига ички зиддиятлар оқибатида корхоналар тугатилади.

Мен гўшакка тўхтовсиз сўзлардим. Бу мантиқсиз ҳаракатим ўзимга жуда ёқарди. Кимдир эшитаётибди-ку, худди дардини кудукка айтаётгандай, гўё айтмасам ёрилиб кетаман чоғи, тўхтовсиз сўзлардим. Кейин ваҳимага тушиб, кудукдан камиш ўсиб чиқса-чи, деб ўйлардим. Нима бўпти?! Кимдир қамишдан най ясаб чалса – чалар. Ўзи Искандарнинг ҳақиқатан ҳам шоҳи бўлганми?!...

Кул, ҳеч бўлмаса кулгингни эшитай. Ё менга раҳминг келиб йиғлаяпсанми?!

Йиғла, тўйиб-тўйиб йиғла, йиғингни эшитай!

Қандай бўлса ҳам овоз бер, шоввоз!

Дуд-дуд, дуд...

Соат тўрт. Тўрт бўлмай кет, соатга нафрат билан карайман. Ҳаммасига тўхтовсиз «чик, чик, чик...» этаётган соат айбдор.

Яна, «чик, чик, чик...» Қаёкка чиқай?! Қаёкка борай?! Бошимни қайси деворга урай? Гўшакдаги сукунатдан кўра соатнинг бир меъёрда эринмай ўз тилида кишиларни огоҳлантириши, вақт ганимат эканлигини эслатиб туриши реал воқеа-ку. Ҳаётимда кечаётган бир хиллик, осойишталик, ҳар нарсага кўникиш мени ўз домига олаётган эди.

Одам ҳам шунчалик мутеъ бўладими? Ўз ҳақ-хуқуқини талаб қилиш шунчалик қийинми? Нега бунчалик манкурт, мижғовсан? Қаердан юқтирдинг бу ғаройиб феълни. Куним ўтса бўлди қабалида яшашдан чарчадингми?! Бола-чаканинг тинчи деб яна қанча йиллар шу турмушнинг шу ботқоғида яшайсан! Ёнгинангда нонингни туя қилаётган, кўша-кўша машина, кошона ҳовлилар, етти пуштига етадиган бойликни кўз-кўз қилаётган, номига бўлса ҳам, қолган суюқни хайрия деб ногиронларга таркатаётган бойваччаларнинг тегиримонига яна неча йил сув қуюсан? Ўлгунингча қуюсан. Улар сендан усталик билан фойдаланишади. Тўкин яшашни орзу қилмаганмидинг?! Йиллар ўтиши билан қора ишчига айландинг.

Наҳотки бой-бадавлат яшаш учун одамзот инсоф, диёнат, ишонч, муҳаббат, эътикод деган туйғулардан кечиб, сўнг давлатга эришса?! Ё бу инсонларга хос қисматми?! Балким мен орзу қилган бойлик ҳеч вақога арзимас. Арзимаса нега бу нокас бойлар ҳар доим уйнинг тўрида, ошиғи олчи, мансаби, мартабаси юқори?!

Шоирнинг шеъри ёдимга тушди:

Қандайин гуноҳим бор эди, Худо,
Рози эдим банди бўлсам зиндонга.
Рози эдим жондин бўлсамда жудо,
Муҳтож қилиб кўйдинг мени нодонга!

Қандайин гуноҳим бор эди, Аллоҳ,
Лозиммиди ёвга ё бош эгишим?!
Кураш майдонида панд берди, эвоҳ,
Хоин бўлиб чикди ишонган кишим!

Қаёққадир кетишим керак. Ўзим бу ҳисни тўлик англаб етмаган бўлсам-да, вужудимда ҳукм сураётган тушқунлик, ишларимдан коникмаслигим мени номаълум томонларга кетишга ундарди.

Ишхонага келиб меҳнат таътилига чиқиш учун ариза ёздим. Ҳали имзо кўйдиришга улгурмаган ҳам эдимки, хонамга икки киши ки-

риб келди. Хужжатларини кўрсатиб, ўзларини таништиришди.

– Сизларнинг ташкилотингиз режали текширувга тушган. Мана буйруқ, бу иш режамиз, – деб қоғозларини кўрсатди. Улар солиқ идорасидан бўлиб, корхонанинг икки йиллик молиявий фалиятини ва ишлаб чиқариш самарадорлигини тафтиш қилишга келганини айтишди.

– Бошлиқ ҳозир йўқ экан. Биз хужжатлар бўйича асосан сиз билан ишлаймиз. Шунинг учун ишни сиздан бошлаганимиз маъкул, – деди гавдали, формаси ўзига ярашиб турган солиқ ходими.

– Яхши, лекин корхона раҳбарини огоҳлантириб иш бошлашингиз керак, – дедим хотиржам.

– Майли, кутамиз, – дейишди. – Биз унгача ғазна, омборхона ва бошқа моддий бойликлар сақланадиган жойларга сизнинг иштирокингизда назорат белгиси қўйиб чиқамиз.

Мен энди гапиришга оғиз жуфтлаётган эдим, бошлиқ шошиб хонамга кириб келди.

Улар билан худди кадрдонлардай саломлашиб, ўз хонасига олиб кириб кетди.

Бир соатдан кўп вақт ўтди. Улар нимани сўзлашишди, менга қоронғу. Ниҳоят котиба бошлиқ чакираётганини айтди.

Соликчилар режали текширувни ҳужжатлар асосида бошлашни айтишди. Уларга алоҳида хона ажратиб, ташкилотга алокадор икки йиллик ҳисобот ҳужжатларини олиб бориб бердим.

Хонамда ёлғизман. Бунақа текширувларни иш тажрибамда кўп кўрганман. Уларнинг қандай текширув олиб боришини яхши биламан. Номига ҳужжатларни олдига йиғиб олиб, аслида омборхонадан ва ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг таннархидан хатолар ахтаради. Ўзларига тегишли улушни «ҳалоллаб» олишга уринишади. Корхонамизнинг йигирма беш фоиз улуши давлатга тегишли. Акцияларнинг ҳаракати, дивидендларнинг тақсимланишини назорат қилиш бўйича давлат мулкани назорат қилиш органидан ҳам текширувчи келди.

Меҳнат таътилим кечикадиган бўлди. Хизмат вазифаларини бажариш билан овора бўлиб соат уч бўлганини сезмай қолибман. Назоратчилардан менга бир соат халакит қилмасликларини илтимос қилиб хонамга кирдим. Эшикни ичидан қулфлаб қўнғироқни кута бошладим.

Менинг ички вазиятимда қанчалик безовталик бўлмасин ташқи кўринишимда вазминлик, ишонч, қатъият ҳукмрон эди. Ўзимга ўзим далда бериб, ҳаётнинг бу ғаройиб ўйини ҳар кимга

хам насиб этавермаслиги хакида ўйлар, бу синов Худонинг менга юборган каромати деб ишонардим. Бу ғайритабиий жараённинг нима билан тугашини Худодан сабр тилаб кутардим. Телефон кўнғироғи қандай пайдо бўлган бўлса, худди шундай тўсатдан йўқолади, деб ўзимни ўзим ишонтирар эдим. Яна шуни ўйлардимки, агар кўнғироқ тўсатдан йўқолиб қолса нима қиламан, қанча кунлардан бери сас чиқармай тинглаётган бу қулоқнинг маълум вақтдагина мени суҳбатга чорлашига ўрганиб қолган эдим. Назаримда соат учда бўладиган кўнғироқ учун яшайпману ҳаётимнинг шу бир соати асрларга татиғулик даврни эслатарди.

– Алло...

– ...

– Ассалому алайкум, – дея салом бердим мулойим оҳангда.

«Таътилга чиқиш кечиктирилди. Режали текширув тугагандан кейин, насиб бўлса, дам олишга кетаман. Унгача, эҳтимол, бирор мўъжиза рўй бериб сен билан бирон жойда учрашиб қолармиз.

Ҳаётда нималар бўлмайди? Бу сир-асрорга тўла оламда қизиқ-қизиқ воқеалар жуда кўп бўлган. Кўринмас одамлар, учар тарелкалар, бошқа сайёраликлар, руҳлар, ажиналар кимларнингдир

кўзига кўринган-ку?! Бу ҳақиқатдан ҳеч бир кимса кўз юмолмайди. Сен ҳам шулар шажарасига мансуб ғойибдан кўрувчи, олдиндан шу қиска ҳаётимиз ҳақида башоратлар айтувчи Аллоҳнинг мўъжизаси бўлсанг, ажаб эмас. Нима бўлганда ҳам, мен сенга жуда ўрганиб қолдим. Шу ёшгача ўзимга бир дардкаш ахтардим. Энди адашмасам, топдим. Тўғри, дўстларим орасида шоир Элёр алоҳида мавқега эга. Унга ишониб дилимдаги бор гапларимни айта оламан. Нима учундир сен жуда бошқача чиқдинг, худди илҳом манбаидайсан.

Сенга кўнглимда газак олиб ётган, тузатиб бўлмайдиган, хом-хатала, пишмаган ўйларимни ҳам айтавераман. Юракнинг туб-тубида, ҳали бирон кимсага айтмаган анча-мунча сўзларим бор. Яхшиямки, Худойим менга сендек ноёб ҳамрозни ато этди.

Менинг атрофимда яшаётган одамларга эътирозим ниҳоятда катта. Қалбимнинг энг тўрида ётган, қанча даврлардан бери тинчлик бермаётган, мени азоб гирдобига тортаётган, тўғриси, эркинлигимга раҳна солаётган бу оғир кўтариб бўлмайдиган тош мен тенги катта-кичик замондошларимнинг ҳам елкасида юк бўлиб ётибди. Бунақа ҳаёт юқини сезмаганлари эса, бир-бирини

алдаш, ҳасад килиш, қандай йўллар билан бўлса-да, юкори мартабага кўтарилиш, бойлик ортириш, бойлигини кўз-кўз килиш учун хайриялар таркатиш, ногиронлар қорнини тўйғазиш эвазига охиратларининг обод бўлишига эришиш ниқобида яшяпти. Асл башараларини кўрсатишмайди. Қадимий ривоятларда айтилишича, диний таълимотларни мукамал ўрганган бир шайх, уламо-лар ва одамларни тўплаб:

– Хўш, нима учун Худога ибодат қиласизлар? – деб савол берибди. Гуноҳкор бандалар:

– Аллоҳ бизнинг гуноҳларимизни афв қилишини сўраб илтижо қиламиз, – дейишса, гуноҳ қилмаганлари:

– Охиратларимизни обод қилиш учун, – дейишган экан.

Шунда Шайх яна сўрабди:

– Сизлар Худога рўпара бўлишни хоҳлайсизларми?

– Қандай қилиб? – дейишибди улар.

– Аллоҳга юз тутиш учун икки кадам қўйиш керак... Биринчи кадам дунёдан (мол-бойликдан) воз кечиш, иккинчи кадам охиратдан воз кечиш, – деганида бошқа, Шайху уламолар ғазабланиб дунёдан воз кечишни тушунса бўлади. Лекин охиратдан нега воз кечиш керак, деб уни ўртага олишибди. Шайх уларга тик қараб:

– Кўрдингларми, гунохкор оломон бу хикматни англамади. Сиз аҳли ислом уламолари Худога юз тутадиган одам эмассизлар. Сизлар охиратларингизни ўйлаб бу дунёни тарк этгандан кейин жаннатдан жой олиш учун тоат-ибодат қилгансизлар. Юракларингиз тўрида у дунёнинг манфаати ётибди. Худо учун, Худо йўлига деб халқни алдайсизлар. Бу қилаётган ибодатларингиз ёлғондир, – деган.

Шайху уламолар улуғ Шайхни шаккокликда айблаб, унинг ўлимига фатво берган. Кўпгина кишилар кўнглини ёлғон таскинларга тўлдириб, ўзларини-ўзлари алдаб яшяптилар. Бу азалдан бўлган, бундан кейин ҳам бўлади, дейишади жўр бўлишиб.

Дунёга келдингми, иймон-эътиқодингни бутун қилиш учун тавба қил! Тавбангни Тангри қабул қилади. Гуноҳларингни (тўхтовсиз гуноҳ қилавер-да) кечиради.

Комил инсонни етиштиришга кўп уринишди, лекин чиқмади. Нега комил инсон чиқмаяпти, деб бонг уришади. Қаерда хатога йўл кўяямиз, дейишади. Бандаси такрор-такрор хатога йўл кўяверади.

Давраларда уламоларни эслашиб қани энди улуғ шахсларимиз яна кўпроқ бўлса эди дейишади, қуюнишади.

Лекин уларнинг таълимотларига заррача ҳам амал қилишмайди.

Аллоҳга юз тутиш учун икки кадам у ёқда турсин, ярим кадам ҳам ташламайдилар.

Бўрттириб-бўрттириб улар ҳақида ривоятларни бичиб-тўқишади. Гўё улар шунга мухтождай. Яна комил инсон ҳақида ўйлай бошлашади.

Кўп ва узоқ ўйлайман... Шу оқимга кириб чўкиб кетайми бўлмаса?! Миллионлаб одамлар туппа-тузук чўкиб-ботиб, кўриниб-кўринмай юрибди-ку. Сен ҳам шуларнинг бирисан-да. Замондан чикиб қаёққа борасан. Бу ҳолатдан фақат тарки дунё қилиб қутулиш мумкин. Ўзингни ўзинг кўп қийнама. Шунчалар ҳам ношуд бўласанми, жон шунчалар ширинми?! Шайтон бутун вужудингни эгаллаб олибди-ку! Ундан қутулиш йўлларини бобокалонларимиз такрор-такрор айтишган-ку. Шунга ҳам бардошинг етмай-дими?! Ўзи бардош борми?! Қаердан келувдинг, қаерга кетаяпсан?! Дунёни расво қилиб кетаяпсан-ку!

Айбим шу жамиятда яшашимми?! Нега энди бу дунёга келганим учун айбдор бўлишим керак. Қанча-қанча улуғ ишлар бўлаяпти. Шаҳарлар кўркамлаш-тирилмоқда, янги шаҳарлар бунёд этилмоқда. Алломаларнинг макбараларини қайта

тиклаш, тараққиёт, техника, самолётлар, коинотни ўрганиш, ўзга сайёраларни топиш – буларнинг ҳаммасини менинг замондошим қилаяптику! Нега кўз юмишим керак бу тараққиётдан. Боболарим бу мўъжизаларни кўрганда албатта:

«Баракалла, болам, омадларингни Худо берибди. Худонинг севган бандаларисиз», – деган бўлар эди. Инсоннинг ички қиёфаси-чи, ўзгардимми? Худбинликдан чекиндими? Миллион йил олдин яшаган одам билан ҳозир яшаётган одам орасидаги ички ўхшашлик қай даражада? Ўзгарганми?

«Яхшилик қанча тарғиб килингани билан, ёмонлик унинг аксидай кенгрок кулоч кермоқда. Шу нафс балоси бор экан, бу иллатдан одам боласи кутула олмайди. Инсоннинг қизиқишини яхши томонга йўналтириш учун нима қилиш керак? Жамиятни нима бошқараяпти? Изла, буларнинг жавоби бор. Ҳар доим бўлган. Фақат сенинг ҳиссиз юрагинг, қар қулоғинг, кўр кўзинг кўрмаяпти буни...»

Дуд, дуд, дуд...

Соат тўрт.

Беҳол бўлиб қанча ўтирганимни билмайман. Шу ўтиришда оромкурсида қотиб ухлаб қолибман.

Уйғонганимда вақт алламаҳал бўлган чоғи, ташқари қоронғу эди. Хонамдан чикдим. Идорада қоровулдан бошқа ҳеч ким йўқ. Соат кеч тўққизлар чамаси.

Қорхонамиз шаҳарнинг жанубий чеккасида жойлашган, катта йўл ёкалаб аста уйга жўнадим. Атрофимдан ғиз-ғиз ўтаётган турли маркадаги енгил машиналарнинг чироклари кўзни қамаштиради.

Хаёл билан бўлиб, шаҳар марказига етганимни сезмай ҳам қолдим.

Тунги шаҳар. Худди байрамлардагидек ўчиб-ёнувчи ёритгичлар билан безатилган. Йўл бўйлаб тизилиб кетган қатор чироклар ўзининг чиройини кўз-кўз қилиб, шаҳарга янада салобат, файз бериши билан бирга, кўчани худди кундузгидай қароғон қилиб кўрсатади.

Шу кунларда шаҳар таниб бўлмас даражада ўзгарган эди. Шаҳарнинг қок ўртасидан ўтадиган кенг кўча бўйлаб эски шаҳарга борар эканман, бундан беш-олти соат аввал гўшакка айтган сўзларимни батамом унутган эдим.

Осмондаги юлдузлар ёниб-ўчаётган чироклар билан кўз қисийаётгандай гоҳ хира, гоҳ қароғон нурларини таратар эди.

Йўлкада пиёдалар сийрак кўринади. Бу тунги сайрнинг роҳатбахш озуқасидан тўйиб-тўйиб

хузурланаман. Шаҳарнинг тунги манзарасига махлиё бўлиб, Одина масжидига етиб келдим. Боболаримиз меҳнатига канча таҳсинлар айтсак оз. Одина масжиди ёриткичлар қуршовида мовий осмонга учаётган ғаройиб ярим шарни эслатади.

Масжид устида тўлин ой бор ёғдусини тўкиб, уни қаёқларгадир олиб кетаётган йўлдошдай фазога чорларди.

Қадим Насаф. Бу шаҳар X-XII асрларда жаҳоннинг энг йирик шаҳарлари қаторида турган.

Мадинаи мунаввара, Бағдод, Исфаҳон, Нишопур, Марв, Бухоро, Самарқанд, Насаф...

Насафнинг бу қутлуғ шаҳарлар сафига қўшилиши, доврўғининг оламга ёйилишида шу шаҳарда туғилган, ислом маданиятининг шуҳрати-га шуҳрат қўшган олиму уламоларнинг ҳиссаси катта.

Узоқ ўтмишни ёдга солувчи бу зиёратгоҳ шаҳар, не-не бўҳронлар, канча-канча урушлар, қирғинлар, вайронагарчиликлар, зилзилаларнинг шоҳиди бўлди. Бузилди, қайта тикланди, яна бузилди... Собиқ Шўролар даврида Одина масжиди жинойатчилар учун ҳибсхонага айлантирилди...

Эрталаб, ишга келгач, турли ўйлар гирдобида паришон ўтирар эканман, телефон жиринглади. Соатга қарадим. Соат ўн бир.

Ўшакни олдим.

– Алло?!

– Ассалому алайкум, Эркор ака, – деган овоз эшитилди ўшакдан.

– Ҳа, шоирим, бормисиз? Нега узоқ жим бўлиб кетдингиз?

– Пойтахтдаман. Бир олам янгилик, яқинда бораман, гаплашамиз. Янгамга, жиянларга, дўстларга салом айтинг.

– Хўп, ўзингиз ҳам соғ бўлинг, Элёржон! – дедим-да, ўшакни қўйдим.

Яна иш. Тафтишчиларга арзимаган камчиликларни тушунтириш, уларни тушликка олиб чиқиб, меҳмон қилиш, шунга ўхшаш кунлик ташвишлар менинг зиммамда. Соат учга яқинлашган сайин ўзимни ноқулай ҳис эта бошлайман. Меҳмонлардан узр сўраб, хонамга кирдим. Эшикни бекитиб, қўнғирокни кутдим. Телефон жиринглади. Ўшакни олдим.

– Омонмилар, менинг фариштагинам!

Бугун нима учун мен бой эмаслигим ва бўла олмаслигим тўғрисида гапирмоқчиман. Биламан,

ишлаб чиқаришни йўлга қўйишга сармоям йўқ. Ёлланиб ишлайман. Ҳали косам оқармади, сочим окарди. Худойим яна қанча умр бергани Ўзига аён. Ёмон яшамайман. Яхши ҳам эмас, ўртача, одамлар орасида бир гап бор-ку: «Қозикнинг боши ҳам, учи ҳам бўлма. Боши бўлсанг гурзи ейсан, учи бўлсанг, ерга кирасан. Ўртаси бўл». Қозикнинг ўртаси, қозикнинг боши ерга киргунча, то бирон болта келиб энди керак эмассан, деб ёриб ташлагунча яшайверади...

Эҳтимол, менинг пешонамга қозикнинг ўртаси бўлиш ёзилгандир. Бой бўлиш айб эмас. Мен ўттиз беш йилдан бери тер тўкаман. Бой бўла олмайман. Бой бўлишнинг ўз сирлари бўлса керак. Бойлар бу ҳақда лом-мим дейишмайди. Бир танишим бор, яхшиси шу одам ҳақида сўзлаб берай. Исми Мардон. Бирон бир давлат идорасида ишламайди. Данғиллама ҳовлиларидан ўнтасини биламан. Укасининг, жиянининг, болаларининг номига қуриб ташлаган. Машинасини ҳар ой алмаштиради. Айтишича, бизнес билан шуғулланади. Дўконларга ҳар хил спиртли ичимликлар таркатади. Иктисодий аҳволи таранглашганда, олдимга маслаҳат олгани келади. Албата қурук қўл билан эмас, тўлиб-тошиб, бир ойга етадиган озиқ-овқатни усталик билан йўлини қилиб рўзғо-

римга ташлаб кетади. Рафиқам, рўзғорда камчилик кўпаяверса, анави «бизнесмен» жўрангиз кўринмай қолди, ишлари яхшими дейман, деб менга шама килади.

Бир куни шу «жўрам» дардини тўкиб солди. Анчагина кайфи бор. Менга жуда ишонишини, агар рухсат берсам, чала турган ҳовлини тез кунда битказишини, унга жуда ёкишимни, менинг маслаҳатларим боис кўп ютуқларга эришаётганини айтиб, баландпарвоз гаплар қилди. Кейин секин қулоғимга шивирлаб: «Яна битта арок цехи очдим, мана беш йилдирки, дала ҳовлим ертўласида ўғилларим билан арок тайёрлаймиз. Кечаси ишлаймиз. Тўғриси, ёмон яшамайсану бой бўлиш қийин. Маҳаллага катта мачит қуриб бердим. Давлатимга давлат кўшилишини сўраб, ҳаққимга дуо қилишаяпти. Ҳар ой уларни чакириб худойи қилиб бераман. Чиким ҳам қилиш керак-да. Кеча меҳрибонлик уйига иккита рангли телевизор, иккита совутгич ҳадя қилдим. Насиб бўлса, йилнинг охирида битта «Дамас» машинаси олиб бераман. Бу ишни ҳозир амалга оширишга кучим етади. Баъзи одамлар кўролмайдами, ишонч рақамларига кўнғирок қилиб ёки юмалок хат ёзиб, жиғимга тегишади. «Борни кўролмайди, йўққа беролмайди». Бунақалар ҳам анчаги-

на. У куни устингиздан шикоят тушган деб роса титкилашди. Арок ишлаб чиқарадиган цехларим шаҳардан ташқарида. Уни ўзим, ўғилларим билди. Барибир, меҳмон қилиб, совға-салом билан жўнатдим...»

Бу мен билган манзараларнинг энг кичкинаси. Бойлик изидан қувиб, не-не расво ишлар билан шуғулланиб юрган каслар озми?! Қайси шаҳарга борма – тикилиб ётибди. Уларнинг қармоғига илинаётган ёш-ёш қизлар камми... Тақинчоғу совғаларга ўч бўлган киз-жувонлар маишат ботқоғига ботмоқдалар.

Эй, гўшак, сенга айтаяпман. Бу беҳаё кинолар ёшларни қаякка бошляпти? Ҳамманинг ҳам бардоши бир хил эмас-ку. Ўзини тия биладиганлари ҳам бор. Лекин бу иллат болалагандан болалаб, муҳитни бузаяпти. Унинг олдини олиш йўлини қанча излама, тўхтатишнинг ҳеч иложи йўқ. Мамлакатга яширин йўллар билан кириб келаётган яланғоч, беҳаё расмлар ва касеталар оқимини ким тўхтата олади?! Де Саднинг расволарча ёзилган китобини ўқиётган одамлар ҳаёт тўғрисида нималарни ўйляпти? Ёки бу ўтиш даврими? Инсон зотига тўғри келмайдиган бу жоҳилликни инсоният бошидан кечириши керакми?!

Бир пайтлар буюк ҳинд ёзувчиси: «Эй Аллох, ҳеч қачон Ҳиндистонга Мопассан келмасин», деб илтижо қилган экан.

«Ўғил болани кўп пул, киз болани кам пул издан чиқаради», дегани рост. Тарбия қачон бузилган? Бой бўлгин-да, мухитни истаганингча бузавер, дегани эмас-ку?! Бу касалликларни даволашнинг иложи борми?! Иложи бўлса нимани кутаяпмиз?!»

Дуд, дуд, дуд...

...

Сукунат. Бошим қизиб кетди. Соат миллари тўртни кўрсатмоқда. Ҳеч ким билан хайрлашмай уйга жўнадим.

Нега мен гўшакни олганда фақат қора доғларни кўраяпман? Хаёлимда олдингидай мавж урувчи соф, тоза фикрлар ўрнига ҳаёт оқими нукул иллатлардан иборатдай туюлаяпти. Ўзи кимман? Бу дунёга нимага келдим? Ёруғ дунёга келишим менинг ихтиёримда эдими? Вужудимни қамраб олаётган, менга таҳдид солаётган ваҳималар қаёқдан келаяпти? Энди нималарнидир англаб ета бошлаганимда ёруғ оламдан нечун кўз юмишим керак? Нима учун ҳад-худудсиз коинот тизимида, ҳеч қандай қадриятларга эга бўлмай, тасодифларга тўла ҳаётнинг оддий ўйинчоғига

айланиб колишим, умримнинг самарасиз ўтиб кетишига йўл қўйиб беришим керак?!

Нега?!...

Шунча йиллик ҳаёт тажрибасига эга бўлган мендек одам ҳам бу саволларга жавоб топишга қийналар эдим. Юк жуда-жуда оғир, уни кўтаришга илм етишмасди. Илм бўлганда ҳам ботиний илм йук. Ер юзида ҳозирги кун маълумотларига кўра етти миллиард одам яшашини инобатга олсак, шу одамлар яна юз йилдан кейин ном-нишонсиз тупроққа қоришиб йўқ бўлиб кетишини, улардан саноклигина номлар, яъни таракқиётга ҳисса қўшган (олимлар, ихтирочилар, шоирлар, ёзувчилар, рассомлар ва х.) ларнинг номлари қолишини эсласам, ўшаларнинг бири-да мен ҳам, ном-нишонсизлар сафида йўқ бўлиб кетаман дердим. Ўрнимизга худди бизларга ўхшаган яна тўққиз миллиард одам қайтадан дунёга келиб, борлиқда бу ҳолат неча бор такрорланиши ажабланарли. Бундан дунёга нима фойда?!

Эй, тинчгина ўз оиланг бағрида, ойнаи жаҳонда ҳар хил сериалларни кўриб, ҳалол-покиза яшаётган эдинг-ку. Қайт шу ҳаётга...

Эҳ, тезроқ тафтишчилар ишини тугатсалар эди. Бироз дам олган бўлардим. Бутун танам, асабларим зўриққандан зўриқаяпти...

Ишга барвакт келдим, ҳамишагидек узундан-узок иш, тушунтиришлар, қоғозбозлик.

Ишхонамда ўзимга ўзим ҳисоб бериб, радионинг овозини кўтариб кўйдим. Радиодан майин мумтоз куй янгради. Оҳанги шу қадар ёқимли, худди бу куй менга ором бериш учун таралаётгандай эди, ёмон хаёллардан ўзимни чалғитишга уриндим. Мусиқа қалбимдаги ваҳимани сиқиб чиқарди гўё...

Хонамга тафтишчи кириб келди. У радионинг овозини бироз пасайтирди-да:

– Мумтоз куйларни ёқтирар экансиз-да, – деди рўпарамдаги стулга ўтириб: – Текширувни яқунлаш арафасидамиз. Ҳисоботлар бўйича эътирозим йўқ. Қанийди, ҳамма ҳисобчилар сиздай ишлашса. Кўп ташкилотларни текширганман. Ҳеч қайсисидан қоникмаганман. Ўчириб ёзишлар, бошланғич ҳужжатлардаги чалкашликлар, ҳужжатларни тўлик тақдим этмаслик текширувни орқага суради ва мураккаблаштиради. Сизда ҳаммаси оддий, жой-жойига қўйилган. Андоза сифатида кўргазмага қўйса арзийди.

– Раҳмат, – дедим фикрларимни бир жойга тўплаб қаршимда турган, мендан ўн беш ёшларча кичик йигитнинг юзига боқарканман. У жуда

хотиржам. Эгнидаги формаси ўзига ярашган. Енги калта кўйлагидан бакувват мускуллари унинг кучга тўлганлигини кўрсатиб турарди. Унга бир оз караб турдим-да: «Савол берсам бўладими?» – деб сўрадим.

– Марҳамат, кўлимдан келса жавоб бераман, – деди у мулойимлик билан.

– Ойлигингиз канча?

– Шартми жавоб беришим? – деди у ажабланиб. Куюқ кошлари чимирилди.

– Жавоб бермасангиз ҳам майли, шунчаки сўрадим-кўйдим, – дедим.

– Сиз менинг янги машинада юрганимни кўриб шу саволни бераяпсиз чоғи? – деди.

У безовталана бошлади. Ноқулай ҳолатдан чиқиш учун бўйинбоғини тўғрилаган бўлди-да, ўзини хотиржам тутишга уринди.

– Узр, ноўрин саволим учун. Кечиринг мени, бекорга кирмагандирсиз? Хизмат? – дедим.

– Менга сизнинг иш услубингиз ёққани учун айрим ўзимга боғлиқ нарсаларни сўрагани кирган эдим. Малол келмаса тушунтирсангиз, пишиқ ғишт ишлаб чиқариш бўйича тежамли, арзон лойиҳаларни сиз яратган экансиз. Бу борада ажойиб натижаларга эришибсиз.

Сиз хакингизда кўп одамлардан эшитдим. кайси ғишт заводига борма, бу Эркор аканинг лойихаси бўйича қурилган дейишади. Ҳақиқатан ҳам, шу кеча-кундузда улар жуда яхши натижа бераётганига ўзим гувоҳман. Мен ҳам пишик ғишт ишлаб чиқарадиган корхона очмоқчиман. Ўзингиз бош-кош бўлсангиз, харажатлари менинг ҳисобимдан, – деди у паст овозда.

Мен иккиланмай унинг юзига қараб: «Йўк», – дедим.

– Нима учун ўйлаб кўрмасдан рад жавобини бераяпсиз?

– Сабаби шуки, сиз ёшсиз, қолаверса, нозик жойда (солиқ идорасида демадим) ишлайсиз. Ишлаб чиқаришнинг моҳиятини билсангиз-да, унинг манбаларини билмайсиз. Билганингиздан кейин эса, жиноят йўлига қира бошлайсиз. Кейин қайтиш қийин. Шунинг учун тинчгина ўз ишингизни давом эттирганингиз маъқул.

– Сиз бу ерда ишлаб жиноят қилаяпсизми? – деди унинг вазохати ўзгариб.

– Йўк, жиноят қилмаяпман, жиноятчиларнинг орасида ишляпман, – дедим кўзимни лўк қилиб.

– Қандай жиноятчилар? Нега биз кўрмадик? Ким улар? Бизга айтинг, чора кўрайлик? Мен

сизни тушунмадим. Шунча йилдан бери бирга ишлаган одамларни кандай кўркмасдан жиноятчилар дейсиз!

– Ҳазиллашдим, – дедим хотиржам. – Сизни синамоқчи эдим. Жуда хушёр экансиз. Ёшлар шундай бўлиши керак. Доим сергак, ҳар кандай хавфга зарба беришга тайёр туриши шарт. – Ўрнимдан туриб, қўлини маҳкам сиқиб қўйдим. У нима қилишини билмай, каловланиб ўрnidан турди. «Кизик, жуда кизик», – деди-да, хайрлашмасдан чиқиб кетди.

Ҳа, солиқчи укам, жуда кизик. Энг кизиғи шу ердаки, ҳамма балони билиб турибсан. Пишиқ ғишт ишлаб чиқаришни обдон ўрганиб, менинг олдимга кирдинг. Аввал бу содда лойихаларни ким яратганини, куёш нурида текинга қуриётган хом ғиштларнинг ҳисоб-китобини қилиб хумдонларга жойладинг. Пишиқ ғиштлар жарак-жарак пул бўлиб тинчингни бузди. Келаётган фойда ҳисобсиз эканлигини англаб етдинг. Кейин менинг олдимга келиб, ака, корхонани қурайлик, ўзингиз бошқарувчи бўласиз, дединг.

Соатга қарадим, соат миллари учни кўрсатмоқда. Телефон жиринглаши билан гўшакни олдим. Вужудимни жунбушга келтирувчи, ўзимни ғойибона қўлловчи, кўрғоним десаммикан? Нима

десам ҳам мени тоқат билан эшитувчи, сўзларимни бўлмай, барча ҳасратларимни бирга тингловчи, эй овозсиз, тилсиз, қулоксиз, кўзсиз, жангсиз, жонсиз ҳамроҳим. Сенинг бир соатлик ташрифинг, менинг йигирма уч соатлик умримдан буюк.

«Хаёлларим пайҳон-пайҳон, ўйларим сарсон, кўнглим-чи вайрон-вайрон. Ичимда яшар бир одам, ташимда яшар бир одам. Иккиси ҳам менман-ку. Яйраган ҳам мен бўлдим, яйрамаган ҳам мен бўлдим. Қакшаган ҳам мен бўлдим, қакшатган ҳам мен бўлдим. Ўзлигини унутиб яшамаган ҳам мен бўлдим. Ўзгаларга ўз бўлган, тузлигига туз бўлган, шўр пешона мен бўлдим. Ҳай, айтайин нелардан, сўзидан қайтган мен бўлдим. Юрагим пора-пора, танам калтирар, кара. Бу аҳволда куним ўтар, не чора? Яна канча яшайман, Худо билар. Борлигимга шубҳам бор, гумонларим минг пора... Эй парилар-парилар, сўзланг, жим туриш етар...»

Негадир жим бўлиб қолдим. Тилимга куйлиб келаётган сўзлардан ўзим ҳам таажжубланиб соатга қарадим. Соат ўн беш дақиқа кам тўрт.

Бурнимдан қон кела бошлади. Чап кўлим билан стол тортмасидан пахта олиб бурнимга тикдим. Қон тўхтагандай бўлди. Гўшакни стол усти-

га кўйиб, эшикни кулфладим. Мени бу холатда кўришларини хоҳламас эдим.

Анча вақт осмонга қараб турдим. Бурнимни, юзимни совук сув билан ювдим. Қон тўхтади. Келиб гўшакни олдим.

«Ҳаммасини сезиб турибсан-а?

Мени қандай аҳволга солдинг. Ёки шаънингга ножўя сўзлар айтдимми?

Устингдан кулдимми?»

Дуд-дуд...

Жимлик. Соат тўрт.

Ўзимга келишим анча кийин бўлди. Кимлардир хонаминг эшигини тортиб кўрди, тақиллатди. Сассиз ўтиравердим.

Соат олтиларда уйга қайтдим.

Рафикам мени кўриб:

– Рангингиз оқариб кетибди, нима бўлди? Мазангиз йўқми? – деб саволга кўмиб ташлади.

– Ҳа, негадир мазам йўқ, – дедим жавоб беришдан қочиб.

Юмшок кўрпага ўралиб, ухлаб қолибман...

Эртаси куни тонгда ишга боришим билан, мени Карим Суярович сўраётганини айтишди.

Хонада текширувчилар ҳам бор эди, бошлик чак-чаклашиб нималарнидир муҳокама қилаётган экан. Ходимлар билан саломлашиб бўш стулга ўтирдим.

Карим Суярович менга синчиклаб каради-да:

– Мана, текширув далолатномаси, танишиб, имзо қўйиб беринг, – деб бир нусхани қўлимга гутказди.

Далолатнома хайрон қоларли даражада ёзилган эди.

Гўё ҳужжатлар асосида текширилганда ишчи-ходимлардан ушланадиган даромад солиғи кам миқдорда ушланган. Айрим ойларда ушланган солиқ йиғими ўз вақтида солиқ идораси ҳисобига кўчирилмаганлиги сабабли ҳар кечиккан кун учун жарима солинган эди. Маҳсулот сотишдан олинадиган ягона солиқ бўйича ҳам солиққа тортиладиган сумма камайтириб кўрсатилган ҳоллар мавжуд. Ўқидим: «Ташкилот ҳисобидан солиққа ундириладиган жами сумма қўлланилган жаримаси билан 1240000 (бир миллион икки юз қирқ минг) сўм ундирилсин. Ташкилот раҳбари, бош ҳисобчиси йўл қўйилган нуксонлар учун маъмурий жавобгарликка тортилиб, беш минимал иш ҳақи ҳисобида жарима ундириб олинсин».

Ажабланиб солиқ инспекторига қарадим. Бошлиқ нимадир дейишимни билди-да:

– Эрқор Орипович, юринг хонангизга, сизга баъзи нарсаларни тушунтириб бераман, – деб мени хонамга бошлади.

– Биласизми, – дея гап бошлади у. – Агар ҳозир шу далолатномага имзо қўймасак, аҳвол чаток. Сотилган маҳсулотларнинг баъзилари кирим килинмаганлигини аниқлаган. Бундан ташқари, омборхонадаги камчиликларни ҳам далолатномага ёзишса, солиқдан катта миқдорда қарз бўлиб чиқамиз. Биз ўзаро келишдик.

– Ҳужжатлар бўйича далолатномада қайд этилган камчиликлар йўқ бўлса ҳам, ўзим рухсат бердим. Оппоқ деб ёзиб кета олмайди-ку. Сиз иккиланмай имзо қўяверинг, бу ёғига ўзим кўндаланг, – деди бошлиқ асабийлашиб.

– Мен тушуна олмаяпман, Карим Суярович. Агар мен билан маслаҳат қилганингизда, далолатномани бошқачароқ қилиб ёзишига кўндирардим. Ҳойнаҳой, анча-мунча харажат қилгандирсиз, – дедим ўзимни хотиржам тутиб.

– Сиз имзо қўйиб беринг. Вассалом, – буйруқ оҳангида деди Карим Суярович.

– Йўқ, – дедим шартта. Қандайдир ички куч шу сўзларни айтишга ундади мени.

– Мен ҳужжатларда акс этмаган, ёлғон далолат-номага қўл қўймайман, – дедим. Карим Суярович худди айбини тезгина бўйнига олган одамдай:

– Шунча йил бирга ишладик, ака-укачилик ҳурмати мени шарманда қилманг. Энди барча маҳсулотларни тўлиқ кирим қилдираман. Бунақа чўнтагимдан пул тўлаб ишлаш ўзимнинг ҳам ҳикилдоғимга келди. Ишонинг менга, – деди ялинган оҳангда.

– Мени озрок ёлғиз қолдиринг, ўйлаб кўрай, – дедим. Карим Суярович чикиб кетди.

Хўш, кўл кўймасам нима бўлади? Демак, ишдан кетаман. Кейин-чи? Қаерга иш қидириб бо-
раман?! Бу эски най кўп вақтдан бери бир хил куйини чалаётган бўлса...

Бошингни кўп қотирма, далолатномага имзо кўй. Мендаги охириги ўй ўз ҳукмини ўтказди. Ҳақиқатдан кўрқокнинг кўрқоғи эканман, далолатномага имзо кўйдим. Котибани чақириб, қоғозларни бошлиққа олиб боришини айтдим.

Бутун танам зиркираб, шу қадар ночор, ҳеч кими йўқ, суюнчиқсиз кимсадай нотавон эканлигимдан уялиб кетдим. Мен ичимдаги бу ўйларимни ўзгартира оламанми? Уларнинг гирдобида парча-парча бўлиб йўқолиб кетмайманми? Ҳозир борманми ўзи? Яшашим ёлғон, сўзим алдовлардан қурилган. Йўқ ҳисобиман. Бу тушқунликлар хаёлимга қаёқдан келаяпти? Охири борми? Ми-

ямга бостириб келаётган кора куюндан кутулишнинг чорасини излардим.

Чалғишим учун шоирнинг телефон рақамини тердим.

– Ассалому алайкум, мухтарам шоири олам. Соғликлар яхшими? Сизни жуда соғиндим. Ҳозир каердасиз?

– Ваалайкум ассалом, Эрқор ака. Ишларингиз яхшими? Янгамлар, болалар омонми? Ҳозир пойтахтдаман. Яқинда бораман, албатта учрашамиз. Ўзингизни эҳтиёт қилинг. Тез кунда учрашгунча, хайр.

Гўшакни кўйдим. Шоирнинг овозини эшитиб тетиклашдим. Кучимга куч кўшилиб, кайфиятим кўтарилганини сеза бошладим.

Ички телефон жиринглади.

– Эрқор Орипович, меҳмонлар билан тушлик қилсак девдим. Овлоқ бир ошхонага овқат буюрганман. Бирга борсак. Нима бўлганда ҳам хайрлашув куни, – деди Карим Суярович.

– Раҳмат, мен ўзимда бўламан. Сизлар бемалол тушлик қилаверинглар, узрим бор. Хафачилик йўқ, – дедим.

Яна ёлғизлик. Энди Карим Суярович ҳақида ўйлай кетдим. Карим Суярович ёш бўлса-да, ҳамма соҳага қизиқувчи, ҳаётнинг паст-баланди-

ни ўзича талкин киладиган, раҳбарлик унга ота касб эканлигидан мағрурланиб юрадиган зотлар сирасига киради.

У ишлаб чиқаришни оёкка кўйиш мақсадида каттагина сармоя сарфлади. Эндиги нияти корхонани тўлиқ хусусийлаштириб олиш.

– 25 фоизи давлат улуши бўлса, 10 фоизи ишчи – ходимларники, қолган 65 фоизи Карим Суяровичнинг мулки ахир. Унинг менга ёқмайдиган жиҳати, хотинларга ўчлиги. Аёллар ҳам пули кўплигини билиб, ортидан югуришади.

Ҳатто баъзилари адашиб менинг хонамга ҳам кириб қолишади. Суксурдай ёшгина жувонлар тараддудланиб мени бошлиқ деб ўйлайди шекилли, чақирган экансиз, деб гап бошлайди. Шундан биламанки кўпчилиги Карим Суяровични кўрмаган, танишиш мақсадида келган бўлади. Булар учун ҳаёт лаззатдан иборат. Карим Суяровичнинг назарида севги қорин тўйғизмайди. Ҳирс-ҳавасга коришган туйғулар кўшилганда шунга ўхшаш, одамнинг қорни очганини англаувчи ширин иштиёқ пайдо килади. Қорнинг тўйдими, унутасан, лекин биласанки, қорнинг яна очади. Қоринни доим тўқ сақлаш танга зарар, шунинг учун оч қолиб, овқат ейиш ажойиб «лаззат» бағишлайди. «Муҳаббат оҳ-воҳлар билан

бошланиб, эснаш билан тугайди», деган акидага жуда ўхшаш.

Ҳозирча котибасини беш марта алмаштирди. Билмадим, яна неча бор алмаштираркин.

Моҳира негадир кўпроқ ишлаб қолди. Унинг келишган қомати, кўрки менман деган эркакни ўзига жалб қилади.

Карим Суярович нозиктаъб Моҳирани очикчасига ҳаммадан қизғанади. Ўзича унинг қаерга борганини, дам олиш кунлари нималар билан шуғулланишини одам ёллаб бўлса ҳам, кузатиб юради. Хуллас, Карим Суярович бировларга ўзини хафа қилдирмайдиганлар тоифасидан.

Бу фикрларимнинг гўшакка қизиғи йўқ. Мен ҳам шунчаки ўйладим, холос.

Таътилга чиқиш ҳақидаги аризамни олиб, Карим Суяровичнинг қабулига бордим. Тушлик аллақачон тугаган. Котибадан сўрадим:

– Ўзларидами?

– Ҳа, – деди Моҳира менга жилмайиб. Юзининг тиниклиги, юнон маъбудаларини эслатувчи чехраси, кўзларидаги беғуборлик. «Ё алҳазар, Моҳирани Карим Суяровичга боғлаган ришта нима экан? Ўйладим. Албатта гўзаллиги», деб ўзимча пичирладим. Ичкарига кирдим.

Карим Суяровичнинг кайфияти жойида. Меҳмонлар билан яхши базм бўлган шекилли, юзига қизиллик югурган эди. У телевизордан Москванинг спорт каналида берилаётган теннис ўйинини томоша қиларди.

Мен тик турган ҳолатда аризамни Карим Суяровичга узатдим.

У аризамни қўлига олиб ўкиди-да:

– Ҳозир таътилга чиқишнинг мавриди эмас, – деди. – Банкдан шу кеча-кундузда қарз оламиз. Банк бошлиғи билан келишганман, имтиёзли қарз беришга рози бўлди. Қарз олишга тааллуқли ҳужжатларни тайёрлаб банкка боринг. Хоҳласангиз, ишни эртага эрталабдан бошланг. Кейин аризани кўриб чиқаман. Маъкулми? – деди думалоқ, айни вақтда қизғиш тус олган юзини менга қаратиб.

– Мени тўғри тушунинг, Карим Суярович, кўпдан бери ўзимни жуда ноқулай ҳис қиляпман. Бирон яхшироқ клиникада тиббий кўрикдан ўтишим керак. Гап соғлигим тўғрисида кетаяпти. Ҳужжатларни муовиним рисоладагидек тайёрлаб олади.

– Йўқ. Мен муовинингизга ишонмайман. Унинг оғзида гап турмайди. Моҳирани ҳам менга қарши қайраётган сизнинг муовинингиз.

Хужжатларни ўзингиз тахланг. Пулни ҳисоб рақамга туширинг-да, бемалол дам олишга бора-веринг. Моддий ёрдам пули ёзиб бераман. Ахир даволанишга пул керак-ку?!

Хонадан чиқдим. Банкка тааллуқли ҳужжатларни тахлашга киришдим. Соат тўртдан кейин банкга бораман, ҳужжатларни бемалол шу бугун топшираман. Банк ҳақидаги фикрим ниҳоятда нохуш. Банк билан боғлиқ ишлар кўпинча жанжал билан битар, баъзан бошликнинг ўзи аралашиб ишни тинчитар, кўпинча келишмовчилик юзага келарди. Ишчи-ходимларга маош олганимизда нақд пул йўқ деса, бирон ташкилотга маҳсулот олиш учун ўтказиладиган пулни вақтида ўтказмай ҳафсалани пир қилар эди. Бу можаролар ҳар куни бўлмаса-да, ойига уч-тўрт мартаба бўлиб турарди.

Соатга қарашга юрагим бетламасди. Назаримда телефондаги номаълум шахс, мен ҳақимда кўп маълумотларни биладигандай, қандайдир нохуш воқеа бўлишини ич-ичимдан сеза бошладим. Қанчалик ўзимни хотиржам тутмай ичимдаги тошқин, катта ташвиш юзага келишидан хабар берарди.

Телефон жиринглади. Соат уч. Гўшакни олдим.

...Жимлик. Негадир унга дардларимни тўқким келмай колган эди. Нима бўлганда ҳам бир соат гапиришим, унинг менга бўлган тоқатини ҳурмат қилишим керак, деб ўйлайман.

Олис болалигим ҳақида гап бошладим.

«Мен Эркор 1950 йилда қиш ойида Тошгузар қишлоғида туғилдим. Отам Ориф ўғли Элдор 1918 йилда, онам Аҳмад қизи Хурсанд 1926 йилда шу қишлоқда чорвадор оиласида дунёга келган.

Улар уруш тугаши арафасида оила қуришган. Опам Оймехр 1948 йилда, синглим Машар 1956 йилда, қичик синглим Гулнор 1958 йилда – айни юрт қашшоқлашиб, одамларнинг қорни нонга тўймаган даврда туғилишган.

Отанинг от араваси бўлиб, бизнинг оиламиз, қолаверса, бутун қишлоқнинг оғир қунларида мадақкор бўлганини, турмушнинг аччиқ қийинчиликларини енгилда қатта хизмат қўрсатганини, ҳали-ҳали одамлар оғзиларидан қўймай гапириб юришади.

Эсим қириб мактабга борганимда, отам менга янги қийим олиб берган. Тушдан сўнг уйга келсам, итимиз мени танитай уйга қирғизмаган. Шуларни эсларқан-ман, болалигимнинг энг бахтиёр дамлари баҳор булутидай шамолларга ўйин бўлиб ўтиб кетганини ҳис қиламан, холос.

Синфдан синфга аъло баҳолар билан ўтиб, ёшимга ёш кўшилган сари, турмушимиз ҳам фаровонлашиб борарди. Тўйиб овқат ердик. Мирикиб болалар билан ҳар хил ўйинларни ўйнардик: чиллак, ошиқ, зув-зув, бекинмачок, уруш-уруш, ланка, ок теракми-кўк терак, подшо-вазир, соққа, мак-мак, пойга...

Саккизинчи синфга ўтгач, таътил вақтида кўшни қишлоқда яшовчи Фотима холамникига меҳмонга кетдим. Икки ойки болалар билан ўйин гаштини суриб чопқиллаб юрганимда, холам келиб: «Эрқор, тез бўл, ўйинга кетамиз, – деб колди. – Ўйинг куйди, болам», – деди-ю, уввос солиб юборди. Ўн тўрт ёшдаги ўспирин нима бўлаётганини тушунмай, вужудим титраб кетди. «Нега ўйим куяди? Ким ўт кўйди, холажон», деганимча ўйимизга етиб келдик. Ҳовлимизда бутун қишлоқ йиғилган, хотин-қизлар «ув-увлаб» йиғлашади. Деворга тўртта тобут суялган. Иккита кичик, иккита каттароқ ёғочдан ясалган бу хунук тахталарни ҳали-ҳали нафрат билан эслайман.

Наҳотки ўт тушган бўлса, нега ёнғин кўринмайди? Юрагим шувиллаб, жойимда ўтириб колдим. Катта момом (менинг киндигимни кесган) Беғам момо бошимни укалаб: «Эрқоржон, сен

омон бўл, Худойим уларнинг умрини сенга берсин. Ўзингни тут, гавдангни кўтар, сен йигит кишисан, сен эрсан, йигитлар, эрлар йиғламайди, болам. Бевакт ўчган уйнинг чироғини энди сен ёқасан. Отанг ҳам йўқ, онанг ҳам йўқ, сингилларинг ҳам йўқ. Опанг мажруҳ, касалхонада. Ўзингни ушла, болажоним», – деб уввос солиб йиғлайди.

Кўзларимга бир катра ҳам ёш келмасди. Гўё ёш кўзимда музлаб қолгандек эди. Момомнинг дийдиёлари, эркаг-у аёлларнинг фарёди ҳам бу музни эрита олмади. Қанча вақт ўтганини билмайман. Мени уйга олиб киришди. Уйнинг тўрида отам чиройли, қора соқоли ўзига ярашган, уйкуга кетган одамдай ётарди.

– Отанг билан хайрлаш, – деди елкамдан тутиб амаким.

Мен тош хайкалдай котиб қолгандим.

Мени бошқа хонага киритишди. Онагинам гулдор матога ўралган, фақат юзи очик, худди менга қараётгандай эди. Ёнларида иккала синглим ҳам матога ўралган, юзи очик, тепага қараб ётишарди. Тамоман ўзимни йўқотиб қўйдим. Мозор тепасидагина ўзимга келдим. Худойшукур амаким қўлимдан тутиб, олдин отамнинг кабрига, кейин онам ва сингилларимнинг кабрига

бир сиким тупрок ташлатди. Хаёлимда яшин тезлигида «Опам кани?» деган мудхиш садо янграгандай бўлди. Амаким сезди шекилли:

– Опанг касалхонада. Худога шукур, хозирча яхши, – деди бошимни силаб. Юрагимни бир умрга мажруҳ қилган бу манзара умрбод кўз ўнгимда, то киёматгача унутмайман...

Шу билан менинг ўсмирлигим якунига етди. Бирданига катта одамлардай, ташвишларга кўмилган киёфада улғайган эдим. Момом бекорга уввос солиб йиғламаган экан, эр бўлдинг деб. Мен йигитликни сакраб ўтиб, ўзимни кап-катта эркакдай тутардим.

Опам анча ўзига келиб уйга қайтди. Ундан нима воқеа юз берганини сўрашга кўрқардим.

Амакимнинг айтишича, отам бозордан сара буғдой дони олиб, уни тегирмонда ун қилдирган. Мен бўлмаган икки ой ичида онам тегирмон ундан нон қилиб ёпганлар, ҳаммалари ейишган. Баъзи ҳамсояларга ҳам улашганлар. Ун захарланган экан. Улар оз истеъмол қилганлиги сабабли касалхонада даволаниб соғайиб кетишган. Шифокорлар опамнинг тирик қолганига ҳайрон. Ёш бўлгани учун захарга қарши кураша олган, дейишади.

Амаким отни ва аравани сотиб, бизнинг кам-кўстимизга ишлатдилар. Холам келиб

опамни ўз уйига олиб кетди. Амаким менинг ховлида қолишимни, агар кетсам, уй бузилиб кетишини тушунтирдилар. Ёлғиз ўзим хувиллаган уйда яшарканман, тақдиримда ўсмирлигимдан ёлғиз яшаш битилганини у вақтлар тушунмас эдим.

Опамни ўн етти ёшида кўшни қишлоққа турмушга беришди. Менга поччам бўлгувчи одам умуман ёқмасди. Шу сабабли опамникига бормас эдим.

1967 йилда мактабни битирдим. Мен учун қишлоқда яшаш ниҳоятда оғир кечарди. Отам, онам, сингилларимнинг ҳаётдан бевакт кўз юмгани кўз ўнгимда такрор-такрор намоён бўлаверарди. Тунлари туш-ларимга кириб, аллақандай муҳиш воқеалар ичида яшардим. Тенгдошларимга кўшилмасдим. Ёлғиз ўзим ғамгин ўйларга ботиб, гўё юз берган ҳамма воқеаларга ўзимни айбдор ҳисоблардим. Ёлғизлик мени ўз қаърига тортиб, рангимни сомон рангидай хазон қилиб кўрсатарди. Бундан ташвишланган опам қайнонаси билан келиб, мени уйга олиб кетишга кўндирмокчи бўлди. Кўнмадим. Шаҳарга ўқишга кетаман, деб оёқ тираб туриб олдим. Саратон ойининг охирида бор-будимни тўплаб мен учун нотаниш бўлган шаҳарга жўнадим. Опамнинг қистови би-

лан ўзим истамаган, умуман қизикмаган иқтисодчилик бўлимига ҳужжатларимни топширдим. Имтиҳонлардан ўтдим. Ниҳоят, талаба бўлдим. Менинг ўқишга киришим келгуси ҳаётимни ўзгартириб юборишини, мурғак тасаввуримга сиғмаган турмушнинг аччиқ ҳақиқатларини англасам-да, бу мен учун қизиқарли ҳаётнинг бошланиши эканлигини билмасдим.

Опам ўқишни битиришим арафасида оламдан ўтди. Ортидан чирқиллаб, икки қиз, бир ўғли қолди. Менинг нотавон ёшлигим шундай яқун топди. Мен энди шаҳарлик эдим.

Менинг мураккаб ва фожеали ўтган ёшлигим ҳимояга ниҳоятда муҳтож бўлса-да, атрофдан сунчиқ топа олмасдим. Қариндош-уруғлар ўз йўлига, улар ҳол сўрашади, насиҳат қилишади, ўзларича йўл кўрсатишади.

Начора, 1970 йил декабр ойларида газ таъминоти бошқармасига оддий ҳисобчи бўлиб ишга жойлашдим. Менинг шаҳардаги иш фаолиятим аянчли ёлғизлик гирдобига ботган ҳолда бошланди. Болалигимдан прокурор бўлишни орзу қилардим. Ҳечқиси йўқ, иқтисодчи бўлдим...

Айни баҳорнинг қизғин палласи, ҳамал ойна. Қирлар кўм-кўк билан лолақизғалдоқларнинг чандон очилган даврда ҳарбий хизматга чакирил-

дим. Москвадай катта шаҳарда ўтган икки йиллик ҳаётим, одамларга бўлган меҳр-муҳаббатим тубдан ўзгариши, мустақил яшаш ва дадил ишга киришиш учун ҳаёт мактаби вазифасини ўтади десам, янглишмайман. Ҳарбий қисмда олти ойлик курсга катнаб, ёғочсозлик бўйича ўқиб, ҳунар ўргандим.

Мен ҳали ўз йўлини излаётган, ёшликда ота-она меҳрига тўймаган ўспирин бўлсам-да, қатъиятли, ўта вазмин, бир ишга киришишдан олдин обдон ўйлаб оладиган қап-катта одамга айландим.

Хизмат тугагандан сўнг Москвада қолсам ҳаётимда қандай ўзгаришлар юз беришини сезар, бу катта шаҳарда қолиш учун албатта шу шаҳарда яшайдиган қизга уйланишим, уйланадиган кизим ўзимга мос, мени тушунадиган, оқила, ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватловчи ҳамфикр дўст бўлса, гоят ажойиб бўларди, дердим.

Аслида ҳаётнинг бу узун-қиска йўлларидани мени нималар кутаётганини билмасдим. Мен кўпроқ китобий ўйлардим. Шу қиска давр ичида жуда кўп бадиий асарлар ўқидим. Худди китобдаги қахрамонлар каби, орзуларим оғушида сузиб, гоҳ Ўзбекистоннинг беғубор осмонида, гоҳ Россиянинг булутга бурканган қуюқ ўрмонларининг тепасида парвоз қилардим.

Ниҳоят мен кутган. бир қарорга келишим керак бўлган кун ҳам келди.

1973 йил май ойида аскарлик хизматимни тугатдим. Москвада, хизматдош дўстларимникида навбатма-навбат қолиб бир ой яшадим. Бутуниттифок қурилишларига ишга кетаётган тенгдошларим билан танишдим. Уларнинг мамлакат равнақи йўлида ҳузур-ҳаловатидан кечиб, БАМга, Уралга, Ўзбекистонга йўлланмалар асосида жасорат билан сафарга отланиши мени аниқ фикрлашга ундади.

Москвада қолсам қандай иш билан шуғулланаман, қурилишларда ишлайманми? Кейин-чи?

Бу олис ўлкада қолиб кетсам, олдимга қўйган мақсадларим нима бўлади? Отам, онам, сингилларим, боболаримнинг қабрлари Ватанимда бўлса-ю, мен бу ерларда ризкимни излаб юрсам... Эркюр, яхшилаб ўйлаб кўр. Сенинг жойинг туғилган юртингда. Ватанга қайт. Ҳаммасини бошидан бошла, деган нидо ич-ичимдан қуйилиб келаверарди.

Июн ойининг охирида Москва-Тошкент самолётига ўтириб, Ватанимга қайтдим.

«Мана сенга менинг мураккаб ва фожеали ҳаётим. Нега мени танладинг, гўшакдаги одам? Ҳамма қатори Худонинг бир ожиз бандаси бўл-

сам. Одамлар бир-бирларини алдамаса, иймонни арзимаган чакага сотмаса, дейман. Муллаларни, эшонларни кўрдим. Ўз манфаати йўлида ҳамма нарсага тайёр. Оғизларидан диёнат, инсоф, бировнинг ҳаққига хиёнат килмаслик, охират ҳақидаги ваъз тушмайди. Амалда эса тескариси. Буни ҳамма кўриб турибди. Мен ҳам жим, бошқалар ҳам жим. Ҳамма жим, сен ҳам жим».

Дуд-дуд... гўшакни қўйиб қўйдим... соат тўрт.

Ҳужжатларни олдим-да, банкка жўнадим. Банк биноти шаҳар кўркига кўрк қўшувчи ҳашамдор кўп қаватли иморат бўлиб, корхонамиздан уч-тўрт чакирим нарида, шаҳар ичкарисида жойлашган. Конус шаклидаги бу иншоот ҳамма-нинг диққатини тортади. Ичкарига кираверишда посбонга рухсатномани кўрсатдим. Семиз юзли, иш формаси ўзига ярашмаган ходим ҳужжатимни бир оз ушлаб турди-да:

– Соат тўртдан ўтди, ака, – деди рўпарада осилган катта соатни кўрсатиб. – Энди эртага соат тўққизда келасиз.

Мен шу банкнинг доимий мижози эканлигимни тушунтирдим.

Учинчи қаватга тез-тез чиқиб банк бошқарувчисининг хонасига етиб келдим. Котибадан ичкарига киришга рухсат сўрадим.

Кадди-комати келишган, дид билан кийинган, йигирма ёшлар атрофидаги киз: «Ҳозир», – деди-да, бошқарувчининг хонасига кириб кетди. Фурсат ўтмай қайтиб чиқди-да:

– Кириг, – деди.

Олдин ҳам иш юзасидан банк раҳбари билан кўп бор учрашганман. Ҳурматимни жойига қўйиб, қарши олди.

Қарз олиш бўйича Карим Суярович юборганини, ҳужжатларни олиб келганимни айтдим. Унинг хабари бор шекилли, қоғозлар ичидан аризани олди-да, имтиёзли қарз ажратилсин, деб имзо қўйди.

– Кредит бўлимига боринг, – деди мулойим оҳангда.

Раҳмат айтиб, мижозларга қарз бериш бўйича ҳужжатларни қабул қиладиган бўлимга ўтдим. Бўлим бошлиғи саломимга жавобан истар-истамас бошини қимирлатиб қўйди. Гўё соат тўртдан кейин нега ишлашга ҳалақит берапти дегандай менга эътибор бермади. Қоғозларни олдига қўйдим. У аризага бир зум қараб турди-да:

– Имтиёзли?! – ниҳоятда ажабланиб, худди биринчи бор бунақа сўзни ўқиётгандай, – имтиёзли кредит, шунақа кредит бор эканми? – деди, аёлларникига ўхшаган ингичка овозда, қошларини чимириб.

– Ё тавба, бошқарувчининг эси оғиб қолганми дейман. Юқоридагилар бунга рухсат бермайдик-ку! – у ўзи билан ўзи гаплашарди.

Бўлим бошлиғи худди бомбани ушлаб тургандай эҳтиёткорлик билан ҳужжатларни олдимга қўйди.

– Бунақа кредит йўқ! – деди буйруқ оҳангида.

– Буни бошлиққа айтинг, – дедим телефонга ишора қилиб.

– Керак бўлса ўзи чакиради. Олдин мен билан маслаҳатлашиб иш қилиш керак. Бу бўлимга бошим билан жавоб бераман. Қабул қилмади деб айтинг, – деди, кейин кал бошини силаб қўйди.

Мен бошқарувчи ёнига кириб, бўлган воқеани унга тушунтирдим.

Банк бошлиғи асабийлашиб, тутгани босди. Котиба кирди.

– Бадалбоевни чакиринг, – деди. Бадалбоев келгунча хонага узок жимлик чўкди. У келди-да, бошқарувчининг ёнига ўтирди.

– Хўш, Умарбой. – У «бой» сўзини урғу билан айтарди. Қулоғимга «Ўммор» дегандай эшитилди.

– Битта акахонимиз бор вилоятда. У кишини сиз ҳам яхши биласиз, Карим Суярович. Агар у кишининг ҳожатини чиқармасак хафа бўлади-

лар. Хужжатларни олинг-да, комиссияга тахланг. Кўриб чиқишади, бу ёғи бир гап бўлар, – деди у босиклик билан.

– Жаҳонгир Маматович, мен-ку хужжатларни оламан, лекин марказ имтиёзли қарзга рухсат бермайди.

– Бу ёғини менга қўйиб беринг, сиз тезлик билан ўзингизга тааллуқли ишларни бажаринг, вассалом,– деди бошқарувчи буйруқ оҳангида.

Умарбой бўйнини эгиб хонадан чиқди. Изидан борарканман, хужжатларни мендан олиб, диққат билан юзимга тикилди:

– Қанчага келишилди? – деди яқинроқ келиб.

Мен бундан хабарим йўқлигини айтдим.

– Ҳа, ҳаммангнинг тилинг бир. Ахир сиз бош ҳисобчисиз, Карим Суярович сизсиз бу ишларни қила олмайди.

Мен елкамни қисиб қўйдим.

– Майли, хужжатлар қолсин, бир ҳафтадан кейин хабар олинг, натижасини биласиз, – деди у. Шу ерда хайрлашдик. Уйга кетдим.

Кайфиятимни хушлаш ниятида бадантарбия машқларини бажаришга киришдим.

Боққа чиқиб дарахтларни томоша қилар эканман, имкони борича бўлган воқеаларни эсламасликка ҳаракат қилардим.

Менга энг кадрдон кунлар – шанба ва якшанба бўлиб қолди. Бу икки кунда бир оз бўлса-да, ташвишлардан, асабийлашишлардан, ўзимни-ўзим сўроқ қилишлардан чалғиб, ором олиш, хордик чиқариш гаштини сезаётганимни англаб бораем. Телефонда бўлаётган суҳбатлардан тез қутулишим керак. Таътилга чиқаман, шоирга телефон қилиб айтаман, пойтахтдан келмай турсин. Тез кунда ўзим етиб боришимни билдираман, деб ўзимни тинчлантирдим.

Эрталаб ишхонага келиб шоирга кўнғирок қилдим:

– Алло! Элёржон! Ассалому алайкум, яхшимисиз?! Мен Эрқор акангизман.

– Эрқор ака, зўрмисиз? Насиб бўлса эртадан кейин етиб бораман, – деди севиниб шоир.

– Элёржон, дўстгинам, иложи бўлса келмай туринг. Менинг ўзим жума куни бормоқчиман. Учрашсак, сизга сабабларини тушунтираман.

– Майли, кутаман сизни, – деди-ю, алоқа узилди.

Бугун ҳафтанинг иккинчи куни, яна уч кун бор йўлга чиқишимга. Бардам бўл, Эрқор! Ўзингни тут. Ҳали ҳаммаси олдинда. Кўрмагандай бўлиб кетасан. Бу кўпқарига ўхшаган талатўп

ўйинлардан кутуласан. Ўзимга тасалли бериб бошлиқнинг хонасига кирдим.

Карим Суяровичнинг кайфияти яхши, мен билан куюқ сўрашди. Ўзим гап очмасдан:

– Кетишингиз аникми? Билсак бўладими, қаерга, қайси мамлакатга бормоқчисиз? – дея ҳазил аралаш сўради.

– Насиб бўлса, пойтахтдаги бир оромгоҳда ҳордик чиқармоқчиман, – дедим мамнун бўлиб.

– Яхши, биз ажратган ёрдамларни олинг-да, тайёргарлигингизни кўринг.

– Айтгандай, банк бўйича ҳужжатларни топширдингиз-а?

– Ҳа, топширдим.

– Қачон йўлга чиқасиз? – деди, кетишимдан норозилигини унутиш мақсадида.

– Насиб бўлса, жума куни, – дедим ўзимни эркинроқ ҳис қилиб.

– Сизга оқ йўл! Соғлиқни асранг, – деди кўлимни қаттиқ қисиб.

Хонамга қайтишим билан чўнтак телефонимга хабар келди. Унда шундай сўзлар бор эди: «Сафаринг хайрли бўлсин. Хонадаги телефон рақамини чўнтак телефонинг рақамига алмаштир! Ўзингга яхши бўлади!»

Ё тавба! Бу нимаси? Аслида шу телефондан қочиб кетяпман-ку?! Эй Худо, нима қилай? Ўзинг мадад бер. Бошқа чидай олмайман. Сабрим тугади. Ўзинг қўлла, қудратингни кўрсат. Мендек беозор одамга кўрсатган кароматингга ишондим. Сен мен билан болалиқдан, эсимни таниганимдан бери биргасан. Ё, кодир Худо! Қилган гуноҳларимни ўзинг кечир. Агар жоним керак бўлса, бу тарзда олма, тавба қилдим. Тўксон тўққизта номингни ёд олиб айтаманки, ўзинг кечир эй, Эгам!

Узоқ ўйладим. Охири қарорим шу бўлдики, телефон компаниясига бориб, ишхонамининг телефон рақамига ёнимда олиб юрадиган телефоним рақамига алмаштирдим. Ҳақиқатан ҳам, бирон кор-ҳол бўлишидан кўрқардим. Корхона ҳисобидан ён телефонимга кўпроқ пул ўтказдим. Бу можаролардан ҳали-вери қутулишим кийин эканлигини юрагим сезиб турарди.

Уйга бориб, қотиб ухлаб қолибман. Қўқисдан уйғониб кетдим. Хонада ёлғиз ётганим, ўз уйимда эканлигимга ишонч ҳосил қилиб, деворда осилган соат милларига қарадим. Бир дақиқаси кам уч. Қотиб ухлабман, ҳатто овқат ҳам емабман. Ён телефонимни олдим, соат уч. Телефоним ёқимли куй чалиб, овоз берди.

– Алло!

– ...

Кўнғирок қилувчининг ракамига қарадим. Не кўз билан кўрайки, ишхонамдаги телефон раками турар эди. Бу қандай мўъжиза? Менга телефон қилаётган одам ишхонамдаги ракамдан чиқаётганиди. Ақлимга сиғдирилмасдим. Наҳотки у менинг хонамдан телефон қилаётган бўлса?

Жимлик. «Ҳа, қадрдоним, сенмисан? Бу энди ортикча. Ахир бу телефонда бир соат гаплашиш қанча туради? Нима қилмоқчисан ўзи?» – овозим баландлаша бошлади. Бориб эшикни ичкаридан кулфладим. «Ҳой, шоввоз, ялинаман, ҳеч бўлмаса таътил вақтида тинч кўйгин. Қайтиб келганимдан кейин яна гаплашаверамиз.

Наҳотки сен ҳам менга шунчалар боғланиб қолган бўлсанг.

Умуман ақлга сиғмайдиган, қанча ўйламай, охири кўринмайдиган самарасиз ташвишларим сенга нима учун керак?»

Бироз жим турдим. Мен кашф қилган одам фариштанинг ўзгинаси. Нафас олиши, хўрсиниши.

– Энди мен билан бирга яшамоқчисан, шекилли. Яхши, лекин билиб қўй, телефонга кетадиган харажатлар сенинг ҳисобингдан, – дедим кулимсираб.

Яна алжирашлар бошланди. Дикқатимни бир ерга жамладим-да: «Яхшиси, сенга шоир дўстим Элёр ҳақида гапириб берай», – дедим.

Элёр мендан ўн ёшлар кичик. У билан танишган даврим 80-йилларга тўғри келади. У шу вақтларда ҳам сара шоирлар каторида турарди. Матбуотда кам кўринса-да, шеърлари ёшлар орасида кенг тарқалган. Унинг ғазалларини машхур ҳофизлар кўшиқ килиб куйлашади.

Биз бир вилоятдан бўлсак-да, у асосан пойтахтда яшарди. ижодининг энг гуллаган навкирон фасли марказда ўтди. У доим: «Шоир қишлоқда туғилади, шаҳарда ўлади, – дер эди. – Менинг юрагимга ҳамиша ёруғлик нурини солган туғилган масканим, юртимдаги одамларнинг соддалиги, болалигимдан қалбимга муҳрланган бўлиб қолган қишлоғимнинг содда одамлари. Шу куч, шу ишонч ҳамиша мени қўллаб-қувватлайди», – дер эди.

Эсимда, 85-йиллар хизмат юзасидан пойтахтга бордим. Шоирни жуда изтиробда кўрдим. У ўзига сизмас, бўлаётган воқеаларни телба-тескари баҳоларди. Ўзбек тили ҳақида, миллатнинг тақдири тўғрисида куйиниб, бу олчоқлар нима қилмоқчи ўзи, Ўзбекистонда яшасанг-у, ўзбек тилида бирон-бир муассасага мурожаат қила ол-

масанг? Нималардир қилишимиз керак. Вокеалар кўр-кўрона фақат кўрсатмалар асосида давом этиши мумкин эмас. Хўш, Эркор ака, айтинг, корхонамизда канча ўзбек ишлайди? Мингтами, икки мингтами – бунинг аҳамияти йўқ. Хужжатларнинг тўлдирилиши, йиғилишлар рус тилида бўлади. Нега? Одамлар тушунса, тушунмаса, бошини тебратишиб маъқуллашади. Рахбарларга бунинг қизиғи йўқ. Улар мансабдан кетмаса бўлди. Шу ҳам адолатданми? Қачонгача чидаш мумкин? Бу юртнинг олимлари жим, шоиру ёзувчи, зиёлилари жим...

Яна канча жим яшаймиз! – дерди кўзлари чакнаб. Мамлакатда шу йиллари йилдан-йилга жуда калтис вокеалар юз очмоқда эди.

Пахта иши, кама-қамалар, рахбарларнинг қамокларга ташланиши, қандайдир тозалашдай кўрингани билан бу машъум вокеалар, 37-йилларни эслатувчи катағон кунларининг давоми. юрт зиёлиларини, меҳнаткаш оммани боши берк кўчага бошлаб кирди. Ҳамма ниманидир кутарди.

Шоир билан пойтахт хиёбонида айланиб тушлик қилдик.

У соат тўртда атоқли шоирлардан бирининг хотира кунига бағишланган анжуманга бирга боришимни илтимос қилди.

Дўстим айтган шоир мен учун ҳам қадрли. Мактабда шеърларини ёд олганмиз, кўм-кўк диёримиз манзарасини чизиб берган, бизни бахтлар водийсига етакловчи ажойиб истеъдод соҳиб эди. Бирдан қўл телефонимда узилиш бўлди, шунда англадимки, ҳар йигирма дақиқада алоқа узилиб ўчиб, қайта қўшилар, мени суҳбатга чорлар эди.

Соат тўртдан ўтгач, маданият институтига етиб бордик. Йиғилиш бошланган. Атокли профессорлар, шоирлар, шоирнинг қизи гуллар билан безатилган саҳнада қатор бўлиб стулларда ўтиришибди. Тўрда шоирнинг катта килиб ишланган сурати осилган.

Мен биринчи қатордан жой олдим.

Минбарда гапираётган одам, шоирнинг болалиги ҳақида сўзини давом эттирди. Кейин шоирнинг ижоди тўғрисида гапирдилар. Бу сўзларнинг ҳаммаси бизга мактабдаёқ таниш бўлган, кўп бора эшитавериб ёд бўлиб кетган жумлалар эди. Учинчи бўлиб шоирга сўз берилди.

Шоир минбарга яқинлашиб, микрофонни ўзига қулай жойлаштирди. Катта, кенг хона талабалар билан тўла.

У оҳиста сўзларкан, гапни узоқдан бошлади.

– Ҳурматли талабалар, азиз ўқувчилар, мухтарам устозлар, – бир оз жим туриб сахнага қараб олди ва яна сўзида давом этди. – Мен ҳам ўқувчилик даврларимдаёқ юрагимда туғён урган Ватанга муҳаббатимни, шу она юртга садоқатимни кир-далаларда мавжланган, ҳар мавсумга хос тақрорланмас гўзаллигини қалбимизга сингдирган шеърятни ўқиб катта бўлганман.

Ўзим кўрмаган бўлсам ҳам, кўлимга ижод қаламини олишимга туртки бўлган устозимни хурмат қиламан, кадрлайман.

Лекин, ҳурматли ёшлар, сизлар бор ҳақиқатни билиб қўйишларингиз керак. Машъум 30-37 йилларда, ўзбек халқининг асл зиёлилари турмаларда сақланиб, халқ душмани деган тамғани босиб, рус ўрмонларини кесишга бадарға қилинганини, асосан, Байкал-Амур лагерларида, Волга-Москва канали қурилишларида, Владивосток, Новосибирск лагерларига олиб бориб, ишлатиб-ишлатиб отиб ташланганлигини айтадиган вақт келди.

Энг катта лагер Дмитлогда жуда кўп маҳбуслар сақланган.

Шундай қатағон йилларида шоир яратган шеърларни ўқисангиз, қувноқ, завқ-шавққа ҳамоҳанг, ҳаммаёқ кўм-кўк, бахтлар водийсига

айланган бу ўлкада ҳамма бахтиёр яшаётганини ҳис қиласиз. Биз бу оҳангни болаликдан қалбимизга сингдирганмиз.

Аслида-чи? Ҳаёт шоир айтгандай, шеърларида тасвирлангандай эдимиз? Одамлар бахтиёрми-ди?!

Бу ерда савлат тўкиб ўтирган устозлар менадан ҳам кўра яхши билишади. – Сахнага яна бир қараб олди. – Адабиётимизнинг асосчилари – Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Усмон Носир, Абдулла Авлоний ва қанча олиму фозиллар қатағон қурбонлари бўлишди, уларнинг номларини бир соат ўқисангиз ҳам тугата олмайсиз.

Афсуски, уларнинг фожеали ҳаёти, бугунги кунда ҳаммага тўлиқ маълум қилинмаган. Матбуотда сукунат, телевидениеда жимлик...

Хўш, бу улуғ зиёлиларнинг ўлимига кимлар сабабчи бўлган?..

Унинг овози жаранглаб чиқарди. Залда жимжитлик ҳукмрон эди. Талабалар нафас олмай эшитаётгандай, уларнинг кўзлари шоирга қадалган, шоирнинг овози эса акс-садо берарди. Ўтирганларни ўз измига солиб, кўринмас, қандайдир даъват этувчи сўз кучи билан уларни бошқарарди. Менинг эгим жимирлаб кетди. Сезаяпманки, ўтирганларнинг қалбида, сўз билан ифода этиб

бўлмайдиган туйғу ўзлигини ошкор қилгандай ҳаммани ўз сеҳрига олган эди.

Кулоқлар динг, вужудлар таранглашгандан-таранглашиб борарди.

Эллик йиллар орасида бунақа манзарани ҳеч ким эшитмаган. У даврларда бунақа сўзларни айтиш, бошини кундага қўйиш билан баробар эди.

Шоир сўзини давом эттирди:

– Биз келажакка тик бокишни ўрганишимиз керак. Ўзимизни-ўзимиз мактаб, ота-боболаримиз улуғ кишилар бўлган деб кўкракка кўтаришимиз яхши, лекин бу билан биз ҳам яхши бўлиб қолмаймиз-ку.

Улар биз айтолмаган ҳақ сўзларни айтиб, қурбон бўлишди. Қачонгача ўзимизнинг тинч-лигимизни кўзлаб, ҳаётнинг маъқул томонларини ёритишда давом этамиз? Устозлар мени кечирисину, турмушнинг ҳамма қирраларини баланд-пастигача очиб бериш, маданият юксалишига одилона хизмат қилиб, одамларни маърифатга етаклаш биз адибларнинг вазифаларимиз эмасми?

Устоз шоирнинг тантанали туғилган кунда, яшаган даврдан келиб чиқиб, илоҳийлаштирмай, унинг инсонга хос бўлган сифатлари очиб

берилса, ўтирган ёшларга катта сабоқ бўлади-ку,
нега кўрқамиз?..

Шоир шеър ўқий бошлади:

Ўлгин дединг – ерга кўмдинг –
Илдиз бўлдим.
Кўкка отдинг – йўк бўл дединг –
Юлдуз бўлдим.
Тилим кесдинг – дилим айтди
Рост калима...
Қийин бўлди сенга шўрлик
Душманам-а!
Душманам-а, тошлар отиб
Тўймайдирсан –
Тупрок бўлай десам, нега
Кўймайдирсан?..*

Талабалар шоирнинг шеъри тугаши билан ўр-
ниларида туриб қарсак чалишди.

Шоир ўрнига бориб ўтирмади. Тўғри эшикка
қараб йўл олди. Зал уни қарсак билан кузатиб
қолди. Изидан мен ҳам кўчага отилдим.

Мана сенга олис ёшликнинг бир бўлаги.

*Усмон Фзим шеъри

Кўл телефоним ўчди.

Тушунарли.

Кийиниб кўчага чиқдим. Ҳаво анча салкинлаб колган. Енгил шамол дарахтлар баргини шитирлатиб кишига ором бағишлайди. Мезон ойининг бошлари. Қаерлардандир учиб келаётган узун, ипак толасини эслатувчи оппоқ толаларига илашиб, сунбула оёи билан хайрлашаётгандай хил-пирашади.

Кузнинг шашти йўклиги шунчаки табиат учун ўйин. Дарахтлардаги барглар чанг-ғуборларга кўмилган. Ойлаб ёмғир кўрмаган барглар табиий рангини йўкотган. Теракларнинг пастки шохларида япроқлар сарғая бошлаган. Кексаларнинг айтишича, дарахтларнинг барглари пастдан сарғайса қиш совуқ, сарғайиш тепадан бошланса қиш иссиқ келар экан. Бу ҳикматни билишга ҳали эрта. Куз эндигина бошланди.

Катта йўл четида секин қадам ташлаб борар эканман, гўё эркинликка қараб бораётгандай эдим. Қафасдан чиққан қушдай енгил учардим.

Юлдузларни соғингандим. Ҳар замонда осмонга қараб-қараб кўярдим.

Кеч тушса, безовта килаётган ўй-хаёлларим тун кўйнига шўнғиб уйкуга кетадигандай осмонни кузатардим.

Йўлда катнов сийраклашиб колганди. Ахён-ахёнда енгил машиналар ёнимдан ўтиб фикримни жамлашга, эҳтиёт бўлишга ундарди. Кўча бўйлаб болалар, катталар, асосан хотин-қизлар сайрга чиққан, қаторлашиб кўлларида турли рангдаги елим халталарини кўтарганича гоҳ у ёнимдан, гоҳ бу ёнимдан ўтиб кетишарди. Яёв айланиш қанчалар мазза. Табиблар бекорга айтишмаган: эллик ёшдан кейин ҳар куни тўрт-беш километр пиёда юрган киши қаришнинг олдини олади, саломатликни мустаҳкамлайди.

Иш-иш деб, бу муҳим машқларни бажармай, орқада колганимдан афсусланардим.

Уйга кайтдим. Хотинимга жума куни пойтахтта боришим кераклиги учун йўл анжомларини ҳозирлаб кўйишини тайинладим.

Аслида телефондан қочаётган эдим. Энди бунинг иложи йўқ. «Фаришта» чўнтагимга жойлашиб олди. Шоир билан маслаҳатлашиб яхшироқ оромгоҳда дам оламан. Қолаверса, ўзимни малакали шифокорларга кўрсатаман. Телефонни кўп ҳам ўйлайвермай, уйда бир кун бўлса ҳам дам олай.

Эрталаб... тушлик... уйку. Яна худди кечагидай кўккисдан уйғондим. Соат уч. Телефоним ажойиб оҳангни таратди.

«Ҳа, кадрдоним, мана энди ҳар доим чўнтагимдасан. Иложи бўлса суҳбатлашишни кеч тўқкизларга кўчирсак. Менга қулай бўлар эди. Таътил тугагач, яна ўз ҳолига қайтарамиз.

Биродар бўлганидан кейин бир-бири билан келишиши, маслаҳатлашиши, ўзаро ёрдам бериши уларни яхшиликка етаклайди. Мен айтганларингни қилдим-ку.

Бир-бирига зиён етказаётган оға-инилар, қариндошлик ришталарини узаётганлар камми, деб ўйлаяпсан.

Тўғри, айрим ака-укалар, опа-сингиллар, яқин жигаргўшалар арзимаган бир қарич ер учун ёки хотинларининг сўзига кириб, гоҳида отасининг мулкани бўлишолмай қирпичок бўлишяпти. Менда эса на ака, на ука, на опа, на сингил бор. Фарзандларим, оилам борлигига шукур қиламан. Аллоҳим уларни ҳамиша ўз паноҳида асрасин.

Пойтахтга боришимга сен сабабчисан.

Тўғриси, олдин мен ваҳимага тушдим. Ўзинг ҳам телефонимга хабар жўнатиб кўрқитдинг. Менинг ўйлаган ўйларимни, фикрларимни қандай қилиб билиб олаяпсан? Бу жуда даҳшатли-ку!

Аста-секин хаммасига кўникдим. Бошқа иложим йўқ. Энди абадий дўст бўлайлик. Мен ҳам одамман, адашиб фиғоним чиқиб сени сўксам аччиғинг келмасин. Менга ёмонликни раво кўрма. Эндигина оёққа турган фарзандларим ҳақки. Агар болаларим, оилам бўлмаганида, менинг ҳаётим тамом бошқача кечган бўларди. Юрагимда ёнаётган исён алангасида аллақачон коврилиб, бошқа оламга кетган бўлардим.

Ҳозир эса бу сирли олам билан муроса қилишга, айрим одамларнинг ақлдан оздирувчи жиҳатларини кўрсам-да, кўрмаганга олиб жим яшашга мажбурман.

Бу менинг ожизлигим. Бир файласуф айтган экан: «Халқ бу миллион ноллардан иборат» деб. Олдига бир рақами кўйилса у ҳаракатга келади. Мен бир рақами бўлолмайман. Шу миллион нолларнинг ичида битта ноль бўлиб яшаяпман. Мехнат одамни улуғлайди, дейишади. Мехнат меъёридан ошса-чи? Бунинг ўз кўзим билан кўрганман. Ҳамма ишларнинг ўз меъёрида бўлиши ҳаёт мезони саналади.

Ҳар қандай воқеа унга қандай нуқтаи назар билан қарашга боғлиқ. Хайрихоҳ кўз билан қаралса яхши. Агар қора кўзойнак остидан қаралса, унинг оддий кўзга кўринмаган доғларини кўриб

истаганча кораласа бўлади. Худди шундай ҳаёт сўқмоқларидан теран нигоҳ, ўта зийраклик билан оғишмай юриш ҳам муҳим. Унинг ботқокларига ботиб ётган чувалчангу илонларга: «Сизларнинг ҳаққингиз йўқ», – деб уларга қарши очикдан-очик жангга кириш, шу йўлда қурбон бўлиш ақлсизликдан бошқа нарса эмас.

Ўзимнинг ҳаёт тажрибамдан келиб чиққан хулосам шуки, Аллоҳ, Ватан ва Муҳаббат – абдийдир. Бу буюк учликда ҳаёт мужассамлашган. Қайси одамнинг кўнглида Аллоҳ, Ватан, Муҳаббат бор экан, у яшайпти. Шу учта илоҳий қудратдан маҳрум мавжудотлар (одамлар дейишга тилим бормади) ботқокларда ботиб ётибди.

Неча кундирки, сен билан суҳбатимизда айтилаётган аламли, изтиробли гапларга келсак, бу менинг дардларим. Буларсиз инсон – инсон бўла олмайди.

Сен ҳам Худонинг ожиз қулидирсан, сенга буюрилгандирки, мени танлабсан.

Эллик йилдан ошиқ яшадим. Бунақа сиру синоатга дуч келган одамни эшитмаганман.

Худодан илтижом шуки, сенинг кимлигингни билсам, кейин армоним йўқ эди».

Телефон ўчди.

Соат тўрт.

Назаримда фикрларим теранлашиб, юксалгандан-юксалиб борардим. Ўтган санокли кунлар хаётимда туб бурилиш ясаётгандай, қалбимда эркинликни соғиниш ҳислари кўзғалаётганини англай бошладим. Мен уйғонаётган эдим. Узок уйкуда ётган ўлик томирларимга жон кириб мени бошқача яшашга ундар эди. Нима учун шоирга интилишимни, нега шоирни қўмсашимни билмайман, бизни боғлаб турган ришта дўстликми? Ёки яна мен англаб етмаган, энди эшигини очаётган у ердан қалбимга кираётган тоза шамолнинг беғуборлиги мени бошқача яшашга ундарди. Шоирни ички меҳр билан соғинардим. Шоир халқининг мардлиги, дорнинг тагида бўлса ҳам ҳақ гапдан тонмаслиги, ўз эътиқоди йўлида собит туриши уларгагина ато этилгандай эди. Ҳавасим келарди. Нега мен улардай бўла олмайман? Олдин ҳам кўп бор ўзимга шу саволни берганман. Ҳақиқат йўлида курашиш истаги бўлган, уддалай олмаганман. Хаёлимдан шунга ўхшаш ўйлар ўтар экан, нега ён телефонимда айнан ишхонамдаги телефон раками кўринаяпти, деган кизиқиш мени ишхонага етаклади. Эрталаб ишхонага бордим, телефоним ишляяпти. Баъзи жойларга қўнғироқ килиб кўрдим. У ёқ-бу ёқни тартибга келтирган бўлдим. Эртага саккизларда

йўлга чиксам, эрталаб пойтахтда бўламан, деб ўйладим. Сафарда қилишим керак бўлган айрим ишларни режамдан ўтказдим. Албатта рухшуносга учрашаман. Шоирга бу ғаройиб воқеалар тўғрисида айтсаммикин, деб ўйлардим.

Хонамнинг эшиги очилиб, котиба ичкарига мўралади.

– Эй, Эрқор ака, сиз шу ердасиз? Ассалому алайкум, – табассум билан салом берди Моҳира.

– Ваалайкум ассалом, Моҳирахон. Мумкин бўлса, чой дамлаб берсангиз. Озроқ ишламоқчиман, – дедим. Котиба эшикни секингина ёпиб қўйди. Қиз тўғрисида ўйлай бошладим.

Туппа-тузук, эс-ҳуши жойида, бир рўзғорни гуллатади. Агар ўзи рўйхушлик берса, манаман деган йигит уйланади. Бироқ Карим Суяровичнинг бу қиз ҳақидаги фикри бошқачарок: «Уни фақат сайилларда, байрамларда кўз-кўз қилиб олиб юрса бўлади. Ундан яхши хотин чикмайди», – дейди.

Котиба чиройли, ихчам пахта гулли чойнақда чой ва пиёла олиб келди.

– Ўтиринг, Моҳирахон, – дедим мулойимлик билан. У мендан бу илтифотни кутмагани учунми, ажабланиб, тортиниб чап томонимдаги курсига чўкди ва чойни ҳафсала билан кайтара

бошлади. Унга диккат билан разм солдим. Оппок юзига тушкунлик соя солган. Кўзлари катта-катта, чарос. Ҳар қандай йигитнинг аклини оладиган даражада гўзал. Бу қиз ташки жиҳатдан бекамму кўст. Жозиба ато этган табиатга тасанно айтса арзийди.

Моҳира зимдан кузатганимни сезса ҳам нокулай аҳволга тушмади. Пиёлага чой қуйиб узатар экан, ўта назокат билан караб кўйдик, тўғриси, баданим жимирлаб кетди. Карим Суяровичнинг дидига қойил қолдим.

– Хўш, Моҳирахон, ишлар қалай? Бошлиқ шу ердами?

– Карим Суярович қандайдир иш билан кетди. Бугун бўлмасалар керак. Ишларим эса ўзига яраша, – деди синиқ жилмайиб.

– Мен меҳнат таътилига чиқдим, сафарда бўлман. Тўй қачон, яна қолиб кетмай. – Моҳирага тасалли бериш ниятида ҳазиллашдим.

– Тўй ҳали бўлмайди, Эрқор Орипович. Чунки яхши кўрган йигитим Россияда ишляпти. Унинг келишини кутаман, – деди маъюс тортиб.

– Майли, сизга раҳмат чойингиз учун. Кўп ўкинманг, ҳаммаси яхши бўлади. Албатта тўйни зўр ўтказамиз, – дедим кўнглини кўтариб. У жилмайганича чиқиб кетди.

Ҳа, шўрлик қизга кийин. Яшашни қайта бошлаши учун анча тер тўкиши керак. Ҳали ёш. Яхши кийингиси, яйрагиси келади. Бунинг учун пул керак. Пулни топишнинг ўзи бўладими... Хонада озроқ вақт бўлдим-да, уйга қайтдим. Хаёлларимни чалғитиш мақсадида бир шоирнинг охириги чиққан китобини жавондан олиб ва рақлай бошладим:

Гар ўлсам бешигимнинг
Ёпинчиғин топинглар.
Йиртик, ямоқ бўлса-да,
Тобутимга ёпинглар,

Кўрсинлар йиғилганлар,
Умрим бари хатодир.
Бу оламда топганим,
Шу бир парча матодир...

Шеърнинг мағзини чақиш учун файласуф бўлиш шарт эмас. Фақат одам бўлиш керак эди, холос. Нима учундир ўзимга-ўзим аланималарнидир валдираб уйга сиғмасдим. Бошлиқнинг ҳайдовчисини соат учларга яқин чақириб идорага қайтиб келдим. Хонамга кирдим.

Хаёлимда мени кандайдир шарпа кузатаётгандай туюла бошлади. Хох уйда, хох ишхонамда бўлмай, мени таъкиб қилаётган кўзга кўринмас бу кўланкадан қутулиш йўлини излай бошладим.

Соат уч. Дабдурустдан қўл телефоним жинглик қолди. Яшил тугмачани босдим:

Жимлик...

– Ҳой, нега қўл телефонимга чиқаяпсан?

Ахир мен атайлаб сен билан суҳбат қилиш учун бу ерга келдим. Кел, хонамдаги телефонда суҳбатлашайлик, – деб гўшакни кўтардим. Қисқа-киска дуд-дуд-дуд овозини эшитдим. У дил сўзларимни қўл телефонимда эшитишни истарди.

«Марказга кетаётганлигим сабабли ҳаётимдаги унутилмас бу воқеани сенга айтмоқчиман.

1986 йилларда мамлакатда Муборак Наврўз байрамини ўтказиш, маййитнинг жанозасини ўқиш, мазорга бориш, диний маросимлар, мачитларга қатнаш умуман тақиқланган эди. Одамлар ҳайрон. Нима бўлаяпти? Нега қадриятларимизни оёқ ости қилишяпти? Қанча минг йиллик тарихга эга урф-одатларни тўхтатиб қўйиш мумкин экан-да, деган гаплар чойхоналарда, ошхоналарда, майда гурунгларида айтилса-да, бирон кимса

юрак ютиб очикчасига минбардан айта олмайди. Ҳадди сиғмайди. Зиёлилар бу жараён яхшиликка олиб бормаслигини билсалар-да, жим...

Бу даҳшатли жимликнинг замирида кучли тўфон борлигини кўпчилик англаса ҳам, унинг қачон бошланишини билмайди. Бунга бош-кош бўлиб турган юқори мансабдорлар ўзлари бош-қараётган механизмнинг бирон винти синиб бузилишидан кўрқади.

Радио, телевидениеда Наврўз сайлининг диний маросимлигини уқтираётган, газета, журналларда ёритилаётган олди-қочди мақолаларни ёзаётган журналистлар шу юртнинг фарзанди эканини унутиб қўйгандай вайсагани-вайсаган...

Ҳозирги ёшлар аллақачон ўтмиш бўлиб қолган бу кўнгилсиз воқеаларни эшитишса ажабланмайди. Олдинги раҳбарлар сиёсат қурбонлари бўлган деб қўйишади, холос.

Халкнинг урф-одатини йўққа чиқариш, кадриятларини ерга уриш, ясама тарихий ибораларни тўкиб, улусни парчалаш, унинг бир тан, бир жон бўлишига йўл қўймаслик ғояси давлат тепасида турган бир сиким амалдорларнинг байроғи бўлиб бошқарув тизимини осонлаштириш йўли эди.

Тўксон олти уруғга бирлашган қудратли бу улусни фақат бир-бирига қарши қўйиб, ғурурини

топташ орқали жиловлаш мумкинлигини тарих сахнасига олиб киришди. Қарлик, ўғуз, найман, киёт, кўнғирот, кенагас, барлос, дўрмон, буркут, қурлаут, манғит, дўлдой, чимбой, чиғатой, тубой, ўктой, теймас, эчки, шункорли, шодбокли, жалойир, кирк, юз, минг, лакай, қатағон, можор, турк, қарой, элбек, қурама, қанғли, уз, нукуз, тангут, уйғур, арғин, аймоқ, уйшун, ғончи, кушчи, ийжон, суғд, игрок, чингил, яғмо, арғу, тухш, басмил, кипчоқ, субрин, татар, кирғиз, қозок, қорақалпоқ, қовчин, кейикчи...

Кўп уруғларнинг номлари йўқ бўлиб кетди. 70 йил мобайнида улар орасига адоват солиб, ўз ғояларининг қучлилигини исботлаб ҳам беришди. Улар бундан усталик билан фойдаланиб, катта уруғларни миллатларга бўлиб, шу миллат вакилларининг қўли билан бажаришди. Бажаришмаса сиёсий ўйинлар топиб, қатағон қилишди. Бу фитна машинаси қанча-қанча улуғ инсонларнинг бошини еди. Не-не алломаларининг ёстиғини қуритди.

Бу таниш сахнада кўп ўйинлар бўлди, бўлаяпти...

Шундай алғов-далғов пайтларда пойтахтга бордим. Катта шаҳарда осойишталик ҳукм сурса-да. зиёлилар даврасида, талабалар шаҳарчасида ҳаёт бошқача эди.

Шоир мени уюшмага бошлаб борди. Уюшма олдида анчагина одам тўпланган, уларнинг кўпчилиги шоир, ёзувчилар, олиму фозиллар, вилоятдаги ижодкорларни ташкил қиларди. Тўпланганлар Наврўз сайлининг нотўғри кораланганини, уни халққа қайтариш кераклигини ёқлаб ҳукумат раҳбарларига мурожаатнома юборганини, ҳозир жавобини кутишаётганини айтишди.

Мен одамларнинг бу даражада ахил бўлиб йиғилганларини ҳеч кўрмаган эдим. Улар тўда-тўда бўлишиб, Наврўзнинг қадимий халқ сайли эканлигини, унинг ислом динига алоқаси йўқлигини жон куйдириб тушунтиришарди. Дўстим ҳам шоирлар даврасига бориб кўшилди. Баҳс-мунозара авжида, бу тўлқин денгиздан тошиб чиққану, адашиб шаҳарнинг қок ўртасига келиб қолган. Энди яна денгизга кўшилиш йўлини изларди...

«Союз» биниси ёнига чиройли никелланган кора рангли енгил машина келиб тўхтади. Машина эшиги очилиб, кора кўзойнак такқан, мовий рангли бежирим кофта-юбка кийган, ёши 40-45 ларга борган қомати тик аёл тушиб келди. Йиғилган одамларнинг кўпчилигини кутмаган шекилли, тараддулланиб атрофга қаради. Уюшма раиси югуриб опанинг олдида борди.

Опа тўпланганларга қараб: «Нима бўлаяпти бу ерда?» – деди.

– Озрок анжуманимиз ҳам бор эди. Шунга келишган, рухсат берсангиз, ичкарига киришса, Хуррият Аёзовна, – деди раис пичирлаб.

– Улар кўпчиликми? – ажабланиб сўради Хуррият Аёзовна. – Ичкарига киришсин. Нега кўчада туришибди?! – деди опа зарда билан. Унинг кўз қарашларидан бунча кўп одамлар тўпланганидан норозилиги шундоқкина кўриниб турарди.

– Қани, ўртоқлар, ичкарига киришлар, – деди раис. Раис деганлари олтмишлардан ошган, барваста, сочларининг оқ-қоралиги ўзига ярашган, қомати тик, чет элларда ишлаб келган дипломат одам эди.

Опа шошилмай бино ичкарисига йўл олди. Одамлар унинг орқасидан эргашдилар.

Катта бинонинг йиғилиш залига ҳамма йиғилди. Опа юкорига ўтиб, стулга ўтирди. Ёнига раисни чақирди. Улар ниманидир пичирлаб гаплашиб олишди. Сахнада ихчамгина стол, унинг атрофида тўртта стул. Ўнг томонда мамлакат герби чизилган минбар.

Раис ўрнидан туриб, йиғилганларга бироз қараб турди-да, салмоқлаб гап бошлади:

– Ҳурматли ижод аҳли. Бугун бизнинг мажлисимизда биринчи бор ҳукуматимизнинг таниқли арбоби маданият ва маърифат ишлари бўйича ЦК компартиянинг секретари, ҳурматли ва мухтарама Ҳуррият Аёзовна қатнашяптилар.

Ўзларингизга маълумки, Наврӯз сайли ҳақида турлича фикрлар мавжуд. Бизнинг мақсадимиз ҳар хил қарашларга чек қўйиш. Ягона мақсад йўлида, яъни совет давлатининг равнаки ҳақида кўпроқ бош котириш, шу йўлда ахил, бир тан, бир жон бўлиб курашмоғимиз лозим. Бу бизнинг бурчимиз, – деди.

Ҳукуматимизнинг Наврӯз сайлини Навбахор байрамига айлантириш тўғрисидаги оқилона қарорини халққа тушунтириш, сиз ва бизнинг асосий мақсадимиз эканлигини унутмаслигимиз керак. Дўппини бошдан олиб ўйлаб кўрайлик-чи, биз учун сайилнинг номи Наврӯз бўлди нимаю, Навбахор бўлди нима? Энг асосийси, Навбахор бу баҳор фаслидан нишона, у келгусида улуг кунларнинг бирига айланишига ишонаман.

Ҳукуматимиз қарорини бир овоздан қўллаб-қувватлайлик, давлатимизнинг биз ижодкорларга кўрсатаётган ғамхўрлиги, яратаётган шарт-шароитига тасаннолар айтиб, Ҳуррият Аёзовнадек жонкуяр раҳбар йиғилишимизда иштирок этаёт-

ганидан фахрланиб, бизнинг, яъни ижод ахлининг фикри раҳнамоларимиз кўрсатган одилона йўлда муштарак эканлигини юқори раҳбарларга етказишига ишонаман. Аввалдан миннатдорчилик билдириб, Хуррият Аёзовнани бу хизматлари учун олқишлаб кўйганимиз маъқул деб ўйлайман, – дея қарсак чалди. Ўтирганларнинг озчилик қисми қарсакка кўшилди.

Раис залга синчковлик билан қаради-да: «Сўз айтувчилар борми?» – деб сўради. Раис иложи борича йиғилишни тезгина тугатиш тараддудида эди. Ҳамма жим. Ҳозиргина кўчада Наврўз ҳақида бир-бири билан тортишаётган одамлар елкаларини қисиб, мум тишлаб ўтиришарди.

Кутилмаганда шоир минбар томон юра бошлади. Не-не профессорлар, устоз шоирлар, ёзувчилар ўтирган жойда шоирнинг сахна томон бориши раиснинг энсасини котирди.

– Нима, шу боладан олдин сўзлайдиган одам йўқми?! – ажабланиб залга қаради раис. У ўзининг гапини маъқуллайдиган кексарок шоир ёки ёзувчининг чиқишини кутаётган эди.

Ўтирганлар жим. Ҳамманинг кўзи минбарга якинлашаётган шоирга қаратилган. У минбарга чиқиб, аввал раисдан узр сўради. Нега узр сўради, бу менга қоронғу. Кейин жуда босиклик билан гап бошлади.

– Ҳурматли устозлар, авваламбор сизлардан ҳам узр сўраб шуни айтмоқчиманки, биз бугун халқ сайлининг номини нега ўзгартиришганини муҳокама қилишга йиғилмадик. Қадим-қадимдан ота-боболаримиз ардоқлаб келган Наврўз сайли бугунги кунда халқдан нега тортиб олинаётганини билишга йиғилдик. Ўтмишимизни кадрловчи бу улуғ сайил нега бизнинг ҳаёт турмушимиздан чиқариб ташланиши керак?

Сайилнинг ислом динига алоқаси йўқлигини яхши биламиз. Тўрт минг йиллик, балки ундан ҳам кўпдир, тарихга эга бўлган Наврўз бугунга келиб нега диний байрам бўлиб қолди? Буни сиз устозлар, калам аҳли, жуда яхши биласизлар-ку!

Наҳотки, юқорида ўтирган ҳукумат раҳбарлари билмайди, деб ўйлайсизлар? Бу кимнингдир топшириғи билан ўйлаб топилган, чаласавод, тарихни ўқимаган, атеистик таълимотга тиш-тарноғи билан ёпишган диндан хабарсиз кимсанинг навбатдаги хуружи. Қадимий покиза кадриятларимизга тош отиш кўп йиллардан бери давом этиб келаяпти. Алам қиладиган жойи шуки, тошни ўз қўлларимиз билан оттираяптилар.

Шу ерга келганда раис микрофонни уриб: «Қисқа қилинг», – деди. Залда бир овоздан, олдиндан келишилгандек: «Гапирсин», – деган гу-

риллаган овозлар янгради. Бундан рухланган шоир сўзларини чертиб-чертиб гапирарди:

– Менинг кимларгадир таъна, – маломат қилиш ниятим йўқ. Бугун юртнинг зиёли катлами йиғилган эканмиз. ҳар биримиз юрагимизга кулоқ солайлик. Кўҳна тарихнинг қаъридан келаётган нидоларга кулоқ солайлик. Доро, Александр Македонский, мўғулларнинг шафқатсиз қирғинларини, арабларнинг боскинларини ола-сизми, ана шу талотўплардан ўтиб Наврўз айёми эсон-омон бизгача етиб келди. Халқ ўзининг оташпарастлик даврида бу сайилни қандай из-зат-икромда ўтказган бўлса, ҳозиргача янги кунни янгилашиш, уйғониш фасли деб нишонлаб келмоқда. Нишонлайди ҳам!

Нутқини тугатган шоир минбардан тушиб, ўз жойига бориб ўтирди.

Раис сўз беришга улгурмай минбарда яна бир ёш ижодкор пайдо бўлди.

– Ўртоқлар, – деди у тантанавор оҳангда. – Мен шоир дўстим Элёрнинг таклифини маъқуллаш ва кўллаб-қувватлаш билан шуни айтмоқчиманки, ҳукуматимизнинг вакили ҳурматли Хуррият Аёзовна, очиғи, биз ёшларнинг қуйидаги талабларимизни мамлакат раҳбарларига етказинг.

1. Давлатимиз БМТ га аъзо бўлсин.

2. Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилсин.

3. Ўзбекистонда етиштириладиган пахта, казиб олинаётган олтинлар, нефт маҳсулотлари, ер ости бойликлари мамлакатнинг ўзида қайта ишлансин...

Хуррият Аёзовна чидай олмади, ўрнидан сапчиб туриб кетди ва важоҳат билан:

– Бу қанақа ғалаён! Ҳамманг жавоб берасанлар! Нонкўрлар! – дея бакира кетди. Ва шитоб билан эшик томон юра бошлади, ернинг остидан чиқдимми ё бошқа ёқдан тушдимми, милиция ходимлари пайдо бўлди. Опага йўл ажратиб унинг чиқиб кетишига шароит яратишди. Опа дадил қадамлар билан йўлакдан юриб борар экан, рўпарасида бир ёш йигит кўндаланг бўлиб туриб олди.

– Хуррият Аёзовна, сўзимизни охиригача эшитасиз, дардимизни сизга айтишга келганмиз. Сиз эса раҳбарларга етказасиз. Маъкул келмаса, ҳаммамизни тутиб камокка ташлайсиз. 37-йилнинг шарпаси кезиб юрибди. Сизларнинг кўлингиздан камаш, отиш, йўқ қилиш келади.

Милиция ходимлари келиб, йигитнинг кўлини қайира бошладилар. Опа кўрикчиларга ишора қилиб, кўйиб юборинглар, дея буйруқ берди.

Шу шашт билан опа изига кайтди ва минбар томон юрди. Сўзи чала қолган шоир раисга қараб: «Мен сўзимни тугатишим керак», – деди.

Опа минбарга чикди. Йигитга қараб: «Фикрингизни ёзма равишда топширинг», – деди.

Йигит иложсиз жойига бориб ўтирди. Опа бироз тин олиб, рус тилида гапира бошлади.

– Товарищи!

Залдан қийкириқлар эшитилди:

– Ўзбек тилида гапиринг! Ўзбек тилида гапиринг!– деган хитоблар эшитила бошлади. Опа иложсиз ўзбек тилида гапирди.

– Ўртоқлар! Бу нима шовқин?! Мен бизнинг зиёли ёшлар шунчалар маданиятсиз эканлигига ишонмаяпман. Устозлар нега жим ўтирибдилар? Бу ўзбошимчалик эртага сизларга жуда қимматга тушади-ку! Қудратли мамлакатимиз коинотни забт этиб турган бир пайтда, бутун ер юзининг тинчлигини кўзлаб, қудратини жаҳонга кўз-кўз қилаётган бир пайтда, сизлар қандайдир эскилик сарқити бўлган Наврўз ҳақида оғиз кўпиртираяпсизлар, ўзларингизнинг ички ҳаяжонларингизни босолмай тутуриқсиз, мантиқсиз талабнома кўйишдан кўркмайсизларми?!

БМТ га аъзо бўлгин эмиш, ўзбек тилига давлат тили мақоми бер эмиш – бу нима? Исёнми

бу? – сўнг раисга қараб мурожаат қилди:

– Ким эди фамилиянги?

Ҳамма жим ўтирарди.

– Азизов, – деди раис аста.

– Азизов! – Опанинг овози микрофонда гуриллаб чиқди. – Ҳозирок марказга борасиз. Бу ўзбошимчалик учун аввал сиз жавоб берасиз. Кейин сўзга чиққанларнинг исм-фамилиясини ёзиб беринг!

Опа шиддат билан минбардан тушиб, зални тарк этди...»

Телефон овози ўчди. Соат тўрт. Хаёлимга бундан 24-25 йиллар аввалги воқеалар ўзининг тарихий ўзанидан тошиб, пишқириб келарди. Афсуски, ён телефоним энди эшитмаётган эди.

Йўлга чиқишим керак. Шоир кутаяпти. Хонамга обдон назар солиб, ўрнимдан турдим. Стол устида тўзғиб ётган газеталарни тартибга солаётганимда эшик очилди. Қарашга улгурмадим. Бошимга оғир нарсанинг текканидан йиқилдим...

КАСАЛХОНАДАГИ КЎРГУЛИКЛАР

Кўзимга каердандир шуъла тушгандай бўлди. Гўё майин шабада ёнокларимни охиста силаётгандай. Ўзимни ўнглашга ҳаракат қилардим. Хиралашган ёруғлик оғушида хотирамни жамлай бошладим. Аста кўзимни очдим. Назаримда тонг ёришаётган эди. Деразадан сизиб кираётган ёруғлик тонгнинг отишидан дарак берарди.

Фикримни жамлаб, рўпарамда мудраб ўтирган хотинимни кўрдим. Атрофни аста кузата бошладим. Қандайдир ихчамгина хонада бошим бироз кўтариб қўйилган ҳолда, юмшоқ диванда ётардим. Қаршимдаги оромкурсида хотиним кўзини гоҳ очиб, гоҳ юмиб, бошини унинг суянчиғига қўйганча кимираммай, ҳаракатсиз ўтирар эди (ёки менинг назаримда шундай туюлдими-кан?)

Унинг ухлаётгани ёки уйғоклигини аниқлай олмадим. Кўзларимни бир нуктага кадаб, озгина кимирамочки бўлдим. Удалай олмадим. Танамдаги оғриқ зўрайиб, миямга урди. Бакириб юборишдан кўркиб нафасимни ичимга ютдим.

Оғзимнинг қуриб қолганини ҳис қилдим. Чўлда қолган одамдай томоғим какраб, сув излаган йўловчи каби атрофга кўз югуртирдим.

«Сув» дедим пичирлаб. Овозимни хотиним эшитмади. Ё овозим чикмадими... Эҳтимол, хаёлимда айтдим шу сўзни. Нима бўлганда ҳам ўй-лаяпман, демак, тирикман. Кўзимни очиб-юма бошладим. Ҳозирча шу машкни бажаришга курбим етарди. Бу ҳолат, билмайман, қанча дақиқа давом этди. Хона деразасидан тушган ёруғлик уни тўлиқ ёрита бошлади.

Кўзларимни аста юмдим. Хотиним ўрnidан туриб, юзимга синчиклаб каради. Киприklarим орасидан уни кузатар эканман, нега бу аҳволда ётганимни ўйлай бошладим. Ахир мен пойтахтда бўлишим керак эди-ку. Менга нима бўлди? Хотиним нам латтани лабимга босди. Лабим қовжираб қолган чоғи, бутун вужудим билан чанқокни ҳис қилардим.

Кўзимни очдим.

– Эрқор ака!!!

Кулоқларимга аянчли чинқирик эшитилди.

– Эрқор ака, кўрқитиб юбордингиз-ку! Мана, етти кундан бери ўзингизга келмайсиз. Ким сизни бу кўйга солди? Худонинг ғазабига учрасин! Сиздай одамни азобга кўйган олчок кимсаларни ер ютсин...

У тинмай йиғларди. Кўзларидан тўхтовсиз оқаётган ёшларини тиёлмасди. Юрагим эзилиб кетди.

«Ўзингизни тутинг, азизам» дегандай бўлдим. Негадир ўзимнинг овозимни ўзим эшитмадим. Шу гапни айтганимни идрок киламан. Лабим ҳам айнан шу сўзни айтиб кимиради. Аёлим менга термулиб қолди. Кўзимдан шашкатор ёш оқарди.

Хотиним ўзини тутиб, юмшоқ оқ мато билан кўз ёшларимни арта бошлади. Менга тинмай тасалли берар эди.

– Бардам бўлинг, қанча азобларни бошингиздан кечирдингиз. Сиз иродали, кучли одамсиз, бир ўлимнинг оғзидан қайтдингиз. Умрингиз узок бўлади. Бахтимизга омон бўлинг, – энди аёлим йиғламас, ўзининг қатъиятли ва дадиллигини менга кўрсатишга ҳаракат қиларди. Назаримда, у анча кексайиб қолгандай туюлди.

Хонага кимдир кириб келди. Навбатчи шифокор бўлса керак. Ҳушимга келганимни кўриб, бош томонимга стулни қўйди-да, якинроқ ўтирди. Бошимни пайпаслаб кўра бошлади. Бошимнинг дока билан ўралганини хис қилдим.

– Аҳволлар яхшими? Оғриқ сезмаяпсизми? – деб пешонамга қўлини қўйди.

Негадир овозим чикмас эди. Ё мадорим йўк, ёки тилдан қолганман. Фикримни назорат қилиш даражасида бўлсам-да, танам ўзимга бўйин эгмасди. Қўлларимни кимирашга ҳаракат қил-

дим, бефойда, диққатимни жамлаб оёқ панжаларимни ўйнатмоқчи бўлдим. Бу ҳам самарасиз. Жон фақат кўзларимда, кулоқларимда мавжуду, колган аъзоларим ўлик эди.

Доктор хотинимга тасалли берди:

– Асосийси, мия жойида, бу яхшиликка. Марказдан кучли мутахассислар келишган. Турмуш ўртоғингизнинг ўзига келгани яхши бўлди. Мутахассислар аниқ ташхис қўйишади. Бардам бўлинг, – деб хонадан чиқиб кетди.

Хотиним лабимни сув шимдирилган докада намлаб, кўзларимга маъюс боқаркан, нимадир демокчи эканимни англади. Кулоғини лабимга яқинлаштирди.

– Сув,– дедим. Овозим ўзимга жуда узоклардан эшитилди. Гўё мен эмас, кимдир шу сўзни аста пичирлагандай бўлди. Хотиним қошиқ билан оғзимга сув қуя бошлади.

Сўзимни эшитди. Демак, мен гапирдим. Томчи сувлар қизилўнгачимдан ўтиб, танамга ёйилаётганини сездим. Танам гўё қақшаб ётган сувсиз тупрокдай ўлик холда ётгану, беш-олти томчи сув билан жон киргандай бўлди.

Қадимий ривоятларда ўқигандим, бадий киноларда кўрганман, жон танадан чиқаётганда буралиб, жуда қийналиб, минг бор азоблар билан

танани тарк этаркан. Кейин ўз танасини кузатишини, атрофда кечаётган воқеаларни кўришини, танадан умидини узгандан кейин, самога қараб кетишини ишонарли килиб тасвирлашган.

Бу ҳолатни ўлиб-тирилган (яъни ўлимни бошидан кечирган) кимсалар ҳам тасдиқлашади. Жон танамдан чиқиб кетса, тамом. Кейин мен йўкман. Жон фақат оғиздан чиқиб кетадими? Нега танамда оғрик сезмаяпман?

Оиламнинг ҳаракатларини аниқ кўриб турибман. У ўзини кўярга жой тополмай севиниб, ҳаяжонда ҳолатимни кузатар, нима қилаётганини тўлиқ англамасди. Такрор-такрор лабимни намлаб, кўз ёшларимни артар эди.

Куёш кўтарила бошлади. Бунинг парда орасидан тушаётган заррин нурлардан ҳам сезиш мумкин эди.

Хонага ўғилларим, қизларим кириб келишди. Улар кўзимнинг очиклигини кўриб, ҳайрат тўла нигоҳларини онасига тикишди ва қучоғимга отилишди. Овоз чиқармай йиғлашди.

Хотиним болаларга:

– Отанг соғ-саломатлар, энди бемалол ишларингга боринглар. Ҳовлини супириб-сидириб, тартибга солинглар. Насиб бўлса уйга қайтамиз, – деди.

Катта кизим келиб мени ўпиб қўйди. Кейин кичик кизим, ўғилларим қўлимдан ушлашди. Уларнинг қўлимдан ушлаганини кўрдим, лекин сезмадим.

Танам жонсизга ўхшарди. Хотиним болаларга ҳар хил топшириқлар бериб, уларни хонадан чиқариб юборди. Сўнгра рўпарамга келиб, креслога ўтирди.

– Етти кун деганда кўзингизни очдингиз. Билмадим, бу ишни ким қилди? Укангиз Элёржон (шоирни назарда тутаяпти) ҳам шу ерда. Ҳамма ни оёкка қўйди. Пойтахтдан зўр-зўр профессор мутахассисларни олиб келди. Сиз билан қўшилиб жон бериб, жон олишди. Умридан барака топсин, – деди хўрсиниб.

«Аҳволим жуда жиддий. Нега ҳеч жойим оғримаяпти? Танамда жон бўлмаса миямда жон турибди-ку. Жон бор жойда оғриқ бўлиши табиий-ку? Бошим ҳам оғримаяпти? Жароҳатни бошимдан олганман. Ким бўлса ҳам бошимга урди. Ким бўлиши мумкин? Мени йўқотиш уларга нега керак бўлиб қолди?» деган саволлар хаёлимдан ўтар экан, бирдан телефон эсимга тушиб қолди. Ё телефон бир тузоқмикан-а? Ҳозир қўл телефоним каерда экан?

Хотинимга умид билан қарадим, «телефоним» дедим ичимда. Овозим худди сув деганимдек олислардан келди.

– Телефоним, – бу сафар назаримда гапиргандай бўлдим. Хотиним кўзларимга жовдираб қараркан, ниманидир англагандай ўрнидан турди. Қўлига ручка олди-да, қоғозга нималарнидир ёзиб, менга кўрсатди.

«Сизни унча тушунмадим. Озрок сабр килинг, ҳаммаси яхши бўлади. Бардам бўлинг. Ҳар нарсани ўйлайверманг, ўтиниб сўрайман».

Капалагим учиб кетди. Наҳотки овозим чиқмаётган бўлса?! Ахир мен гапирдим-ку. «Телефоним», дедим. Қулоқларим эшитди бу сўзни. Эй жон, танамга тарқалсанг-чи, майли, оғриқлар бўлсин. Азобланай, кундага ўхшаб ётгандан кўра, жонимни жунбушга келтирувчи азобларни бер. Додлайн, кичкирайин, одамга ўхшаб ўлайда, ўладиган бўлсам. Нега танамга қараб юрмайсан, жон? Ҳозиргина ичакларим сув томчиларини сезди-ку.

Хонага Шоир кириб келди.

– Ассалому алайкум, янга! Бирон ўзгариш борми? – деди-ю, менга кўзи тушиши билан шошиб колди.

– Эркор ака, омонмисиз? Одамни кўрkitиб юбордингиз.

Келиб юзимга юзини кўйди. Ҳеч нимани ҳис қилмадим. Шоир қаршимда ўтириб юзимга боқар экан, унинг анча тўлишганини, юз кўриниши ўта жиддийлигини англадим. Боқишларида қандайдир маъсумлик ҳукмрон эди.

Унга худди нажоткорга қараган одамдай қарардим. Халоскоримга миннатдорчилигимни билдиrolмай, кўзларим билан жовдираб унга термулардим.

Элёр кўзларимга қараб, хаёлимдан ўтаётган гапларни англаб етди.

У тасалли бериш учун эмас, худди соппа-соғ одамга муомала қилгандай кўлимни кафтига олиб шеър ўқирди.

Ҳайкирдим, ўрнидан кўзғалиб тоғлар,
Қаршимда саф тортди бамисли рўё.
Ҳайкирдим, уйғонди кўкда чакмоқлар,
Аммо уйғонмади ғафлати дунё.

Ҳайкирдим, ўликлар кабридан чиқиб,
«Не гап?» деб исённи кутгандай гўё
Кафанларин байроқ қилдилар тикиб,
Аммо уйғонмади ғафлати дунё.

Хайкирдим, бўғзимга конлар сачратиб.
Куёшдай отилиб чикди юрагим.
Аммо, Дунё хануз турибди котиб,
Уни уйғотмасам борми керагим?!

Ҳа, бу шеърни эшитдим. Танамга таркамади.
Томирларимда жўш урмади. Вужудим бўм-бўш
эди. Фақат унинг кўзларидан англадимки, юраги
дунёни уйғотишга кодир эди.

Қани энди, юртимиз, миллатимиз шаъни-
ни юксалтирувчи, фидойи азаматлар сен каби
кўп бўлса. Шу ҳолатда юз йил ётишга ҳам рози
бўлардим.

Шоир хотинимга тасалли бериб, ҳозир мар-
каздан келган мутахассислар яна кўрикдан ўт-
казишини, лозим бўлса, яна бошқа шифокорлар
чакиртиришни уктириб, хонадан чикиб кетди.

Шифтга термулиб ётар эканман, бошимда
кучли оғрик сездим. Кўз ўнгим қоронғулашиб,
зим-зиё бўшлиққа айланди. Энди ёруғ олам
қўйнида эмас, кувурга ўхшаган, ҳамма томони-
ни зулмат коплаган узун ер ости йўлида жоним
шиддат билан кетаётганини ҳис қилдим. Кўзим
юмилиб, ҳушимни йўқотдим...

Қора қуюн. Овозсиз танамга азоб билан бура-
либ кирди. Ҳамма ёқ коп-қоронғи, жимлик. Ўнг

қўлимни аста кимирлатдим. Ҳаракатланди. Аник билдимки, ўнг қўлимга жон кирди. Кўзларим ҳеч нарсани кўрмасди, ажабланадиган жойи, қўлим кимирлаяпти, ўйнаяпти. Бу қандайин сир-синоат. Увишиб ётган ўнг қўлим ҳаракатга келди. Пайпаслаб, нозик бир қўлни ушладим. Бу қўл менга ўттиз беш йилдан бери таниш. Бошимни меҳр билан силаган, кези келганда, сеҳрли бармоқлари билан умр дафтаримда из қолдирган рафикамнинг қўли эди.

Узоқ ушлаб турдим. Қўйиб юборгим келмасди. Қанчалар соғингандим, муҳаббатимнинг нозик қўлини, майин ҳаракатларини... О, нақадар меҳрибон қўллар.

Нега бу қўллар ҳар доим ҳам меҳрибон бўлавермаган? Қаҳри келганда, шаппатга айланган. Ўринсиз қўпол қилиқлар қилган. Ҳозир эса бу қўл ўта ақли, ўта юмшоқ, узоқ кутган соғинчига етишгандай шивир-шивир гаплашаяпти.

Кейин қўлимни бошка таниш, нотаниш қўллар ушлай бошлади. Бири кичкина, жажжигина, семиз, катта қўллар, хуллас, хона қўлларга тўлиб кетди. Кўпчилиги қўлим билан гўё охирги марта кўришаётгандай, ўз қўлларини қўлимдан олгунча, узоқ сийпалашарди. Баъзилари қаттиқ қисиб қўяр, айримлари шунчаки омонатгина қўлимни

ушлашарди. Қўлларнинг суҳбати аралаш-кура-
лаш бўлиб тушунарсиз тарзда бир қанча вақтгача
давом этди. Кейин яна мен истаган қўл кафтла-
рим устида пайдо бўлди. Уни қўлимнинг кучоғи-
га олиб эркалай бошладим. Бу соғинчни узок
кутган эдим. Бармоқларимни очиб, бармоқлари
орасига тикдим. Панжаларим чирмашиб шундай
маза қилдики, бу роҳатни биринчи бор таниш-
ганимизда, илк бор шу қўлни ушлаганимда хис
қилган юрагимнинг ҳансираши қўлимда акс эта
бошлади. Қўлим худди юрагимдай ҳапкириб ўзи-
ни тутолмай шу қадар ҳаракатланар эдики, пан-
жаларим орасидан ўзини олиб қочишга уринаёт-
ган хотинимнинг бармоқлари уялгандан-уялиб,
қўлим орасидан чиқишга ҳаракат қиларди. Пан-
жаларим эса унинг бармоқларини маҳкам ушлаб
олган, ҳозир қўйворса, қайтиб бошка кўрмайди-
гандай, у меники, бир умрга меники дерди. Эҳти-
мол, бошка қўллар қараб тургандир, ўйларди қў-
лим. Уни кучоғингдан ҳозирча озод қил. Уйга
борганда соғинчларинг ҳиссасини оласан...

Аста панжаларимни бўшатдим. Оиламнинг
бармоқлари бармоқларимни силай бошлади. Де-
мак, хонада бошка қўллар йўқ. Яна қоронғулик.

Тубсиз жарликка кетаётган жон қўлни тарк
этди...

Жон оппок ёруғлик томондан келди. Оғзимдан кириб, юрагимга жойлашди. Ғаройиблиги шунда эдики, жон киргунча ҳам, чиккунча ҳам хотира билан юарди. Факат коронғуликка шўнғиганда тушунарсиз куюн билан олишиб азобланар, бу минг хил тикан симлардаги игналарга урилиб-урилиб жароҳатланган холда ёруғликка етарди. Кейин у эркин ҳаракатланиб атрофдаги воқеаларни аниқ кўрарди. Жон менинг жоним, хотира эса менинг хотирам эди.

Кўзларимни очдим. Тепамда оқ халат кийган одамлар менга ажабланиб, ташвиш тўла кўзлари билан қараб туришарди...

Мен танамдаги оғриқдан додлаб чинкирардим...

Во ажабо! Бу қандай мўъжиза? Куппа-кундузи ҳавода учиб юрибман. Аввал ҳам шунга ўхшаш ҳолатлар бўлган, унда туш кўргандим. Тушимда фазога қўлларимни ёзиб сайр қилганим, кўм-кўк манзараларга маҳлиё бўлиб, танамнинг шу даражада осон ҳавога кўтарилганидан ҳайратга тушганман. Иккала қўлимни олдинга чўзсам кифоя, худди эртақлардагидек, ердан кўтариламан, кейин тўғри текислик бўйлаб, ўнгимда кўрган, бир-бирини такрорламайдиган ғаройиб, нотаниш ўлкаларга сайр қилиб уча бошлайман.

Ўннга бурилмоқчи бўлсам, ўнг елкамни, чапга бурилмоқчи бўлсам чап елкамни бураман. Тепага кўтарилмоқчи бўлсам, ўзимни тик ушлаб кўллариمنى тепага кўтараман. Пастга тушмоқчи бўлсам иккала кўлимни тушираман, бошимни пастга эгаман. Худди катта океанда сузаётган мохир денгизчидай шу даражада ўзимни ҳушёр бошқараманки, бунақаси эртақларда ҳам бўлмаган. Гўё ҳаммаси олдиндан режалаштирилгандай осон ва содда кечарди.

Ҳаётим давомида бу мўъжизакор ҳолат бир неча бор такрорланган...

Уйғонганимдан сўнг кишини ўйлантирадиган, хис-туйғуларига сезиларли даражада таъсир кўрсатадиган, кўнгилнинг хузур-ҳаловатини остун-устун қилиб юборувчи бу ажабтовур воқеалар ҳаёлимда узоқ муддат сақланиб қоларди.

Вақт ўтиши билан ҳаётимда ҳам шу тушдан кейин айрим ўзгаришлар юз берарди. Мансабим ошарди ёки илмий ишларимнинг ишлаб чиқаришга тадбиқ этилиши жадаллашарди.

Қизиғи шундаки, тушимда кўрганларим ўнгимда мавжуд бўлган ҳаётдаги кўрганларимдан тубдан фарқ қиларди. Яъни тоғлардаги ям-яшиллик, яйловлар, дарёлар қирғоғидаги ўзига хос гўзалликларни ҳаётим давомида кўп бор кўрган

бўлсам-да, тушимда кўрган бетакрор кенгликларни, яшил водийларни, таг-туби кўринмайдиган жарликларни, бахайбат осмонга туташиб кетган тоғларни эллик ёшдан ошибманки, ҳали ҳаётда кўрган эмасман. Эҳтимол, мен бормаган мамлакатларда бунака, таърифини сўз билан келтириб бўлмайдиган гўшалар бордир. Бор бўлса киноларда кўрардим, йўқ деб ўйлайман...

Ҳозир эса айнан иш жойимнинг ҳовлисида иш кизгин. Кўтарма кранлар машиналарга ҳар хил қурилиш материалларини юкляпти. Иш билан банд одамлар шошилиб ўзига юклатилган топшириқларни бажариш билан овора. Майдоннинг энг тўрида жойлашган пишиқ ғишт ишлаб чиқариш бўлимида ишчилар қуёшда қуриган хом ғиштларни пишириш учун хумдонларга тэряпти, айримлари эса тайёр бўлган пишиқ ғиштларни автоуловларга юкляпти. Кенг майдонни синчиклаб кузатаман. Тахта, ёғоч, темирбетон буюмлари, шиферлар, ойналар ҳар бири алоҳида-алоҳида тартиб билан, усти ёпилган, тўрт томони очик айвонлар остига жойлаштирилган. Шохбекат томондан кириб келаётган, юк ортилган вагонлар темир йўл бўйлаб темир панжарадан қилинган дарвозадан ичкарига ҳаракатланиб кўтарма кран остидаги майдонга келмоқда. Ча-

мамда, тушлик вақти бўлиб қолган бўлса керак, айрим ишчилар ўз иш ўринларида дастурхон ёзишиб, тамадди қилишмоқда.

Кунботар томондаги икки қаватли ҳашамдор бинога боқдим. Бу иншоат мен ишлайдиган идора бўлиб, унинг иккинчи қаватида жойлашган хонам рўпарасига келиб деразадан қарадим. Ойнага қўлимни теккизишим билан ичкарига кирдим. Ҳамма анжомлар жой-жойида тартибли таҳланган. Стол устидаги китобларга қарадим: шеърӣ тўпламлар, бадий асарлар, иккинчи қаторда эса «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳамда «Солиқ ва божхона» газеталарининг йил бошидан бери чоп этилган сонлари хонамга салобат бериб турарди. Бу газета ва асарларнинг ҳаммасини ўқиганман. Менинг ҳаёт йўлларимда ҳал қилувчи тарбиявий рол ўйнаган бадий асарлар кўзимга мўъжиза бўлиб кўринади. Олиб кўрмоқчи бўлдим, қўлимга ололмадим... Ҳамма ҳолат ўнгимдагидай, фақат оёғим ерда эмас. Туш кўра-япманми? Ўйлайман, нима учун эшикни кўйиб, ойнадан кирдим? Бориб эшикни итардим. Осонгина йўлакка чиқдим. Эшик очилмаса ҳам, мени ичкарига ўтказди. Қабулхонада ҳеч ким йўқ. Демак, тушликка чиқишган. Бошлиқнинг хонасига ўтдим. Уйнинг тўрида дуб ёғочдан ясалган, иш

анжомларига мўлжалланган, узунлиги ўн метрлар келадиган қимматбаҳо жигар ранг мебель, сариқ жигар ранг стол, чарм қопланган оромкурси ва икки томонга катор қилиб стуллар қўйилган. Полда мебель рангига мос эрон гилами ёзилган. Чап томондаги девор юзида сурат, ўнг томондаги деворга шифтдан полгача оқ рангдаги ипакдан тўқилган парда деразаларни тўсиб турибди. Тепадаги учта катта-катта кандил кундуз куни бўлса-да, ёқиб қўйилган. Ўнг қўл томонда қўлдан безак бериб ясалган чиройли стол, устида каттакон телевизор. Мебелнинг кийим илишга мўлжалланган қисмидан эшик орқали ичкари хонага йўл борлигини билар эдим. Қўлимни теккизиб, бошлиқ дам оладиган хонага кирдим.

Карим Суярович қип-қизил диванда ярим яланғоч бўлиб ётибди. Моҳира унинг елкасини ҳафсала билан уқалаяпти. Бемаврид кириб қолганимни сездим-да, изимга қайтдим. Бироз вақт ўтиб, хонага яна кирдим.

Нега булар мени кўрмаяпти, эшитмаяпти...

«Ҳайф сенларга», – деб изимга қайтдим....

Оғриқ бутун вужудимни, танамни азоблай бошлади. Нима бўлаяпти? Мен қаердаман? Нега бу қадар даҳшатли оғриқ миямни ёриб юборай деяпти?

Хансираб. додлаб кўзимни очдим. Кўзлари ёшга тўла рафикам тепамда эгилиб ок мато билан терга ботган баданимни артарди. Бошимдан то оёғимгача гўё эриб битаётгандай сув бўлиб кетган эдим. Танам чидаб бўлмас даражада азобланар, нима деб бакираётганимни ўзим ҳам билмасдим...

* * *

Болалигим ўтган, ўз бағрига мени худди онамдек чорловчи қишлоғим тепасида парвоз қилиб юрибман. Овулимнинг у четидан-бу четига осонгина бориб келаман. Қишлоғимни осмондан кузатар эканман, шимоли-шарқ томонига қараб тепаликлар катталашиб улкан тоғларга уланиб кетгани, жануби-шарқ қисмида қиялик кичрайиб айрим жойларида катта жарлик ҳосил бўлиб, кейин ғарбга қараб кенг текисликларга уланиб Нишон чўли яйловига қўшилиб кетиши, жарлик ҳосил бўлган жойдан ўтадиган ариқ шарққа қараб борилса, Ғузор дарёсидан бошланишини, ғарбга қараб юрилса, Қашқадарёга қуйилишини кузатиш мумкин эди.

Тошгузар. Бежизга бу қишлоқни шундай аташмаган. Қадимда карвонлар қайси юртдан келишса ҳам, шу қишлоқ устидан ёки яқин атрофи-

дан ўтишган. Бу қишлоқнинг мазорида боболарим, момоларим, отам, онам, опам, сингилларим, менга яқин бўлган қариндош-уруғларим ётибди...

Мен қишлоғим устида озод қушдек парвоз қилардим. Негадир ерга тушмасдим, ё тушгим келмасди. Очиқ ҳавода яйраб учар эканман, болалиқдан таниш бўлган, мен учун қадрдон паҳса уйларнинг ҳар бирига, ҳовлиларга, кўчага, йўлакка, йўлга, ёриққа, кемтиқларга, дарахтларга, ҳайвонларга, қумларга, ҳашаротларга алоҳида соғинч меҳри билан қарардим. Нима учундир қишлоқдошларим кўринмасди. Улар қаёққа кетишган? Тун эмаски, ухлаётган бўлса? Кундуз куни. Қуёш чараклаб турибди. Далаларда ҳам кўринишмайди. Ё уйларида дам олишяптими? Қўй-кўзилар, сигир-бузоқлар, иту мушуклар, ҳатто аҳён-аҳёнда каламушлар кўзга ташланади. Одамлар кўринмайди. Айниқса, қишлоғимизнинг чумчуқлари мен билан басма-басига парвоз қилишди. Мусичалар эса дарахт шохларига кўнишиб «ку-ку, ку-ку»ларини маромига етказиб болалиқда қандай эшитган бўлсам, худди шундай сайрашини эшитаман.

Бу ўнгимми, тушимми?! Мен ҳаётни тарқ этдимми? Худойим менга туғилган жойингдагилар билан хайрлаш, деб имконият бераяптими?

Осмоннинг бу қадар кенглигини, ернинг нақадар беадоқлигини наҳотки олдин билмаган бўлсам. Шундай ажойиб кадрдон кишлоғимни, киндик қоним тўкилган гўшамни, болаларимни, оиламни, дўстларимни, қариндош-уруғларимни ташлаб, сабабсиз кетавераманми? Ҳали уларга маъқул бўладиган бирон иш қилмадим-ку. Наҳотки ўлиш шунчалар осон бўлса. Жон чиқди, йўқсан. Ҳеч қачон қайтиб келмайсан....

Мана, эллик ёшдан ошибман-ку, бирон элга мадад берувчи, одамларнинг оғирини енгил қилувчи жўяли иш қилмабман. Тўртта «бизнесмен»га кўрсатган йўл-йўриғинг билан мактана олмайсан. Уларнинг ҳамёнини қаппайтирдинг, холос. Маълумки, бу ёғига.... ҳали тирикмисан? Бу сенга сўнгги имконият. Тангри таоло сенга шуни раво кўрибдими, шунисига ҳам шукур қил.

Қишлоғимни соғиниб келдим-ку. Ана, мен туғилган уй ҳувиллаб, букчайиб, қийшайиб ётибди. Уйнинг ёғочлари чириган, томи тешилган, кўримсиз, ночор аҳволда. Қирк йилдирки, бу уйда ҳеч ким яшамайди. Уйни ота-онамнинг ҳурмати учун ҳам қайта тиклаш керак...

Кўзимни очдим, оғриқ баданимни ўйиб оладиган даражада симиллатар, мен чидолмай бакирардим....

Рафикам нигоҳини мендан узмай жовдираб караб турарди. Назаримда мендан кўзларини олса, хайр-хўшлашмай дунёни тарк этгудек аянчли ҳолатда эдим.

Хонани бошимга кўтариб додлашимдан ҳамшира югуриб келди. У менга яна тинчлантирувчи, оғриқни қолдирувчи уколлар қилиб, осойишта ҳолатга кайтарди...

Яна парвоз қиламан. Энди ўзим ётган касалхона ичида учиб юрибман.

Шифохона кўзимга хунук, бефайз кўринди. Ҳамма одамлар касал, уларни даволашни шифокорлар атайлаб чўзишаётгандай, шунчаки ўлиб қолмасин деб номигагина муолажа қилиб кўйишади. Ҳар бир касал тепасига келиб синчиклаб қарайман. Оёғи чикқан, калласи ёрилган, умурткаси синган, кўли осилган беморлар жой йўқлигидан йўлакларга жойлаштирилган. Кимдир инграйди, кичқиради. Кимларнингдир онасини сўқади. Гўё мамлакатда уруш кетаяпти-ю, ярадорлар хоналарга сиғмайди...

Ҳамшира қизлар гирдикапалак:

– Қани энди ҳеч бўлмаса оғриқни қолдирадиган дори бўлса, – дейишади зорланиб...

Демак, оғриқнинг олдини оладиган дори ё танқис, ё топилмайди. Топилса ҳам пули борларга раво кўришади.

Шифокорлар хонасига ўтаман. Бош шифокор бўлса керак, ўта жиддий ҳолатда, юзида озгина бўлса ҳам хушфезллик сезилмайди. Оқ халатининг тугмалари ечилган, қўлларини ҳавога ёйиб ходимларига гап уқтирмоқда:

– Шифохонада ўлим бўлиши мумкин эмас! Тушундингларми?! Агар кимнинг бўлиmidан ўлик чикса, мен билан ишламайди!

Айнан шундай буйрукни болалар шифохонасига катнаб юрганимда, набирам захарли вирусдан тузалмай, бу олам билан видолашганда эшитганман ва тавба деб ёқа ушлаганман...

Ўртада ўтирган аёл кишининг овози эшитилди:

– Иссиқ жон. Қўлимиздан келганини қилаяпмиз. Дори-дармон етишмайди. Аллоҳнинг иродаси. Биз бандалар ўлим олдида нима ҳам қилаолардик. Ожизмиз.

– Жим! – қаттиқ гапирди бояги киши. – Сизнинг вазифангиз даволаш! Иложи бўлмаса, уйига жавоб беринг! Уйида... касалхонадан жўнатиб! Тамом-вассалом!

Эркак шифокорлар унинг гапига парво қилмадилар. Афтидан, бунақа сўзларни эшитавериб пишиб кетган. Гапирган хотин шашт билан ўрнидан турди.

– Ўрток Холбозоров! Ахир инсоф билан ўзингиз ўйлаб кўринг. Ўлим тўшагида жон талашаётган беморнинг одамларига қандай қилиб, «менинг кўлимдан келмайди даволаш», деймиз. Бу бизнинг касамёдимизга зид нарса-ку?! Бахтсиз ҳодисага йўликқан беморларнинг айби нима?! Кимнидир машина уриб кетган, кимдир томдан тушиб жароҳатланган. Уларнинг орасида қайси қачон ўлишини биз билмаймиз-ку?! Ундан кўра дори-дармон топиб, бизга ёрдам беринг. Уларни оёққа қўйиш чораларини излаш биз, шифокорларнинг бурчи эмасми?

Аёлнинг чимирилган қошлари ёй шаклига келди, кўзларидаги нафрат ўти бош шифокорга қадалди. Агар иложи бўлса бош шифокорга айтиб гапиришдан ҳам тап тортмас эди.

Холбозоров деганлари тараддудланиб, овозини пасайтирди, хушмуомалалик билан:

– Комила Авазова, сиз мени нотўғри тушундингиз. Марҳамат, даволанг. Дори-дармонга келсак, имкони борича бераяпмиз. Топилмаганини касалнинг яқинларига айтинг. Ҳозир нима кўп, дориҳона кўп, истаган дорини топса бўлади. Ўлим бўлмасин деяпман. Тушундингизми?!

Бу можародан чарчаб, касалхонадан очик ҳавога чиқдим. Ҳаво иссиқ. Шаҳарни шовкинга кўмиб катнаётган автоуловларнинг сон-саногии йўқ. Шаҳар тутун ичида қолган. Бу қора қуюн уйлар устида эркин сузиб юрарди. Истаб-истамай парвоз қиларканман, ҳавоси тиниқ жойни излай бошладим. Узоқда, шаҳар чеккасида, хаёлимда худди нур таратаётган ғаройиб жойни кўрдим. Шу томонга қараб бурксиган ҳаво ичида сузар эканман, ҳавоси ёмон жойларда ишлаётган одамларга ачиниб кетдим.

Шаҳарнинг кишлок билан туташиб кетган қисмига учиб бордим. Бу тоза маскан ўзим ҳис қилганимдай, кабристон эди.

Пишиқ ғиштдан баланд қилиб қурилган дарвоза устидан учиб ўтарканман, сокинлик чулғаб олди мени, осуда, шовқин-суронсиз бу ҳаёт, ўзга бир оламдай, абадиятни эслатади.

Тоза ҳаво, кўм-кўк дарахтлар, ям-яшил арчалар, ок, кизил, сарик, кирмизи, бинафша рангдаги гуллар, мархумлар ёди учун ёдгорликмиз дегандай бошларини эгиб салом беришади. Кейин қабрлар бошланади. Ҳаётнинг ҳақиқат, қадрият деган қонунлари шу ерда амал қилади. Ҳеч ким ҳеч кимдан кам эмас. Тўғри, айрим инсонлар баҳайбат тошлар қўйиб қабрларни табакаларга

ажратиб юборишган. Унинг остида ётганлар – у рахбарми, олимми, зиёлими. алломами, оддий меҳнаткашми, барчасининг ётган жойи бир.

Бу ерга ўз яқинларини қўйгани келган одамлар бир муддат бўлса-да, ўзлигига қайтади. Қилган гуноҳларини кўз олдидан ўтказади. У дунёда бериладиган азоблар тўғрисида хаёлга чўмади. Ким эканлигини, шу масканга бир куни барибир келишини англайди. Ўзини ўзи қойийди. Бу муқаддас жойга ҳамма тириклигида кам келади. Кимдир момосини, онасини, опасини, синглисини, бобосини, отасини, акасини, укасини, набирасини, ҳамшаҳарларини, маҳалладошларини, ҳамсоясини тирик одамлар қуршовида, елкаларда олиб келиб тупрокқа қўйган.

Супурилган йўлаклардан борар эканман, мрамр тошга ишланган суратли қабрлар, ҳар бирига алоҳида туғилган йили, вафот этган санаси, исми-шарифи ўйиб ёзилган. Улар Аллоҳ ихтиёрига топширилган.

Катта-кичик қабрлар устидан ўтарканман, ёнма-ён қўйилган, ҳатто бир-бирининг устига тушиб қолган, илма-тешиқ қаровсиз қабрларга кўзим тушди. Ҳа, инсон тупрокдан пайдо бўлиб, шу тупрокқа қайтиши барчамизга маълум.

Набирамнинг миттигина қабрчаси олдида турибман. Саккиз ой, саккиз кун, саккиз соат, саккиз дақиқагина нафас олган жажжи гўдакка, Худойим нега шунчагина кунни раво кўрди экан? Ўзига керак бўлибди, Ўзи олибди. Бу бегуноҳ, норасида чакалоқда нима айб бор эдики, Тангри унинг ота-онасига шу жазони раво кўрди? Ёки уларнинг билиб-билмай қилган гуноҳлари эвазига шу набирамни қурбонлик қилишга ундасини? Эй Худо, бу жумбоқларнинг сиру асрори Ўзингга аён! Кечир биз гуноҳкор осий бандаларингни!...

Мозористондаги сокинлик, осойишталик тирикликка раҳна солувчи ажалдай кўринади кўзимга.

Қуёш ўз нуруни аямай тикка тушиб турарди, у қабр устидаги баҳорда ўсган майса ўтларни ўз тафти билан қовжиратиб, сап-сарик рангга бўяган. Қабристоннинг бошланишидаги манзара билан ўртасидаги кўримсиз ҳолат ер билан осмончалик масофада эди. Аслида эса бор-йўғи беш юз-олти юз метр узокликда бўлган бу икки ҳолат дунёнинг табақага бўлинганини эслатарди. Бир томчи сувни, бир тола кўк гиёҳни кўрмадим...

Набирамнинг қабрчаси устида турар эканман, ўзимни-ўзим қойий бошладим.

– Кўлидан ҳеч бир иш келмаган бобонгни кечир! Сени омон саклаб қололмадим. Беш кўлини оғзига тикқан, эгнига оқ халат кийиб юрган айрим олғирларнинг касофати билан сен ва сенга ўхшаган гўдаклар умри завола бўлмади. Туғруқхоналарда тирноқларини ўстириб, дуч келган чет эл бўёқларини чаплаб юрган сатанларнинг олдини қайтариб бўлмади. Бўйинларига тақилган тилло, бриллиант тақинчокларда ботмон-ботмон захарли вируслар борлигини айтиб ишонтира олмадим. Уларни фақат эндигина дунёга келаётган чақалокларнинг, «ўғил туғилди, қиз туғилди» деб ота-оналар, момолар-боболар қаршисига «суюнчи беринг»лаб югуриши, олам севинчларига шерик бўлиши гуноҳларини оқлай олмайди...

Набирагинам, сен яшашинг мумкин эди. Агар доя «опанг» киндигингни кесаётганда ёки шамоллаб қолганингда укол қилаётганда кўлидаги асбобига юқумли вирусларни юктирмай, озода ишлаганда, ажал қомига тушмасдинг. Сен яшардинг. Албатта, яшардинг. Гунг, кўр, қар бобонгни қанча айбласанг ҳам оз. Энди сен қайтиб келмайсан. Менинг гуноҳларим эса қатталлашиб бормоқда...

Кўзимни очдим. Тепамда шоир турарди.

– Хўш, Эркор ака! Ахволлар жойидами? Мен билан мулоқот қилишга тайёرمىсиз?! Гап бундай, мен терговчи Қодир Аллаёров билан суҳбатлашдим. У киши сизнинг соғайишингизни кутаяпти. Бу иш узок чўзилса керак. Етук шифокор олимларнинг хулосасига кўра, ўзингизни авайласангиз, асабларингизни таранглаштирадиган ўй-хаёллардан йирик бўлсангиз, миянинг асл ҳолатига қайтиши тезлашар экан. Жиноятчи албатта топилади. Бунга ишончим комил. Сизни бир оз вақтдан кейин Наманган вилоятига олиб кетаман. У ерда дам оладиган жойлар кўп. Бир ой ўзингизга қарайсиз. Бу ҳақда бош шифокор, терговчи билан келишиб олишим керак. Оилангиз рухсат берди.

Шоир менинг розилигимни кутмай чиқиб кетди. Хотиним ташвишланиб ичкарига кирди. Унинг юзидаги ҳорғинлик чарчокдан эмас, у негадир ташвишли кўринар эди.

– Элёржоннинг гапига нима дейсиз? Борасизми водийга?! У мени ишонтирди. Сиз соғ-омон бўлсангиз бўлгани, – деди ҳорғин жилмайиб.

– Бошлиғингиз Карим Суярович келган. Сиз билан гаплашмоқчи. Кирсинми ё бошқа кунга қолдирасизми? Аёлимнинг бу хонага Карим Суяровични киритгиси келмаётгани кўзларидан билиниб турарди.

– Майли, кирсин, – дедим. Хотиним Карим Суяровични бошлаб келиб, сўнгра ўзи чикиб кетди. Карим Суярович мен билан куюк саломлашди. Гапни чўзмай мақсадга ўтди.

– Эркор ака, сизни акам деганман, бор гапни айтсам ишонмайсиз. Терговчи Қодир Аллаёров бу ишни ўзинг уюштиргансан, вазиятга қандай ёндашмай калаванинг учи сенга тақалади, деди. Ҳайронман, сиз билан, мана, қанча йиллардан бери бирга ишлаймиз, ҳамиша оға-инидек ҳам-фикр, ҳамжиҳат бўлганмиз. Ўзимга-ўзим тинмай савол бераман. Бу кабиҳ ишни ким қилиши мумкин? Тепасида турган одам ким? Идорага нотаниш одам кирган бўлса, нега қоровул кўрмаган? Котибам Моҳира-чи, у каерда бўлган? Уни ҳеч ким кўрмаган. Ғойибдаги бу одамнинг асл мақсади нима? Эркор ака, бу жавобсиз саволлар мени тамом қилди. Терговчининг иккиланмай мендан гумон қилиши ортиқча. Моҳирани, ўша куни навбатда турган қоровулни ишдан ҳайдайман. Улар айнан сиз жабр кўрган сонияда йўқ эдик дейишяпти. Нима учун иш жойларида ўтиришмайди? Назаримда Моҳира ниманидир биледи, лекин айтмаяпти. Терговчи Моҳирани, қоровулни тинмай сўроқ қилаяпти. Мен билан Моҳира ўртасидаги яқинлик қисман сизга ҳам аён. Агар Моҳира шу

ҳақда терговчига гулласа, буларни ўзингиз биласиз, мени «шиладилар», бор-будимни талаб, кейин тинчийдилар. Умуман, мана бир ойдирки, на ейишимда, на ичишимда ҳаловат бор. Қаякка бош уришимни билмай олдингизга келдим.

Танамда кечаётган сим-сим оғриқ бир оз йўқолгандай бўлди. Карим Суяровичнинг сўзларига чалғиганим учунми, ўзимни анча енгил ҳис қила бошладим.

«Терговчига баҳона керак, яхшигина «семиз балиқ» кармоғига илинди. Энди уни қандай ейишини ўйлапти. Унинг иштаҳаси баланд. Ҳа, сизга жуда кийин бўлди, Карим Суярович», ўйлардим ўзимча.

– Карим Суярович! Сиз безовта бўлманг, ахир бу ишга сизнинг заррача ҳам алоқангиз йўқлигини жуда яхши биламан. Бир чорасини топамиз. Сиз ташвишланманг, ҳаммаси яхши бўлади.

– Қани энди айтганингиздек бўлса, Эркор ака!

Унинг юзи сўлғинлашиб, кўзларида эса бостириб келаётган ташвишли фалокатдан дарак берувчи кўркув акс этган эди. Жуда эзилган, ғамгин кифада хонадан чиқиб кетди. Хотинимга дори-дармонга деб, анчагина пулни, олмайман деса ҳам, қолдириб кетибди.

Ойлар ўтиши билан соғлигим тиклана бошлади. Бошимдаги доқаларни олиб ташлашди. Хона-

да у ёқдан-бу ёкка бемалол юра бошладим. Ҳар замонда бошим зирқираб, кўзларимнинг тинишини ҳисобга олмаса, аҳволим анча тетик эди. Хотиним, фарзандларим хурсанд, уйга олиб кетиш тараддудида юрардилар.

Хонага қизим кириб келди. Унинг кўзларидаги ҳазинлик ҳали кетмаган. Бундан уч ой олдин саккиз ойлик ўғилчасидан айрилганини ўйласам, бу оғриklar холва эканлигини тушунардим. Айниқса, она учун бу фожеанинг оғирлигини, кечаю кундуз аллалаб, еру кўкка ишонмаган гўдагини тупрокқа кўйиб, додини кимга айтишини билмай, телбаларча ўзи билан ўзи гаплашиб такдирга тан беришнинг ўзи бўладими. Гувохни бўлдим-ку, фарзандини болалар шифохонасида даволатиш учун бор-будини бериб ҳам олиб қололмади. «Стафилакок» деган бало гўдакни ўз домига тортиб кетди. Эҳ, қизгинам, сенга қийин, жуда қийин. Нима қила олардинг, такдирда шу кўргулик бор экан, деган ўй хаёлимдан ўтар экан, уни юпатишга сўз ахтардим. Кўзларим жикка ёш, унга бу ҳолатимни кўрсатмаслик ниятида, уни бағримга олдим. Ўзимни тутиб олгунча қучоғимдан бўшатмай, ниҳоят тилга кирдим:

-- Мана, мен ҳам соппа-соғман, насиб бўлса уйга кетамиз. Ширин-ширин овкатлар қилиб берасан, – дедим уни ҳам, ўзимни ҳам юпатиб.

Қизим юм-юм йиғларди. Унинг вужудида бир умрга ўчмас из қолдирган дардининг давосиз эканлигини билардим. Фақат, бу азобни вақт даволайди. Такдирга тан бериб яшаш, яна фарзандли бўлиши, йилларнинг ўтиши жараёнида бу кулфатларни унутиш мумкин бўлар. Лекин у каро кунни ҳеч қачон буткул унутиб бўлмайди....

Қизимнинг биринчи боласи эди. Унинг кулишлари, жажжи кўлларини боши узра ҳаракатлантириб осмонга талпиниши, кўзингизга маъноли карашлари, ассалом деб кўл чўзсангиз, кўлчалари билан салом бериши.... Мусиқа кўйганда, оҳангига махлиё бўлиб ором олиб ухлаши, куйни пасайтирганда, кўзларини очиб қайтадан кўйинглар, дегандай кўлларини ҳавода ўйнатиб тирчилашлари – бу дақиқаларни ёддан чиқариб бўлармикин?!

– Қизим, биламан, сени яхши тушунаман, иродали бўл. Сенга ота сифатида айтадиган сўзим шу.

– Мен яхшиман, отажон! Сиз эсон-омон экансиз, яна ҳам яхши бўламан.

– Раҳмат, она кизим!

Хонага рафикам, куёвим, ўғилларим, кичик кизим кириб келишди. Биз оилавий жамулжам эдик. Ҳамминг юзида севинч аломатлари барк урарди...

* * *

Бу кўнгилсиз воқеалар қандай содир бўлганига ақлим етмасди. Оилам, ошна-оғайнилар, қариндош-уруғлар, кўни-қўшнилар барча-барча ҳайрон. Мен қатта бизнесмен бўлмасам ёки бирор қалондимоғ бойваччанинг гашига текканим йўқ.

Мен касалхонада икки ой деганда озгина бўлса ҳам ўзимга келдим. Билиб турибман. Шоир бўлмаганда, (аввало Худо) азбаройи шу олийҳиммат шифокорлар сабабчи бўлиб жонимга аро кирмаганда, бу дунё билан мангуга хайрлашган бўлар эдим. Ҳали тақдиримда яшаш бор экан, ҳаёт-мамот олишувидан омон чиқдим. Бошимга ёғилган бу бало-қазо чекингандай бўлса-да, ўзимни у даражада соғлом ҳис қилолмасдим. Ҳар қалай давом этган, шу икки ойдан ошиқ кечган шифохонадаги ана кетди, мана кетди, деган хавфдан йироклашганимни сеза бошладим. Танамдаги кучли азоб ҳаддан ташқари мени кийнамоқда. Хотиним олдимга келган қариндош-уруғларни киритмас, фақат фарзандларим кунига

бир маҳал келиб кўришишларига рухсат бериб, шифокор бўлгани учунми, назоратни қўлга олиб, ўзи ўрнатган тартиб-қоидаинг бузилишига йўл қўймасди.

Шундай кунларнинг бирида ўрта ёшлардаги, мундири ёши қирқлардан ошган, баланд бўйли, бакуват, ўзига ярашган киши майор Қодир Аллаёровман деб хонага кириб келди. У ўта муҳим ишлар бўйича бош терговчи эканини, мен билан боғлиқ жиноят иши унинг зиммасидалигини тушунтирди. У мендан шу ишга алоқадор айрим муҳим жиҳатларни билиши, бу жиноий ишнинг тезроқ очилишида менинг кўрсатмам катта аҳамиятга эга эканлигини тушунтирди-да:

– Яширмай, ўзингиз гумон қилган одамлар ҳақида билганларингизни, уларнинг исм-фамилияларини, қаерда яшашини, ишлашини айтишингиз керак, – деди.

Мен бу тергов бўйича ҳеч қандай маълумот бера олмаслигимни, ўзим таниган кишилардан шубҳам йўқлигини соддагина қилиб тушунтирдим.

У ажабланиб:

– Ўзингиз ўйланг, бу фалокат қайта рўй бермайдами? – деди киноя билан.

Унинг кўзига тикилдим. Ишхонамда охириги кунни содир бўлган воқеани сўзлаб бердим. У ҳар

бир харакатимни синчиклаб кузатаётганини, сўзларимдан ўзига керакли бўлган тафсилотларни излаётганини сездим.

Қодир Аллаёров сўзимни бўлиб:

– Бошлигингиз ҳақида қандай фикрдасиз? Иш юзасидан тортишиб қолганларингда сизга нисбатан адоватини сезмаганмисиз? – деб сўради.

– Йўқ, у одам ҳақида бундай бемаъни хаёлга бормайман. Сиз ҳам Карим Суярович тўғрисидаги гумонларингиздан воз кечсангиз яхши бўлар эди, – дедим бир оз асабийлашиб:

– Бизнинг вазифамиз, шубҳа-гумонлар қуршовидан жинойтчини суғуриб олиш. Жинойтчи ҳеч қачон, бу жинойтни мен уюштирганман ёки мен қилганман, деб айтмайди. Сизни қийнаётган, сизга тинчлик бермаётган ўй-фикрларингизни яширмай менга айтишингиз керак. Ахир, фаришта эмассиз. Сизнинг ҳам рақибларингиз бор, олим одам экансиз. Бу жинойтнинг очилиши асосан ўзингизга боғлиқлигини унутманг.

– Бугунча етади, – деб у ўрнидан турди.

– Яхшилаб ўйлаб кўринг, мана менинг ташриф қоғозим. Хоҳлаган вақтингизда кўнғирок қилинг. Менинг вазифам жинойтчини топиш. Топаман ҳам. Омон бўлинг, – деб чиқиб кетди.

Узоқ ўйладим. Бу воқеа нега содир бўлди? Уюштиришдими? Нима учун? Ким томонидан?

Босиб ўтган ҳаёт йўлимни ўзимча тафтиш қилар эканман, бирон кимсага ёмонликни раво кўрмаганимни, кўлимдан келадиган даражада, имконим борича яхшилик қилганимни, ўзимга яқин тутган одамларни ҳамма соҳада, ҳамма жойда қўллаб-қувватлаганимни бир-бир эслаб чиқдим. Ўшалар орасида рақибларим ҳам бор эдими? Рақиб деб бўлмайдими-ю, иш юзасидан бўлган айрим келишмовчиликларни назарда тутмаса, жикка мушт бўлиб қилган курашлар ҳаётимда бўлмаган. Доим камтарона яшаганман. Бойликка, аёлга, шон-шуҳратга, мансабга ўч бўлмаганман.

Яхши яшашни, тўкин ҳаёт кечирिशни болалигимдан то ҳозиргача орзу қиламан. Бу орзулар менинг ичимда куртак очгану, улғаймаган, ўрнига сабр, бардош, кўникиш ҳиссиётлари билан алмашган. Кечирган умр йўлларимни диққат билан кузатар эканман, эсимни таниганимдан бери вужудимда кечаётган жараёнларни (ғалаён деса бўлмайдими) дардлашадиган сирдошим Шоирдан бошқа кимсага айтмаганман. Энди телефонга келсак, унинг пайдо бўлганига кўп бўлгани йўқ. Агар ҳукумат одамлари бу тузукни қўйган бў-

лишганда, чакириб олиб, «Сен бизларга керак экансан, юртни ўғрилар босиб кетишди, бирга ишлайлик», деган бўлар эди.

Менга қилинган бу суикасднинг тагида нима ётибди?!

Мансаб илинжида талашганлар, бир-бирларини йўқотиш ниятида турли ўйинларни ўйлаб топишган, масалан, меҳмондорчиликда овқатига ёки ичадиган ароғига, чойига захар кўшиб, ўлдириб баъзан чиройли аёл ёллаб, обрўйини (ўзи йўк) тушириб кутулишган. Мен-чи, мансабдор бўлмасам, бош ҳисобчилик бир вақтлар мансаб ҳисобланса-да, ҳозирги кунда мартаба ҳисобланмайди, оддий хизматчи вазифасини ўтаяпман холос.

Зимдан ўзгаларга чоҳ казувчилар ҳар замонларда бўлган, бундан кейин ҳам бўлади. Бу энди умуман бошқа олам. Бу олам менинг ғариб ва беғубор оламимга тўғри келмайди...

Телефон қаерда экан? Телефоним тўғрисида ўйлай бошладим. Хаёлимга мобил телефонимда узундан-узок вайсаган кезларим келди. Эҳтимол, телефондаги дўстим мен билан ўтказган ғойибона суҳбатлар ҳосилини ҳадя қилгандир...

Хонага катта кизим Дилбар кириб келди. Мени ўпиб кўяр экан, кайфияти анча яхши эди.

– Онам бугун ишга чикдилар. Сизга энди мен карайман, – у ўнг кўли билан бошимни мехрибонларча силади.

– Яхши, кизим. Менинг кўл телефонимни кўрмадингми? – деб сўрадим.

– Йўк. Онам бирон жойга яшириб кўйган бўлишлари мумкин.

– Ундай бўлса, онангнинг олдига бор, кўл телефонимни топгин-да, менга олиб кел.

– Онам тушликда олдингизга келадилар. Шунда сўраймиз. Онам менга отангнинг олдидан жилмагин, деб тайинладилар.

– Сен боравер, ҳозир соғлигим яхши. Бир соатда бориб келасан. Менга телефон жуда ҳам зарур, кизим.

– Мана, менинг телефонимдан фойдаланинг, – деб ўзининг кўл телефони узатди кизим.

– Йўк, кизим. Сен айтганимни қил-да, телефонимни топиб кел. Тунда мен кўнгироқ қиладиган ракамлар ёзилган, – деб кизимни хонадан чиқариб юбордим.

Хаёлимни телефонда ҳар куни бир соатлаб қилинган суҳбатлар эгаллади. Нега мен дабдурустдан дардларимни телефонга тўкиб солдим?

Кимдир ўйларимни ўйинчоқ қилиш мақсадида атайлаб уюштиргани аниқ. Шунча ҳам содда

бўламанми? Нахотки шу оддий ҳақиқатга фаросатим етмади, а? Ўзи кўрқок одам бўлсам. «Деворнинг қулоғи бор», деган нақлга ишонар эдим. Эҳ, галварс Эркор! Қандай жин урди сени? Ҳеч бўлмаганда ўзинг билан ўзинг ҳасратлашиб яшасанг бўлади-ку. Сени кийнаётган, ҳар куни тумшуғингнинг остидан «лаббай» деб чиқаётган муаммоларни, жавобсиз саволларни қоғозга тўкиб, шу жонсиз қоғоз билан дардлашганингда бошингга бундай балолар тушмасмиди? Телефонда овозимни ёзиб олишган бўлса, нима бўлади? Билдимки, мен катта хатога йўл қўйгандим.

Қани энди, юракда йиғилиб ётган қат-қат аламу изтиробларни тўкканинг билан муҳит ўзгариб қолса. Афсуслар бўлсинки бу дарду аламларинг сенга қарши бош кўтаради. Курашиб кўр-чи. Ким билан курашасан? Ичингдаги ёввойи одам сени шундай тузлайдики, туғилганингга пушаймон бўласан. Уни йўқотишнинг иложи йўқ. Бекорга айтмаган: «Ўлдир, ичингдаги хоинни ўлдир!», деб. Ташқарида эса сенга қараб турган бир тўп тўда, ўлса-ўлдирадидики, дардингни тушунмайди. Ўлиб кетасанми, парвойига ҳам келмайди. «Палончининг бошига уриб ишхонасида ўлдиришибди», «Пистончини меҳмондорчиликда захарлашибди», «Анави бор-ку, йўлда машинасида

ҳалокатга учрабди»... Бир балоси бордирки, улар касофатга учрапти, деган узундан-узок миш-мишларни тўкишиб, бўлмағур иллатларни ёпиштириб гўрига ғишт калашади. Ўз ажали билан қариб ўлганларга эса «ёшини яшаб, ошини ошади», «бечоранинг армони колмади», «Палончининг тўйи бу»... (тўй ҳам бўладими) деган иборалар билан қўлини қовуштириб, саф-саф бўлиб жанозага келишади. Дуойи фотиҳа қилишади.

Ўлим... Ким тўрт ҳарфдан иборат шу жумлани эсласа, бадани жимирлаб сесканиб кетади. Чўчиб тушади.

Ўлим шунчалик кўрқинчлими?!

Миямда айланаётган тутуруксиз саволлар гирдобидан зўрға кутулдим. «Қизик, одамни нима бошқаради?» деб ўйладим. Инсонни ғайриқонуний бир куч бошқариши аниқ.

Онгми?

Онг инсонни чалғитади. Онг тоифага бўлинади. Олий онг (комил), ўрта онг, кейин онгсизлик ҳам мавжуд. Ўрта онгли бўлиш, одамга яхшилик олиб келиш билан бирга ёмонлик ҳам олиб келади. Яхшилик келтиргани, киши ўзини англайди, яшашдан мақсад нималигини тушунади. Ўз олдидаги бурч, кадри-

ятларнинг фақат инсонга хос эканлигини эътироф этади. Ёмонлиги: билиб туриб, онгли равишда гуноҳларни кўпайтиради...

Олий онг инсонни эзгуликка ундайди, бунга эришиш жуда машаққат.

Виждонми?

Виждон бошқарганда, турмуш бошқача бўлар эди.

Кучми?

Куч ҳам бошқармайди.

Ёвузликми?

Ёвузлик ёвузликдан туғиладиган иллат, холос.

Бу ҳақда одамзот миллион йилдан бери ўйлайди.

Гўзалликми?

«Гўзаллик дунёни кутқаради» дейишади. Хўш, нимадан кутқаради? Ёвузликданми? Кутқарса, шу вақтгача кутқарар эди-да.

Қонунларми?

Ўзимиз ўйлаб топган қонунларнинг қўли калта, у инсон зотининг ботинига кира олмайди.

Илмми?

У онгнинг маҳсули, инсонни бошқаришга ожиз.

Нафсми?

Нафс одамни тубанликка етаклайди.

Бунақа саволлар узлуксиз, олдинма-кейин, зинама-зина гоҳ пастга, гоҳ тепага кўтарилиб, ўй-ласа тубига етиб бўлмайдиган ўпқондай домига тортаверади.

Одамнинг руҳияти, ички олами шу қадар мураккаб жараёнки, уни англаш, ҳис қилиш, тубига етишнинг имкони йўқ...

Имконнинг бир қиррасида ўзини-ўзи тафтиш қилиш, ўзини-ўзи англаш, қилган гуноҳларидан азобланиш, ундан азият чекиш охир-оқибат кўрқувга олиб келади.

Одамни кўрқув бошқаради.

Кўрқув ёшлиқда пардаланган, кўринмас иплар билан боғланган, ҳар ёқда ўзини намоён этмайдиган даражада жиловланган бўлади. Одам улғайгани сари, кўрқув ҳам катталашиб, ипларини секин-секин уза бошлайди, кейин вужудни эгаллаб олади.

Кўрқув инсон руҳиятига ўтиб, уни ақл тасаввур қилмайдиган даражада рисоладагидек бошқаради. Одамлар кўрқувни гоҳ тан олиб, гоҳ тан олмай, қилган гуноҳларини поклаш учун тавба-тазарру қилишади. Гуноҳ қилишдан кўркишиб – гуноҳ қилишади.

Кўрқувнинг тури минг хил бўлмасин унинг ранги, таъми бир хил. У инсонни бошқаради.

Окибат битта манзилга етаклайди. Бу манзил Худоба юзланишдир...

Бошимда каттик оғриқ турди. Миямдаги симсим азобнинг хали-вери тўхтамаслигини сезар эканман, гўё бир тўда игналарни бошимга кимдир секин-секин суқиб олаётгандай, кейин эса тезлашиб, катта жуводдиз, бигизларни аямасдан олдинма-кейин санчаётгандай оғриқ зўрайгандан зўрайиб борарди... Овозимнинг борича додладим. Ҳамшира киз югуриб келди.

– Тоғажон, нима бўлди?

Кўзларим олайиб, унинг саволига жавоб беролмадим. Ҳансираб, оғриқни тўхтатувчи уколдан килишини сўрадим...

* * *

Ниҳоят, уйга қайтдим. Кўнгил сўрашга келаётган қариндош-уруғлар, ошна-оғайнилар мен билан боғлиқ можарони билишни исташар, мен эсам уларга ўзим билганча (албатта телефон ҳақида лом-мим демасдан) бўлган воқеани туншунтиравериб чарчадим. Қўл телефоним эса ғойиб бўлди.

Карим Суярович кунора, кечки пайтда келар эди. Ўзига қўйилаётган айбларни бир бошидан сўзлаб берар эди. Бир гал жуда кеч келди. Са-

ломлашиб, терговчининг олдидан келаётганини айтди:

– Эрқор ака! Иш шу даражага бордики, Моҳирани агар менга қарши кўрсатма бермасанг, ҳибсга оламан, деб кўркитибди. У ҳали ёш, қаёққа қайирса, бурилади, ўта нозик ва кўрқок. Унга: «Ваҳимага тушма, ахир сенинг ҳеч нарсадан хабаринг йўқ-ку? Ё шу воқеа ҳақида бирон нарсани биласанми?» – дедим, у бўлса:

– Терговчи агар шу воқеада Карим Суяровичнинг кўли бор демасанг, сенинг бўйнингга кўяман, сени ўйнаш қилиб юрганини ҳам биламан. Мен айтганимдай кўрсатма бер-да, ўзингни четга ол. Сенга уч кун муҳлат. Агар айтганимни қилмасанг, сен ҳам қамаласан, Карим Суярович ҳам қамалади, – дебди.

– Моҳира ёлғон айтаётгандир. Сиздан бирон нарса ундириш ниятида тўқиётгандир?! – дейман унга қандай тасалли беришни билмай.

– Йўқ, Эрқор ака! Терговчининг менга қилаётган ортиқча ҳаракатлари, соатлаб тун ярмигача олиб ўтириши Моҳиранинг сўзларини тасдиқлайди. Аллаёров: «Сизнинг бошингизни котибангиз «ейди», деб шаъма қилади.

– Терговчи сизни шунчаки кўркитаётган бўлиши мумкин. Калаванинг учини тополмаётгани-

дан гумон қилиб, шу йўлга ўтган. У менга ҳам шунга ўхшаш алланарсаларни айтди, сизнинг бу воқеага алокангиз борлигини исботлашга уринди. Кўрасиз, жиноятчи топилади. Ҳаммаси ўз ўрнига тушиб кетади. Чидамли бўлинг, – дедим.

– Қани энди, тезроқ топилса, жудаям чарчаб кетдим. Ўзимниям айбларим кўп, каерданам шу Моҳирага илашдим. Афсус қилганим билан фойдаси йўқ. Терговчига катта пул ваъда қилдим. У баттар тутакиб, бир гап борки пул ваъда қила-япсиз, бунинг тагига албатта етаман. Ташкилотингизнинг беш йиллик фаолиятини қайта текшириб, солиқдан яширган кинғир ишларингизни очаман. Чучварани хом санабсиз, мендан осонликча қутулмайсиз, мулкингизни давлат фойдасига мусодара қилиб, ўзингизни панжара орқасига ўтказаман, деб пўписа қилди.

– Бекор қилибсиз. Хатонгиз шуки, ҳамма нарсани пул билан ҳал қилса бўлади, деб ўйлайсиз. Ундай йўл тутмаслигингиз керак эди. Ўзингиз ишни чувалаштирибсиз-да!

– Нима қилай, Эркор ака! Ахир менинг оилам бор, болаларим катта-катта бўлиб қолишган. Бу шармандалиқдан қутулиш учун ҳамма нарсага тайёрман. Терговчи эса Моҳирадан усталик билан фойдаланаяпти. Менга қарши кўрсатма

олишга албатта эришади, кейин кўринг ўйинни. Бу шармандаликка қандай чидайман? Болаларим олдида нима деган одам бўламан! Ҳатто, бу гапларни отамга ҳам айта олмайман. Бошим котди. Миям ваҳимали ўйларга тўлиб, ўзимни-ўзим бошқаролмай қолдим.

– Бўлари бўлди. Эртага терговчига бориб, билганингни қил, бу воқеаларга менинг алоқам йўқ деб айтинг. Сўзингизда туриб олинг. Бу ишларда алокангиз йўқлигига уни ишонтиринг. Бошқа йўл йўқ. Бўлмаса пулингизни ҳам олади, шарманда ҳам қилади, – дедим унга тасалли беришнинг бошқа чорасини тополмай.

Карим Суярович бошини эгтанича чиқиб кетди.

* * *

Ўзи шифокор бўлгани учунми рафиқам мени парвариш қилишга ўта масъулият билан ёндашарди. Шифохонадан келган кунимдан, меҳнат таътилига чиқиб олди. Ҳар куни бошимдаги докаларни ечиб муолажа қилар, ўз вақтида овқат едирар, дам олишимни, очик ҳавода сайр қилишимни, хуллас, касалхонадагидек режимга ўта амал қилган ҳолда мени авайлаб, асрарди. Бу меҳрибонликлар менга кераклигини у жуда яхши биларди.

Ҳақиқатан ҳам, мана ўттиз беш йилдирки, мендан ўз саховатини аямай рўзғоримни бут қилиб, фарзандларимни тарбиялашда, оиламнинг фаровонлигини таъминлашда мендан кўра кўпроқ ҳисса қўшган оқила аёлдир. Рафиқам билан қандай танишганимни эсладим:

1973 йилнинг айна ёз палласи. Эндигина аскарлик хизматидан қайтганман. «Каршистрой» бирлашмасига қарашли «Саноат корхоналари бошқармаси»га ҳисобчи бўлиб ишга жойлашган кезларим. Бу ўзим ҳақимдаги воқеаларни Ҳалиманинг кундалик дафтарида тасодифан ўқиб қолганман:

«Тошкент тиббиёт институтида 5-курс талабаси эдим. Ёзги таътилга чиқиш арафасида, Тошкент Ирригация институти талабалари Қашқадарёга, яъни «Шайх Али» қишлоғида жойлашган «Саноат корхоналари бошқармаси»га ишга келишди. Биз тўрт нафар дугоналар талабаларга шифокор бўлиб бирга келдик.

Қарши шаҳрига биринчи марта келишим. Шаҳардан ўн икки километрлар узоқда, Бухоро йўлининг ўнг қўлида жойлашган «Шайх Али» қишлоғи менинг ҳаёт йўлимни белгилаб берган муқаддас макон эканлигини алоҳида қадрлайман.

Талабаларга ётоқхона сифатида, икки қаватли бинодан жой ажратишди. Бинонинг узунлиги эллик метрлар бўлиб, энига ўн беш метрлар қилиб қурилган. Кириб-чиқадиган эшиги пастки қаватда. Курсдошим Қумри билан менга иккинчи қаватдан алоҳида хона беришди. Момохол ва Бибинор эса Қарши шаҳрида бошқа талабалар билан қолишди.

Бинонинг олд томони боғ бўлиб, турли хилдаги мевалар эндигина пиша бошлаган. Боғнинг чекка қисмида овқат тайёрланадиган ихчамгина вақтинчалик ошхона барпо этишди. Ётоқхонада талабалар кўпчиликини ташкил қилса-да, пастки қаватда ташкилотнинг ишчи-ходимлари, ҳайдовчилар ҳам олдиндан яшашар экан.

Сурхондарёнинг Ҳазорбоғидек кўркам ва сўлим, анҳоридан тиник зилол сувлари оқиб ётадиган гўзал манзарали кишлоқда туғилган бир қизнинг, Қаршининг оддийгина кўримсиз қишлоғида бир умрга қолиб кетиши, тақдир бўлса керак деб ўйлайман...

Талабалар сардори, ирригация институтининг тўртинчи курс ўқувчиси Бахтиёр ёшларни икки қисмга бўлиб, кундузи ва кечаси ишлайдиган тартибда ташкил қилди. Қумри ва менинг вазифам талабаларни ишга кетишдан олдин кўриқдан

Ўтказиб, уларнинг соғлигини назорат қилишдан иборат эди.

Июль ойининг охирлари бўлса керак, кучли чанг-тўзон турди. Тўполон шу даражада кучли бўлдики, эшик-деразаларнинг тиркишидан қирган чанг, яшайдиган хоналарни гардларга тўлдирди. Тўзон туни билан давом этди. «Мана сенга Қашқадарё, – дедим ўзимга. – Водийга борсам бўлмасмиди?» – деб афсусландим. Эртасига кечга бориб шамол тўхтади. Деразаларни очиб хонани (ўзимизча амбулатория шароитини яратиб олган махсус хона) тозалаётган эдим. Эшикдан бир йигит мумкинми, деб кириб келди. У мен билан шунчаки саломлашди.

– Кечирасиз. Сиз шифокорсиз-а? – деди.

– Ҳа, – дедим мен ҳам бўш келмай, хали шифокорлик дипломини олишимга икки йил бўлса ҳам.

– Унда менинг бошимни кўриб қўйсангиз! Ғувуллагани-ғувиллаган. Кечаси уйку бермаяпти, – деди жиддий киёфада.

Уни стулга ўтказиб обдон текширдим. У эса фақат, менга шу жой, деб бошининг чап томонидаги пешонасига яқин бўлган битта нуқтани кўрсатар эди. Унга керакли дори-дармонлар бер-

дим, олмади. «Ёзиб беринг, дорихонадан ўзим оламан», – деди.

Шу учрашувдан кейин хар куни эрталаб саломлашадиган бўлдик. Қисқа муддат бир-биримизга қараймиз-да, саломлашиб, тезда хайрлашамиз. Унинг шу бир дақиқалик боқишида тушуниб бўлмайдиган, кишини ўйга толдирадиган алланималар менинг диққатимни торта бошлади. У жимгина ишга кетади. Ишдан келганини баъзан билмай ҳам қоламан. Хонасига киради-да эрталабгача қайтиб чиқмайди. Ҳеч ким билан иши йўқ. Шофёрларга, ўзи билан ишлайдиган ишчиларга ҳам қўшилмайди. Туни билан хонаси ёруғ. Парда орасидан нималарнидир ёзиб ёки ўқиб ўтирганига кўзим тушади. Умуман, у бошқаларга ўхшамайди, аллақандай тушунарсиз хулқ-атвори кўпчиликни қизиқтирса ҳам, унинг олдига киришга ҳеч кимнинг ҳадди сиғмайди. Бирон ерга қараса, бир нуктага тикилиб узоқ термулиб қолади. Гўё олдидан ўтаётган одамни кўрмаётгандай тутади ўзини. Хонага бепарво кириб кетади.

Уни зимдан кузатар эканман, кундан-кунга бу йигитга қизиқишим орта бошлади. У ҳақида Бахтиёрдан суриштирдим.

Яқинда аскарлик хизматидан қайтган. Биз ишлаётган ташкилотда ҳисобчи бўлиб ишлар

экан. Унинг юриши ҳам қизиқ. Пойабзалининг пошнасига нағал қоқиб олган, юрганда, так-тук, так-тук, так-тук... дона-дона кадам ташлайди. Унинг ишга кетишини ҳам, ишдан келишини ҳам кадам товушларидан ажратиб олса бўлади.

Айнан талабаларни эрталаб ишга чиқишдан олдин қабул қиладиган хонам, шу йигит турадиган хонанинг олдида. Ўзим истасам-истамасам (албатта истайман) йигитнинг ишга келиб-кетиши хуфёна назоратим остида бўлади.

Эрталаб соат ўн дақиқа кам саккизда. Так-тук, так-тук, так-тук...

Кеч пайти соат бешдан ўнта ўтганда яна, так-тук, так-тук, так-тук...

Ўша пайти кўриб қоламан уни, қадди-бастини тик тутати, орқасига бурилиб карамайди. Йигит яшайдиган хона шундайгина бинога кириш эшигининг ёнида. Дам олиш кунлари ҳеч ёққа кетмайди. Хонасига камалиб олиб баъзан рубобда эзиб юборадиган даражада куй чалишлари уни мохир созанда дейишга асос бўла олади. Бу ҳолат ҳафтада бир марта, айрим ҳолларда икки марта такрорланади. Беихтиёр унинг рубобда бирон куйни чалишини кутаман. Оҳанг тараладиган кунни билиб олганман, шу кунни хонамда ўтириб бор вужудим билан уни эшитаман. Ўзиям бир соатдан ошиқ ча-

лади. Тановар, Муножот, Ушшок, Дилхирож, Дугоҳ, Сегоҳ, Қарши кизлари...

Қайси бирини айтай, ўзиям сел қилиб юборади. Қизик, менинг шу қуйларни мириқиб тинглаётганимни билармикин?...

Якшанба куни соат ўнларда ётоқхона эшигидан чиқаверсам, шу йигит рўпарамдан келаяпти. Негадир, сесканиб кетдим. Кимдир юрагимга буйруқ бергандай «меҳмонга таклиф қил», деди. Саломлашдим.

– Бошингизнинг ғувиллаши қолдими? – деб сўрадим. У «ҳа» дегандай бошини кимирлатди. Кета бошлади. – Тўхтанг-да, – дедим ўзимда куч билан журъат тўплаб.

У тўхтади.

– Сизни кечга чойга таклиф қилсам келасизми?– дедим. Хаёлимда эса «ҳозир йўқ дейди» деган шубҳали овоз эшитилди.

– Кўпчиликмисизлар? – деди паст овозда.

– Курсдошларим, яна талабаларнинг иш бошқарувчиси Бахтиёр. Сиз уни танийсиз.

– Майли, ўтаман, – деди.

– Рубобингизни ҳам олиб келсангиз яхши бўларди. Бизга қуй чалиб берардингиз, – дедим унга термулиб.

У негадир жавоб бермади. Тез-тез юриб, так-тук, так-тук, так-тук... килганича хонасига кириб кетди.

Окшомни сабрсизлик билан кута бошладим. Мен бу ёввойи йигитни севиб... десам ёлгон бўлади, унга жуда кизикиб қолган эдим. У ниҳоятда эҳтиёткор, ҳар бир гапини обдон ўйлаб, кейин сўзлайдиган, хаёлпараст, назаримда фақат савол берсангиз, жавоб берадиган камгап, содда йигит эди. Унинг маънос қараб турган кўзларида мен тушуниб етмайдиган, ҳаётим мобайнида учрамаган, бадий китобларда, киноларда кўрган одамларникига ўхшамайдиган алланималар бор. Бу ҳолатни сўз билан тушунтириб бера олмайман. Унинг қарашларини кўз олдимга келтирсам, юрагим ширин орзикиб, шу беғубор кўзларнинг ичи-ичига киргим келади. Уни англагим келади...

Мана йигирма икки ёшга кирибману ҳали биронта йигитга тузукрок эътибор бериб қарамаганман. Фикру зикрим ўқиш, фақат ўқиш бўлган. Ҳаёт йўлимда менга тўғри келадиган, мени тушунадиган, тақдиримга ёзилган йигит тўғрисида ўйлаб кўрмаган эканман.

Бу йигитга нега эътибор бераётганимни ҳали ўзим ҳам тўлиқ англамасдим. Табиатим хушчак-чакликни, гўзалликдан завқ олишни, чиройли

манзараларни ёктиради. Жиддийликка унча хушим йўқ эди. Орзулар қанотида учардим. Катта шифокор бўламан, одамларни даволайман, отажонимнинг, онажонимнинг касал бўлишига йўл қўймайман. Уларнинг ҳурматини жойига қўяман. Қишлоқдошларимнинг, қариндош-уруғларнинг дардига дармон бўламан, деб беш йил шу ниятда ўқидим...

Беихтиёр хаёлим яна шу йигитга кетди. Уни ўйлай бошладим. У кўзимга фариштадай кўринди. Унинг ташқи қиёфаси ҳам ўзига ярашган, кўзлари катта-катта, юзи буғдойранг, думалок. Бўйлари узун. Қадамларини катта ташлайди. Со­чига оралаган оқ-кўкимтир толалар унга шунчалар ярашганки, агар рассом бўлганимда суратини чизардим. Шунчаки кўриш учун эмас, санъат даражасига етказиб чизардим.

Юрганда доим олдинга қараб юради, атрофга аланг-жаланг қарамайди. Қоматини тик тутиб, ўзига ярашган салобат билан қадам ташлайди. Кийган кийими озода, доим дазмолланган, кўпроқ оқ шим, оқ кўйлакда кўраман...

Курсдошим (синфдошим ҳам эди) Қумрини топдим-да, рубоб чаладиган йигитни кечга чойга таклиф қилдим, дедим.

Қумри менга ажабланиб қаради, қошларини чимириб:

– Ёқтириб қолдингми? Юрагингдан урган шекилли, ҳали исмини ҳам билмай туриб чойга таклиф қилиш, қандай бўларкан? Яна сен-а? Шу вақтгача бирон йигитга қарамаган киз... Бу мўжиза-ку!

Шу кунни шаҳардан Момохол ва Бибинор дугоналарим ҳам кўргани келишди. Ҳалима, энди таништириш бўлар экан-да, деб жиғимга тегди Қумри.

Шаҳарга тушиб бозордан ҳар хил мевалар, конфетлар, нону пишириклар олиб келдим.

Курсдошлар биргаликда дид билан дастурхон тузадик. Интизорлик билан кутган окшом, ўз жозибасини намойиш қилиб, аста-секин кела бошлади. Унинг юришини пойлаб, қулоғимни динг қилиб, ўзимча ўйлайман: «Нега энди мендан бу ташаббус чикди. У нотўғри тушунган бўлса-чи?» ТошМИнинг кизлари деган номимиз бор. Тўғри қилмадим. Бу таклиф мендан чикмаслиги керак эди. Қумри ҳақ. Ҳали исмини билмай туриб, қандай журъат қилдим, дугоналарим нима деб ўйлайди. Бу йигитни чойга таклиф қилишга менда озгина бўлса ҳам асос бор эдими? Ҳали бир йил тўлик ўқишим керак, кейин интернатура (ўқиш битгандан сўнг бир йил мажбурий ишлаб бериш), нималарни ўйлаяпман ўзи. Таклиф қил-

дим, вассалом, келади, ўтиради, бир-иккита куй эштамиз, кетади. Бу номаъкулчиликни бошқа қилмайман.

Бахтиёр келди-да: «Меҳмон ҳали келмади-ми?» – деди. – Уни ҳозир олиб келаман, – деди-ю пастга тушиб кетди.

Бахтиёр деганимиз хоразмлик бўлиб, дугонам Қумрини ёқтириб қолган эди. Биз тўрттала дугона сурхондарёликмиз: Қумри, Момохол, мен Денов туманининг Ҳазорбоғ совхозидан, синфдош эдик. Бибинор эса Денов шаҳридан.

Озрок муддат ўтгач, Бахтиёр мен кутган йигитни бошлаб, хонамизга келди. У саломлашиб, ўзига маъқул бўлган қулайроқ жойга ўтириш учун тараддудланар экан. Бахтиёр уни кўлидан ушлаб хонанинг тўрида турган стулга ўтирғизди. Мени қанча қисташса ҳам унинг ёнида ўтиришга иймандим.

Бахтиёр йигитни бизга таништирди.

– Эрқор Орипович! Яқинда Москвада ҳарбий хизматни ўтаб келган. Ҳозирги кунда бошқармада ҳисобчи бўлиб ишлайди. Келгусида бош ҳисобчи, – деди овозини жаранглатиб.

Бу тантанали таништириш йигитга ёкмагани шундоққина юзидан билиниб турарди. У бу гапларга эътибор бермагандай, ҳамма билан бош

силкитиб саломлашиб чикди. Кейин чой ичиб ўтирди. Биз тайёрлаган таомга қўлини узатмади. Жуда кам гапирди. Бахтиёрнинг саволларига «ҳа», «йўк» ёки бош силкиб жавоб бериб турди. Дугоналаримнинг гаплашишга ё ҳаддилари сиғмади, ёки уларнинг танишгиси келмади.

Кумри кулоғимга: «Бу билан яшасанг, ичинг тарс ёрилиб ўласан», – деди. Мен уни яхшилаб сонидан ўйиб олдим. Ўзимни қўлга олиб ўрнимдан турдим-да, унга чой куйиб узатдим. Дастурхондаги овқатлардан ейишига таклиф қилиб, идишдан бир бўлак гўшт олиб унинг тақсимчасига солиб қўйдим.

– Ортиқча овора бўлманг, – деди у секингина. – Мен овқатланиб чиққанман, тўғрироғи, талабаларнинг ҳақини емайман, – деди дабдурустдан. Бу сўз устимдан бир челак муздек сувни қуйиб юборгандан баттар аҳволга туширди мени. Дугоналарим қайсиси оғзига овқат солган бўлса, шу ҳолатда, қошиқ ушлаганлар ушлаган ҳолатда донг қотди. Ҳамма жим, жуда ноқулай, кўнгилсиз вазият вужудга келганди. Йигит ўз гапидан хижолат бўлди, шекилли:

– Кечирасизлар, мен ундай демокчи эмасдим. Тўғри тушунинглар. Ўринсиз айтган сўзимни, – деб гўлдиради.

Яна алланималар деди. Қулоғимга ҳеч қандай гап қирмади. Қулоғим битган, тилим лол эди.

«Ўзи ким бу йигит?! Ўзини осмонларга қўйиб, нима демокчи? Биз талабаларнинг ҳақини еяпмизми? Ё тавба, «одамнинг ичида оласи» дегани рост экан-да. Степендиядан йиққан пулларимни сарфлаб унга дастурхон ёзсам-у, у талабаларнинг ҳақини еяпсан, деса. Наҳотки мен орзу қилган йигит шу бўлса?»

Бахтиёр вазиятни юмшатмоқчи бўлиб дўстига тушунтира бошлади.

– Эркоржон, бизлар ҳам талабалар қатори ҳар ойда, овқат учун ўз улушимизни қўшамиз. Шу жумладан, бу кизлар ҳам. Сиз нотўғри тушунманг, бугунги дастурхондаги неъматлар Ҳалимахоннинг ҳисобидан сизнинг шарафингизга қилинган.

У хижолатданми, ё бошқа сабаб бўлдими, ўтиришни бошқа давом эттириш ортиқча эканлигини сезиб, қайта-қайта узр сўраб хонадан чиқиб кетди.

Уни бир ҳафта кўрмадим. Деразасининг пардаси ёпик. Ўзим ҳам у даражада қизикмай қўйдим.

Ишларимиз охирлаша бошлади. Яна уч кундан кейин талабалар ўқиш жойига, биз тўрт ду-

гона уйга, ота-онамиз бағрига кайтиш тараддуида юрдик. Йигитни кайтиб кўрмадим. Ҳафсалам пир бўлди. Йигитнинг айтган гапи учун эмас, кандайдир камчиликларга тўла бу дунёнинг ишларидан кўнглим ғаш эди. Осмонни ўядиган даражада хунук воқеа юз бермаган бўлса-да, орзу қилган кишингдан сени изза қиладиган танбехни эшитиш, менга алам қиларди.

Қанча йил Тошкенти азимда ўқиб, аслида йигитларнинг менга ёқмаган айрим қиликлари учун ҳам уларга қизикмаганимни сездим. Уларнинг сабабсиз сўқиниб гапиришлари, мақтанчоғлиги, сигарет чекиши (у йигитнинг сигарет чекканини кўрмадим), арок ичганлари, чиройли кизларни кўрганда тамшаниб қарашлари мени улардан узоқлаштирган.

Ҳаёлимда китобларда ёзилган мукаммал қаҳрамонни кўпроқ излаганман.

Уйга қайтишимга бир кун қолди. Қумри, Момохол ва мен шаҳарни айланишга чиқдик. Ахир икки ой яшаган масканнинг эътиборга лойик жойларини кўриб қўйиш ҳам керак-да. Аслида Қарши ота шаҳрим. Отажонимнинг юрти – Қашқадарё.

Шаҳарни томоша қилиб юрганимизда, расталар олдида ҳалиги йигитни кўриб қолдим. У биз

билан саломлашиб, музкаймоқ ейишга таклиф килди. Мендан қачон қайтишимни сўради. Унинг саволларига кўпроқ Қумри жавоб берди. У сергаплик қилмаса ҳам, қайтишимиз ҳақида баъзи гапларни суриштирди.

– Хоҳласангизлар «Шайх Али»га бирга қайтамиз,— деди.

Бизлар бекатга келганимизда окшом тушиб, салкин шамол юзимизга ёқимли урилар, хаво тиник эди. Кеч бўлгани учун одамлар у даражада кўп эмас, онда-сонда кечиккан йўловчилар такси ёки бирон уловни тўхтатиб манзилига шошилишар эди.

У менга яқинлашиб: «Мумкин бўлса сизда гапларим бор, дугоналарингизга айтинг, ўзлари кетаверсин»,— деди.

Юз кўринишидан шуни англадимки, менга жиддий бир нима демокчи. Мен кизларни жўнатиб юбордим. Бекатда иккаламиз қолдик.

У тараддудланиб:

– «Шайх Али» томон яёв юрамиз, йўл-йўлакай сизга айтадиган муҳим гапларим бор, — деди.

Йўлга тушдик. У бир қанча вақт жим борди. Сўнг кўққисдан: «Менинг болалигим аянчли ўтган, менда на ота, на она, на опа, на сингил, на ака, на ука бор. Ёлғизман. Аскарлик хизматидан

кайтганимга икки ойдан ошди. Бу жойларга сиз-
маяпман. Москвага кайтсаммикан?» – дея савол
билан менга каради.

– Назаримда, сиз мени тушунадиган киз-
га ўхшайсиз. Киши қачонки бир-бирини ан-
ласа, унга бор дардини айтгиси келаверади.
Вактингиз бор, сизга юрагимда чўкиб ётган,
ҳали ҳеч ким билмайдиган сирларимни айтгим
келаяпти. Ғойибона бўлса-да, шуни сезаяпман-
ки, юрагимда мавж ураётган туғёнларим сизга
кизиқарли. мен ҳақимда ҳали тўлиқ тасаввур-
га эга бўлмасангиз-да, гўё мен сизни олдин
кўргандайман, суҳбатлашгандайман. Менинг
табиатимда ўзим англаб етмайдиган ғаройиб
инжиқликлар борки, бу тушунмовчилик мени
одамови қилиб кўйган.

Тўғриси айтсам, кизларни ёқтирмайман.
Нима учун? Нега? Бунга жўяли жавоб ҳам топол-
майман. Назаримда, кизлар кўпроқ манфаатини
олдинги ўринга кўядилар. Кўп нарсаларни ол-
диндан режалаштирадилар.

Менга ўхшаган ҳеч вақоси йўқ ёлғиз йигитга
қайси киз ҳам турмушга чиқарди? Сиз кўрган хо-
надан бошқа уйим ҳам йўқ (кишлоқдаги ҳовлим
вайрон бўлиб ётибди). – Хўш, айтинг-чи, шундай
ҳолда ҳам сиз менга турмушга чиқармидингиз?!

Кўккисдан берилган бу саволдан ўзимни йўқотиб қўйдим. Унга қарадим, ой ёруғида унинг маъюслашган хира юзини аниқ кўрмасам-да, унинг ранги заъфарондай кўринди. У менга қараб жавоб кутарди. Бу сўзни ички ҳиссиёт билан чин юракдан айтаётганини англадим.

Бирданига хаёлимдан турли-туман, тушунарли-тушунарсиз, мен англаган ва англамаган, ҳали поёнига етмаган ғўр қарашларим, оила қуришга тайёр эмаслигим ўтди. Бу саволга жавоб беришга ҳали фурсат борлигини тушундим.

– Мен ўқишни битиришим керак, – дея олдим зўрға.

– Мен кутаман, – деди у иккиланмай.

– Ота-онамнинг розилигини олишим керак, – дедим. Нима учундир, бу йигитга йўқ деган жавобни юрагимдан топа олмадим. Ўзим ҳам ҳайронман, аллақандай ғайриқонуний куч мени унга қараб итарди.

– Хўш, ўзингиз розимисиз? Сизнинг аниқ жавобингиз керак?

– Розиман,– дедим. Бу сўзни шунчалар секин айтдимки, у эшитдими, йўқми, билмадим. Бутун танам кизиб кетди, юрагим севинчдан хаприкарди.

У бу жавобни эшитди. Шошиб қолди.

– Ростданми? Нахотки? Ҳазиллашмаяпсизми? – деган саволларга кўмиб ташлади. Унинг ҳайрати мен ўйлагандан кучлироқ, юрагидаги безовталиқ меникидан-да даҳшатлироқ портлади.

– Ё сиз ҳазиллашдингизми? – деди ўзини тугиб, саволига савол билан.

– Ҳақ сўзим. Мен тўлиб кетганман, вужудимда неча йиллардан бери кечаётган андуҳларимни тингловчи одамга муҳтожман. Ўзимни овутиш учун эмас. Менга ҳақиқий елкадош, тушунадиган, ҳаётнинг севинчларию, заҳматларига бардош берадиган, бу кўш аравани бирга тортадиган йўлдош керак. Мен ёлғизман. Сиз ёлғизликнинг қандай аянчли азоб эканлигини, унинг тубсиз чоҳларини тасаввур қила олмайсиз. Ўн йилдирки ёлғизлик азобидан қутула олмаяпман. Ёлғизлик мени ўз комига тортиб кетаяпти. Ундан шу даражада кўркаманки, ўлимдан бундай кўрмайман...

У шоирлар каби гапирарди. Унинг сўзлари танамга қандайдир оғир куйни сингдираётгандай, оҳанглари турмушни англашга, мен тушунмаган ҳаётимнинг моҳиятини кўз ўнгимда гавдалантириб, унга қарши туриш йўлларини кўрсатаётгандай эди.

Биз кайтганимизда, кеч соат ўнлар эди. Иккаламиз ҳам саволларга жавоб излаш зарурлигини тушунган ҳолда, хайрлашиб хоналаримизга кириб кетдик.

Эрта тонгдан уйга кетиш тараддудига тушдик.

Дугоналарим билан темир йўл шоҳбекатига келганимизда соат эрталабки тўққиз эди. Деновга поезд соат кундуз «икки»да бўлишини билганимизда, Эркор кузатиш учун етиб келди. У анча дадил, сўзларида қатъият мужассам эса-да, бевозталиги билиниб турарди.

Суҳбатлашиш учун овлоқрок ўриндикларнинг бирига бориб жойлашдик. У анчагача жим ўтирди. Унинг ёнгинамда нафас олаётганини, ички ҳаяжонини ҳис этиб турарканман, ота-онамни ўйлардим.

Қандай килиб уйдагиларга тушунтирсам экан-а? Акамга-чи? Яхши кўриб колдим дейманми? Олти йил ўкиб, топганинг ота-онаси йўк, бечора йигит бўлдимми? Шундай дейишса, нима деб жавоб бераман? Ўзимни руҳан тайёрлашим керак. Орқага чекиниш йўк. Турмуш дегани бойлик, мансаб, данғиллама ҳовли, факат ўйин-кулгу эмас-ку. Ота-онам мени албатта тушунади. Бунга ишончим комил, дея ўйлардим сукутга ботиб.

У секин тилга кирди: «Бу ердаги ишларингиз тугади. Кетаяпсиз. Энди яна қачон кўришамиз? Назаримда гўё мен чегарада тургандекман. Бир кадам кўйсам, ичкарига кираман. Аслида чегарадан ўтиш учун рухсат сўралади. Мумкинми чегарадан ўтсам?!» – Мен унинг тагдор гапларига тушунмадим. Ажабланиб унга карадим. У кўзларимга шундай самимият билан боқдики, вужудим жимирлаб кетди. Унинг нигоҳларидан, синовчан қарашидан нимага шаъма килаётганини англадим.

– Йўк, мумкин эмас! – дедим.

– Нега? – савол аралаш мен томонга янаям яқинлашди. Ортикча ҳаракат қилишга ҳадди сиғмади. Хайрлашув куни мендан эсдалик қолувчи ниманидир кутаётганини англаб турсам-да:

– Чегара миналаштирилган, портлаб кетишингиз мумкин. Киришдан олдин портловчи моддаларни олиб, яхшилаб тозалаш керак, – дедим.

Оқилона бу жавобимни у бошқача тушунди.

– Йигитингиз борми?

– Йўк.

– Миналарни тозалашим учун олдин уларни зарарсизлантиришим керак. Ишни нимадан бошласам экан. Ҳа, топдим, совчи кўяман, – деди қатъий. – Уйга етиб боришингиз билан, совчиларим ҳам етиб боради.

– Мен уйда бир ҳафта бўламан, шу ҳафта ичида юборишингиз керак. – дедим.

Бу сўзим чегарага кириш учун берган рухсатим эди...

Соат икки бўлганини сезмай қолдик, аҳдлашиб, дийдор кўришиш насиб қилишини Аллоҳдан сўраб, бир-биримиздан айрилиш қанчалар қийин бўлса ҳам ниҳоят, хайрлашдик...

* * *

Вақтнинг шиддатига бардош берадиган кучнинг ўзи йўқ. Вақт яратади ва йўқ қилади. Унинг зарбига чидайдиган улкан тарихий иморатлар ҳам кези келганда дош бера олмайди. Вақт – ҳакам. Вақт – дўст. Вақт – душман...

Одам-чи? Унинг умри ўзи яратган иморатчалик эмас. Мустаҳкам қилиб қурилган иншоот кўп йиллар яшайди. Қурдирган бандаси эса шу иншоот вайрон бўлгунча яшамайди...

Кейин яна вақт ўз йўлида абадийликка томон бир меъёردа кетаверади. Иншоот ҳам унутилади, одам ҳам...

Лекин шундай шахслар борки замонлар оша халқ дилида яшайди. Муҳаммад алайҳиссалом, шайху уламолар... ҳазрат Навоийни олайлик. У асрлар оша вақт билан яшаб келаяпти. Улуғ шоир,

Ҳусайн Бойқаро замонида унинг ёнида яшади. Навоий ҳаётдан кўз юмгандан кейин эса мана олти юз йилдирки, улуғ Навоийнинг ёнида Ҳусайн Бойқаро яшайпти. Чунки Навоий бобомизни эслаганда Ҳусайн Бойқарони ҳам ёдга оламиз.

Вақт билан бирга яшаб қолиш ҳаммага ҳам насиб бўлавермайди. Қадимги файласуфлар, олимлар, тарихий шахслар, шоирлар, умуман, илм аҳли яратган ҳайратомуз асарлар вақт билан ёнма-ён, замонлар оша яшайверади...

Одам ёлғиз қолганда кўпроқ «мен ўзи яшайманми?» деб ўзига-ўзи савол беради. Соғайганим сари, ёлғиз қоладиган кунларим кўпая бошлади. Ёши эликдан ошган одам ёлғиз қолганда, ўзини англашга қараб интилади. Бу дунёга нимага келди? Нимага қуп-қурук бўлиб кетаяпти? Ҳаёти мобайнида бир марта бўлса ҳам чин сўзламаган одамлар (болалик давридан ташқари) ҳаётнинг мазмун-моҳиятини англайдими? Улар ҳам вақтнинг зарбидан чанг бўлиб йўқолади-кетади...

Абадийликка факат Аллоҳнинг ўзи дахлдор. Бизга кўринмаган у дунёда абадийлик қай тарика кечади? Бу ҳам Тангрига аён. Шайху уламолар яратган, бизни эзгуликка ундаган инсоф, диёнат, матонат инсониятнинг маънавиятини бой этадиган битиклар ер юзини равшан қила оладими?

Ўзимни ўзим қанча сўкмайин, гуноҳларимга тавба-тазарру қилмайин, атрофимдаги тутурук-сиз олди-қочди воқеалар ичидан чиқа олмаслигимни англаб эзилар эдим...

Бу рухият, шон, бойлик, мансаб, машҳур бўлиш нимага керак? Одамлар бир-бирларига ҳавас қилиш учунми? Ёки дунё устидан ҳукмронлик ўтказиш учун яшайдиларми?

Инсоннинг яшашдан мақсади ўзи тўқ, болалари тўқ, қайғуси йўқ муҳитни яратиб, ўзим чиққан тепа омон бўлса бас, дегувчи орзу-ҳавасларидан иборат эмас-ку!

Азобланишни яна қандай бахтли инсонларга насиб этган Аллоҳ?

Шифтга қараб, ўй-хаёлимни жиловлай олмай, ўзимга-ўзим тазарру айтаётганимда, эшик очилиб Қодир Аллаёров кириб келди. У самимий саломлашиб аҳволимни сўради.

– Анча вақтдан бери кўришмадик, энди менга айтадиган гапларингиз бўлса керак, деб ўйлайман, – деди-да, бошидан хошиясига мамлакат тамғаси ёпиштирилган кепкасини олиб хонтахта устига қўйди. Ёнимга ўтирди.

Унга диққат билан қарар эканман, айтадиган гапим йўқлигини қандай тушунтиришни билмай тараддудланардим.

У синчков эмасми, мени тез англади. Сўз ай-тишимни пойламай, максадга ўтиб кўя колди.

– Карим Суяровични ҳибсга оламан. Бунинг учун тўлик асосларим бор. Жиноятчини топдим. Сизни «у дунёга» равона қилиш учун ўн минг кўкидан ваъда қилинган. Ярми олдиндан тўланган. Далил– ашёлар етарли. Эртага маҳкамага борасиз, сиз билан...

Мен нима дейишимни билмай, анграйганимча терговчининг юзига тикилиб, тилим калимага келмай колди.

Аллаёров шундай ишонч билан гапирардики, бу уюшган жиноятчиликнинг бошида Карим Суярович турганини, жиноятчини Моҳира топганини, бунинг эвазига Моҳирага янги уй, машина, ўқишга киритиб қўйиш ваъда қилиниб, умрбод Карим Суяровичнинг маъшуқаси бўлиб қолиш-лигини қистириб ўтди.

Узоқ йиллардан бери шу ташкилотда ишлаганлигим сабабли хўжаликнинг барча сирларини, яъни ишлаб чиқаришда бўлаётган нопокликлар, молларни қирим қилмай қоғозларда қайд этмасдан, солиқлардан яшириб сотиш, газ таъминоти, электр энергия манбаларини яшириш эвазига олинган фойдани ҳисобларда кўрсатмай таъминотчиларга пора бериб кўп йиллардан бери

давом этаётган номаъкулчиликлардан менинг хабардор эканлигимни, мабодо, уларга карши чиксам тегишли жойга хабар беришимдан кўриб, шу йўлни танлаганини айтди терговчи.

Мендан кўрсатма беришимни сўради.

«Мен жабрланувчи Эркор Орипович Алихонов 1950 йилда Ғузор туманининг Тошгузар қишлоғида туғилганман. Маълумотим олий, фан номзодиман. 4 нафар фарзандим бор. Хотиним олий тоифали шифокор.

1973 йилдан бери «Саноат корхоналари бошқармаси»да ишлайман. Меҳнат таътилига чиқиб, ўз ишим юзасидан корхонага бордим. Хонамда бир оз ўтириб, соат кундузи тўртдан ўтганда уйга қайтишга тайёрланиб, стол устидаги газета-журналларни тартибга келтираётганимда, орақамдан қаттиқ нарса билан кимдир урди. Унинг юзини кўра олмадим. Кейин ҳушимдан кетдим. Бошқа кўшимча қиладиган гапим йўқ. Кўрсатмани ўз қўлим билан ёздим деб, Эркор Алихонов».

– Сабр қилинг, имзо кўймай туринг, – деди терговчи.

Савол:

– Сиз раҳбарингиз Карим Суярович билан қанча йилдан бери ишлайсиз?

Жавоб:

– Йигирма йилдан бери.

Савол:

– Ўрталарингда шу йигирма йил ичида ўзаро низо, иш юзасидан келишмовчилик бўлганми?

Жавоб:

– Йўқ.

Савол:

– Йигирма йил олдин корхонага ким раҳбар бўлган?

Жавоб:

– Суяр Иброҳимов раҳбар бўлган.

Савол:

– Суяр Иброҳимов Карим Суяровичга ким бўлади?

Жавоб:

– Отаси.

Савол:

– Ҳозирги кунда Суяр Иброҳимов қаерда?

Жавоб:

– Нафақада.

– Энди кўрсатмангизга имзо қўйинг.

Имзо қўйдим.

Қодир Аллаёров кўрсатмани яна бир бор синчиклаб кўздан кечирди. Сўнг сумкасига солиб қўйди.

– Энди бу иккаламизнинг орамизда коладиган гап. Истамасангиз жавоб берманг. Бир ойда канча иш ҳақи оласиз?

– 135 минг сўм.

– Бу ойлик рўзғор тебратишга етмайди-ку.

– Яна бошқа корхоналарда ҳам ўриндошлик бўйича ишлайман.

– Шундай катта маблағ айланадиган жойда 135 минг сўмга кўндингизми?

– Бошлик маошни шундай белгилаган,– дедим.

– Ё кўшимча ҳақ тўлаб турадими?

– . . .

– Сизга қасд қилган одам Ўзбекистон фуқароси эмас. Эртага жинойтчини ҳибсхонадан олиб келаман. Кўрасиз,– деди ишонч билан.

У менга соғлик тилаб, виқор билан уйдан чиқиб кетди.

«Карим Суяровичнинг эзилганича бор экан. Терговчи келтирган далиллар нахотки тўғри бўлса», дея ўйладим бу суҳбатдан ўзимга келолмай.

Кимдан маслаҳат олса бўлади?

Карим Суярович оқловчи топдимикин?

У кишини топиш керак, балки ўзи келиб қолар.

Кенжа кизим Нилуфар келди. Унинг қўл телефонидан Карим Суяровичга телефон қилдим.

– Карим Суярович, иложини топиб, бир келсангиз. Адвокат топдингизми?

– Ҳали топганим йўқ.

– Адвокат билан келинг. Кутаман.

Нима килиш керак? Бу одамга ёрдам беришнинг қандай йўли бор. Даъвомдан воз кечсам-чи? Иш тўхтайти. Ҳамма нарса олдингидай жой-жойига тушади.

Тортган азобларим, оиламнинг, оғайниларимнинг югурганлари. Шоирнинг пойтахтдан катнаб, соғлигимни тиклаш учун қилган харажатлари, шу кеча-кундузда ногирон ҳолга келиб қолганим. Буларнинг ҳаммасидан қандай қилиб кўз юмиб бўлади? Парданинг орқасида ким турибди? Наҳотки ёпиклигича қолиб кетса? Қанча ўйлаганим билан, ўйимнинг тагига ета олмадим. Шу вақт осмондан тушгандай эшикдан Шоир кириб келди. Мени меҳр билан бағрига босиб:

– Худога минг катла шукурлар бўлсинки, шу кунларга етказди. Илоё омон бўлинг, умрингиз узоқ бўлсин, – дея юзида севинч, кўзида қувонч билан кучоқлаб, ўпарди.

– Зап вақтида келдингиз, Элёржон. Сиз билан қандай боғланишни ўйлаётган эдим. Муҳим бир масалада бошим котиб турганди,– дедим қувончимни яширолмай.

Ўтириб ҳол-аҳвол сўрашдик.

– Бошингизни қотираётган муаммо нима экан? Бу бошни эҳтиёт қилинг. Ўзингизни қийнаманг. Соғлик керак, – деди қатъий.

– Элёржон, ўзингиз биласиз, мен бир корхонада ўттиз беш йил ишладим. Ёмонлик кўрганим йўқ. Терговчи бу ишларнинг бошида Карим Суярович турибди, деяпти. Бошим қотди. Наҳотки шунча йил бирга ишлаб, шу одамни билмасам. Бунақа кабиҳлик унинг қўлидан келмайди. Назаримда, терговчи бошқа ишларни режалаштираяпти. Унинг жинойтчини топиш мақсади йўқ. Жинойтчи бир ниқоб. Шу баҳонада ташкилотни бадном қилиш, каттагина пул ундириш мақсадида ишонарли далиллар тўплаб, ўзи ўйлаб топган қопқонга ўлжа излаяпти.

– Карим Суярович нима деяпти? – деди чуқур нафас олиб Шоир.

– У нима ҳам дерди. Сувга тушган булка нондай нима қилишини билмай қолган. Қаттиқрок дўқ урса, титилиб кетади. Мулкдор бўлиш ҳам қийин экан. Барча пулдорни пойлайди.

– Чораси шуки, терговчини пора билан ушлатамиз. Нима иш қилаётганини билсин, – деди Шоир.

– Ҳозир Карим Суярович келади. Биргалашиб маслаҳатлашамиз, – дедим.

– Эркор ака, сиз Карим Суяровичнинг бунака нопок ишларни қилмаслигига астойдил ишона-сизми?

– Ўзимга ишонгандай ишонаман, Элёржон! Тўғри, у бой-бадавлат, ўз манфаати йўлида ай-рим қонунбузарликларга бориши мумкин. Лекин бунака расво, қабих ишни ҳеч қачон қилмайди.

Сухбатимиз тугамасдан Карим Суярович кириб келди. Саломлашиб кўрпачага ўтирди. Унинг ҳориган юзида ажинлар, сочларида эса ок толаларнинг анча кўпайганини сездим.

– Шоир укам Элёр. Бу ишлардан хабари бор. Бемалол тортинмай маслаҳатлашиб олайлик. Ад-вокат топдингизми?

– Ҳа, эртадан ордер олиб, ишга киришади, – деди. – Сиз ҳам танийсиз, Озод Жўраев, – деди Карим Суярович.

– Уч соатлар олдин терговчи Қодир Аллаё-ров келди. Мендан кўрсатма олиб, жиноятчининг топилганини айтди, шулардан хабарингиз борми, Карим Суярович? – дедим унга синчковлик билан қараб.

У ҳайрон қолди-да: «Жиноятчи топилган бўл-са, қутулибмиз бу можародан, – деди соддалик билан. – Ким экан у номард, Эркор ака?! – Овози ҳам бироз баландроқ чикди.

– Ҳали кўрганим йўк. Менга шундай деб айтди. Эртага юзлаштираман, – деди.

Бу хабарни эшитиб Карим Суярович ўзини анча босиб олди. Элёр эса, безовталаниб, тўғриси айтинг дегандай менга каради.

– Карим Суярович, – дедим босиклик билан. Унга терговчи айтган гапларни меъёрига етказиб тушунтирдим.

Карим Суяровичнинг ранги оқариб, ўзини каерга кўярини билмай, хушидан кетиб кўрпача устига йиқилди. Шошиб қолдик.

– Сув! – деб кичкирдим.

Элёр Карим Суяровични суяб юзига шапатилади. Чойнақдан чой олиб, юзига сепди. Чой иссиқмиди, совуқмиди – билмайман. Карим Суярович кўзини очди.

– Тамом қилишди мени, – деди.

Бу сўзни кимга айтди, билмадим. Бир оздан кейин ўзига келиб, нохуш вазиятдан чиқа бошлади. Кўзларини катта-катта очди-да, уйқудан уйғонган одамдай:

– Тамом бўлдим энди,– дея хўнграб йиғлаб юборди.

– Нега ундай дейсиз, – деди Элёр. – Агар ҳақ бўлсангиз охиригача курашинг. Тамом бўлиш –

бу сўнгги чора. Уларнинг ноғорасига ўйнамай, чорасини топинг. Бу ишни фақат битта терговчи амалга оширади деб ўйламанг. Суд бор, матбуот бор, жамоатчилик бор, давлат бор, ҳақиқат учун курашиш керак.

Карим Суярович ўзининг айбини билмаган ёш боладай жовдираб гоҳ менга, гоҳ шоирга, нажот кутиб, ожиз ва нотавон мўлтираб қарарди....

* * *

Кундуз кунни соат ўнларда, терговчи мени гумондор билан юзлаштириш мақсадида, ўз қабулхонасига келишимни тайинлади.

Ҳамма айбларни ўз бўйнига олаётган бу банги девонани кўриш менга ҳам жуда қизиқ эди. Соат ўн яримларда терговчининг хонасига етиб келдим.

Қодир Аллаёров компьютерда нималарнидир ёзаётган экан. Мен билан кадрдонлардек куюқ сўрашди. Кейин мақсадга ўтиб, рўпарасидаги стулга ўтиришимни таклиф этди. Хона ихчам бўлса-да, жуда тартибли. Шкафларда ҳар хил жинойт кодексига оид китоблар қатор терилган, бу ҳолат келган ҳар қандай одамнинг диққатини тортади. Китоблар жавонга ҳафсала билан терилгани, китоб ҳошияларининг кўркамлиги, улар-

нинг турли тилларда (рус, турк, инглиз, ўзбек) эканлиги киши эътиборини ўзига тортар эди.

Терговчининг столи устида тартиб билан ракамланган, жиноят ишига алоқадор коғозлар катор турибди. Шулар ичидан анчагина қалинлашиб қолган бир папкани олиб, узок варақлади, ичидан варақнинг икки томони тўлдирилган коғозни олиб менга узатди.

– Мана ўқинг, кейин ўзини ҳам чакираман, – деди. Матн рус тилида ёзилган экан, унинг ўзбек тилидаги таржимасини тўлиқ келтираман:

«Мен Сари ўғли Аёз 19... йилда Қозоғистоннинг Шевченко шаҳрида туғилганман. Миллатим қозок. 19... йилдан буён Ўзбекистонда яшайман, Ўзбекистон фуқаросиман. Ҳозирги кунда ҳеч ерда ишламайман. Олдин ҳам судланганман. Менинг бу жиноятга қўл уришимнинг асосий сабаби, пул топиш эди. Шу ваддан ушбу жиноятни содир этдим.

Эркор Ориповични танимайман. У кишига нисбатан душманлигим, ғаразлигим, ўзаро келишмовчилигим бўлмаган. Менга бир қиз келиб, иш бор, бажарсангиз каттагина пул оласиз деди. Қилинадиган топшириқни пул тўловчи айтади. Сизни у киши билан учраштириб қўяман, деди. Қиз ўз исмини ҳам айтмади. Кўрсам танийман.

Ўша қиз мени айтган одамига учраштирди. У ҳам ўзини таништирмади. Қиладиган ишингни кейин айтаман, деб анча вақт мени синовдан ўтказди.

Менинг Қозоғистонга кетишим аниқ бўлгандан кейин, у менга мақсадини тушунтирди. Бир одамни йўқ қилишим керак экан, эвазига ўн минг доллар бераман, олдиндан мана уч минг доллар, деди. Мен кўнмадим. Ярмини берасиз, қолганини ишни тугатганимдан кейин оламан, деб келишдик.

Йўқ қилишим керак бўлган одамни икки марта кўрсатди.

Мен жуда кўп пойладим, у одамни ёлғиз учрата олмадим. Шофёри билан эрталаб ишга келади, кеч уйига қайтади. Баъзан хонасида тунаб қолади. Анча вақт иложини тополмай юрдим. Кейин унинг меҳнат таътилига чикканини, Тошкентга кетишини аниқладим. Изидан Тошкентга борсам иш чўзилиб кетади, шунинг учун унинг кетишига йўл қўймайман, ишхонага келганида йўлини қилиб (девордан ошиб) ташкилот ҳовлисига тушдим, кейин ҳеч кимга сездирмай, хонасига кириб бордим. Орқасидан келиб арматура билан бошига урдим...

Қандайдир овозлар эшитилгандай бўлди. Кўркканимдан қочдим. Бор-йўғи бир марта урдим.

Бошқа ҳозирча қўшимча қиладиган сўзларим йўқ. Кўрсатмани ўз қўлим билан рус тилида ёздим.

19... йил 20.XI. Сари ўғли Аёз, имзо.»

Қалламга турли шубҳа-гумонларни олиб кирган бу кўрсатма, ҳақиқатдан ҳам мени жиддий ўйлашга ундади.

Кўрсатмада баён қилинган маълумотлар, менинг қилишим керак бўладиган иш режаларимга анча ҳамоҳанг эди. Пойтахтга боришимни, меҳнат таътилига чиқишимни, қисман бўлса-да, Карим Суяровичга ва шоирга айтганман, холос. Қозок бу сўзларни қаердан топиб ёзди экан.

Наҳотки адашаётган бўлсам...

Менинг чуқур ўйга толганимни сезган терговчи менга узок қараб турди-да, сўнг гапира бошлади:

– Эркоқ Орипович! Сиз беозор, бировнинг ҳақиқага кўз тикмайдиган, доно, олим одамсиз. Ўзингиз обдон ўйлаб кўринг-чи, узок йиллар бир идорада ишляпсиз. Олдин отаси билан, кейин ўғли билан. Шу корхонада қарийб қирк йиллик тирик архивсиз. Хўш, қоғозлар, бошланғич хуж-

жатлар ҳар уч йилда, айримлари бир йилда йўқ қилинади. Ишчи-хизматчиларнинг иш ҳақларига тааллуқлилари эса умрбод архивларда сақланади. Бу ҳужжатларнинг йўқотилиши, уларнинг нафақага чиқишига боғлиқ томонлари бор. Шу сабабли узоқ сақланади. Сиз эса ҳали-вери ўлмайдиганлардансиз.

Сизга яна қандай далил керак? Шуларнинг барчаси, сизнинг энди кераксиз эканлигингизни кўрсатмайдими?

Ҳали нафақага чиқишингизга анча бор. Хўш, дўппини бошдан олиб кўйиб, бир ўйланг-чи. Нима учун сизнинг ўлимингиз Карим Суяровичга керак бўлганини англайсиз. Мен эҳтиёт чорасини ўзгартириб, Карим Суяровични камокка олдим. Мана Моҳиранинг кўрсатмасини ўқиб кўринг.

«Мен, Моҳира Иноят кизи 19...йилда Қарши шаҳрида туғилдим. 19... йилдан бери шу корхонада котибалик вазифасида ишлайман. Карим Суярович бир куни мени хонасига чақириб:

– Моҳира, сенинг чет элда ишлайдиган йигитинг бор. Биладан, телефон орқали гаплашиб турасан. Шу танишингни чақир, йўл харажатлари билан қўшимча яхшигина ҳақ ҳам бераман. Топширикни бажаради-ю, изига қайтади. Шу ишни

(килинадиган ишнинг моҳиятини менга айтгани йўқ) тезлик билан бажарса, сенинг ҳам хоҳлаган истагингни бажараман, деди. Қандай топширик эканлигини менга айтган эмас. Мен топган қозок башарали йигитга Карим Суяровичнинг нима иш буюрганидан хабарим йўқ. Йигитнинг исми-ни ҳам, фамилиясини ҳам билмайман. Қилган ишим – йигитни Карим Суяровичга учраштириб қўйдим, холос. Бошқа қўшадиган қўшимчаларим йўқ. Юқорида айтган сўзларни ўз қўлим билан ёздим. Имзо».

Воқеаларнинг бу қўлами мени жиддий ўйлашга мажбур қилди.

– Нахотки... – деган сўз миямда чарх урар эди.

БУ ҲАЁТ...

Уч кундирки суд давом этмоқда. Барча кўрсатмалар Карим Суяровични айблашга қаратилган.

Дастлабки тергов давомида йиғилган ҳужжатлар бу ишнинг буюртмачиси шахсан Карим Суярович эканлигини кўрсатиб турса-да, жабрланувчи сифатида ўз қарашларимни судга очик, лўнда қилиб фикрларимни қуйидагича баён қилдим:

– Бу ишнинг тепасида ҳеч қачон Карим Суярович турмаганлигини, у кишининг кўлидан бундай қабихлик келмаслигини, бунга умуман асос йўқлигини, терговчи Қодир Аллаёровнинг тўқиган уйдирмалари, қилинган жиноий ишни ёпиш мақсадида ишга гувоҳ ва далил сифатида киритилган айбловларнинг барчаси сохталаштирилганлигини, Карим Суяровичда даъвом йўқлигини билдириб, суд аъзоларига рўй-рост айтдим.

Вактинча ҳибсда сақланаётган Сари ўғли Аёзнинг суд мажлисида сайраши, хатто ашёвий далил сифатида олинган беш минг долларни Карим Суяровичдан олганини, қолган беш мингини ишни тугатгандан кейин бераман, деб ваъда қилганини, аммо ҳали ололмаганлигини айтиб, Карим Суяровичнинг буюртмачи эканини тасдиқлади.

Тўғриси, бу узундан-узук можароларни тўхтатишга кучим етмасди. Уни жиловлашга қодир кучнинг ўзи йўқ эди. Жуда кўп йиллардан бери шу соҳада ишлаган, қонунни сув қилиб ичиб юборадиган ҳимоячи ҳам бу ишнинг уддасидан чиқа олмади. Ҳамма далилу ашёлар Карим Суяровичнинг тўлик айбдор эканлигини тасдиқларди.

Суд ҳайъати ўз ишини яқунлаш арафасида айбдорлардан охирги сўзни эшитмай, қутилмаганда уч кунга танаффус эълон қилди.

Ақраб ойининг 25 кунлари, осмоннинг ковоғи солиқ, булутлар паға-паға сузиб юрибди. Дарахтлар сарғайган баргларини аллақачон ўз пойларига тўшаганидан шохлари яланг бўлиб қолган. Баъзи буталарга боғбон ишлов бермаган чоғи, новдалари бўртиб кинғир-кийшиқ ҳолда ўсиб ётибди. Бу манзара ёқимсиз эди. Айрим дарахтлар эса дид билан қузалган, қоматини кўз-кўз қилиб, кишининг ҳавасини келтирадиган даражада қад ростлаб турибди.

Кўча бўйлаб бу икки хил манзарани қузатар эканман, ҳаёлимга олди-охири кўринмайдиган фикрлар ёғилиб келаверди. Кўз олдимдан суд маҳкамасидаги воқеалар бирин-сирин ўта бошлади.

«Наҳотки.., – дейман қайта-қайта. – Бўлиши мумкин эмас. Қарим Суярович бундай қабих иш қилишга қандай журъат этди экан-а...»

Терговчи Қодир Аллаёров чиндан ҳам ҳақ бўлса-чи. Пул, дунё, мансаб шунчалар юқори эканки, менинг қанча йиллик ҳалол меҳнатимдан ҳам баланд турса. Мен ўзи нима учун яшадим?

Бир тўда «бойваччаларни» янада бой қилиш учунми?! Дунёдан топганим шуми?

Бошимдан калтак еб, ҳали нафақа ёшига етмай, ногиронлик азобини қолган умрим учун мукофот қилиб олиш жоизмиди?!

Хаёлимдан ўтаётган мантикли ва мантиксиз ўйларимга жавоб излайман. Нима бўлганда ҳам ёмон бўлди. У энди қамалиб кетади. Даъво қилмайман десам-да, қамалиб кетади.

Уйга яқинлашганимда, дарвоза олдида нотаниш бир йигит турганини кўрдим. У мен билан худди айбдордай ийманиб кўришди.

– Хўш, мулла йигит, хизмат? – дедим.

– Сизга бир муҳим гапни айтмоқчиман, – деди у жиддий тусда. Менга кўлидаги телефони узатди-да:

– Бу телефон сизники, – деди.

– Ишхонангиздан олиб кетганман. Уни эгасига ўз вақтида қайтара олмаганимдан жуда кўп азоб чекдим. Бу азоблар менга кам.– У юзимга қаролмас эди.

Ҳақиқатан ҳам, телефон меники эди, бундан тўрт ой олдин йўқолган матоҳим.

Хўш, бу телефон унинг кўлига қандай тушиб қолди? У ким? Мендан нима истайди? Шу ташвишли ҳолатимга чанг соладиган қандай

ўйин бошланаяпти. Бутун ўй-хаёлим айқаш-уйқаш бўлиб кетди.

Уйга таклиф қилдим. Ўз хонамга уни бошлаб кирарканман, зимдан кузатардим. Бўйи бўйимга тенг, хушбичим, келишган гавдаси хали унинг навқиронлигидан далолат берарди. Сочи қоп-қора, юзи оппок. Худди менинг юзимга ўхшаган думалок. Кўзлари катта-катта, ўта хушрўй йигит эди. У ҳам мени жимгина кузатарди. Таклифим билан оромкурсига ўтирди.

– Соғлигингиз яхшими? – деди ниҳоят.

– Хўш, сизни бу ерга нима бошлаб келди? Менинг телефоним сизнинг қўлингизга қандай тушиб қолди? Сиз ўзи кимсиз? – дея кетма-кет саволлар бера бошладим.

– Ҳозир ҳаммасини айтиб бераман, – унинг овози ё жарангларди, ё назаримда шундай туюлди.

– Кечирим сўрашга келганим йўқ. Мендан хунингизни олинг, деб келдим. Сизнинг жонингизга қасд қилган менман. Мана, қаршингизда турибман. Шу ўтган тўрт ойни ит азобида ўтказдим. Бу кўргиликларни душманимга ҳам раво кўрмайман. Изтироб мени барибир ўлдиради. Ундан кўра, сизнинг оёқларингиз остида ўлганим

маъкул. Мени таъкиб қилаётган виждон азобидан кутуламан.

Ўрнидан туриб ўзини оёқларим остига ташлади.

– Бу нима ўйин? Тушунтириброк гапирсангиз-чи? Кимсиз? Нима гап? – уни саволларга кўмиб ташладим. У эса бошини кўтармай оёғимни кучоклаб:

– Мен аҳмокни, номардни, аблахни, манкуртни ўлдиринг! – дерди тинмай. – Ҳаммасига мен сабабчиман. Бу воқеаларнинг барчасини мен килдим. Яхши ҳам тирик экансиз. Бўлмаса армон билан ўлиб кетардим, акажон! Сиздан кечирим сўрамайман. Хунингизни олинг! Мана, мен қаршингиздаман.

У ўрнидан турди. Кўзлари тўла ёш, бояги чиройли кўринишдан асар ҳам қолмаганди. Ё кудратингдан, одам зоти бир дақиқада шунчалар тез ўзгарадими?! Юзи сўлган, кўллари шалвираган, гавдаси кекса чолникидай эгилган, сочлари тўзиган, қаршимда мендан ҳам кекса одам тургандай эди.

Елкасидан ушлаб жойига ўтқаздим, кўлим билан сочларини текислаб, унинг ёнига ўтирдим. Чойнақдан пиёлага совиган чой куйиб узатдим. У чойни симириб охиригача ичди, кейин газак ахтаргандай стол устига қаради, бир дона кон-

фетни олиб оғзига солди. Уни кузата бошладим. У яна аста-секин олдинги ҳолатига кела бошлади. Чиройи очилди, гавдасини тутиб олди, кўзларида умид учкунлари уйғонди. Ўзини эркин ҳис этиб, юзимга каради.

Унинг кўзлари шу даражада тиниқ, жозибали эдики, нафасимни ютиб унга хайрат билан термулардим. Қаршимда гуноҳкор, руҳий азоблар гирдобидида қолган мағрур ёшлигим турарди.

Во ажабо, бу йигит бунчалар менга ўхшамаса. Унинг ташки сифатлари, сочининг қоралигини эътиборга олмасак, куйиб кўйгандай мени эслатар эди. Гўё биз бир ота-онадан туғилган ака-укалар каби (ёшимиз орасида тафовут бўлмаганида айнан Ҳасан-Ҳусанлар эдик) бир-биримизга ўхшардик.

Вужудимда аланга бўлиб ёнаётган жумбоқлар қуршовидан чиқолмай, турли ўй-хаёлларга чўманман. Ҳали ўзим тушуниб етмаган моҳияти сирли воқеаларни, хотирамда бир муддат жонлантисам-да, унинг окимида окиб, гирдобидида чўкиб кетаяпман.

Бошимда шундай саволлар айланди:

«Бу йигит ким? Нега у менинг оёғимга бош уриб, хунингизни олинг, деяпти? Наҳотки шу йигит менинг қотилим бўлса? Унинг мақсади нима?»

Мендан нима истайди?!» деган одамни куюшконидан чиқариб юборадиган саволлар ич-ичимда инграйди. Негадир ҳеч қандай сўз тилимга келмайди.

Мен ҳам, у ҳам узоқ жим ўтирдик. Унинг юзида ажабланиш, (чамамда у ўхшашлигимиздан шу ҳолатга тушди) кейин қувонч пайдо бўлди. Гўё узоқ вақтлардан бери соғиниб юрган жигарини топгандай ҳаяжонини яширолмади.

Ниҳоят ўзим тилга кирдим.

– Менинг исмим Эрқор, фамилиям Алихонов.

– Мен, – деди у ўта ҳаяжонланиб, – Қаландарман.

– Мана, танишиб ҳам олдик, бир оз тамадди қилиб, кейин суҳбатимизни давом эттирсак бўлади. Чамамда менга айтадиган гапларингиз (муҳим демоқчи бўлдим, ўзимни тийдим) кўп бўлса керак?

– Ҳа. Меҳмон қилишга шошилманг. Мени хонадонингизга судраб келган куч, бор-будимни парчалаб шу ерга олиб келди.

Тўрт ой ўзим билан ўзим курашдим. Мен амалга оширган қабих, мудҳиш хунрезликни (бошқа сўз тополмаяпман) ҳеч ҳам кечиришнинг иложи йўқ. Буни пул ёки касд олиш учун қилмадим, бирон киши буюртма ҳам бермаган.

Рашк ўтида, тушунмасдан қилдим. Сиз билан ишлайдиган Мохирани биласиз. У менинг ягона-ам, аҳди-паймоним. Мен фақат шу киз учунгина бу дунёда мавжуд эканимни тасаввур қиламан. Унга берган ваъдаларим, унинг билан қилган аҳду-паймонларим вақт ўтиши билан саробга айланди, тўғрироғи, биз кутган никоҳ кечасида симиришимиз керак бўладиган чинни косадаги ширин сувга захар солди. Тўй қилишга ота-она-нинг кучи етмаганлиги сабабли, мен Мохирага етиш мақсадида, Россияга ишга кетдим. Нима иш бўлса қилдим. Кеча-кундуз тинмай кўча сурдим, ахлат тозаладим, қурилишларда ишладим. Кези келганда ўласи қилиб ҳеч сабабсиз калтаклашди. Бир рус аёли кутқариб қолди мени. Мусофир юртда ўлиб кетардим. Қабрим ҳам бўлмасди. Қанча-қанча мен тенги йигитлар арзимаган иш ҳақиқа қул бўлиб ишламоқда... То ўз йўлимни топгунимча бор азобни кўрдим.

Мен ҳам ўз юртимда тинчгина, бориға қаноат қилиб ишлаб юрсам бўларди-ку. Отам-онам, укаларим, сингилларим қанча ялинишди кетмаслигимни сўраб. Мен ўжар бола, пул топиш ниятида, севгилимга қоп-қоп ваъдалар бериб, туғилган шаҳримни – она Ватанимни тарк этдим.

Пул ҳам топдим, мол-давлат орттирдим. Эвазига нима олдим? Такдир кўзимни кўр, кулоғимни қар қилди. Мехр-муҳаббатдан айирди. Баджаҳл қотилга айлантирди. Орзу-умидларим чил-чил синди. Ўзимни бошқара олмадим.

Укам телефонда Моҳиранинг қандайдир ташкилотда ишлаётганини, ҳар куни уйига енгил машина олиб бориб, олиб кетаётганини айтиб ичимга ўт ёкди. Укамга тез кунда унга телефон, магнитофон олиб беришни ваъда қилиб, Моҳиранинг ҳар бир қадамни текшириб, қайси уйга боради, қандай русумли автомашинада юради, шулар ҳақида батафсил маълумот бериб туришини сўрадим.

Моҳира баъзи кунлари ишга бормай кўп қаватли уйларнинг бирида кун бўйи қолиб кетишини, ишхонада эса, иккинчи қаватда ўтирадиган, келишган, оқ соч одамнинг хонасига кўп киришини, хуллас, кўлидан келганча менга маълумот бериб турди.

Охир-оқибат чидай олмадим. Чипта олдим-да, эрталаб шаҳарга учиб келдим. Шу куни уйга ҳам бормай машина ёллаб, укамнинг айтганлари ростми-ёлғонми, билиш мақсадида Моҳирани кузатдим.

Ҳақиқатан ҳам, Моҳирани эрталаб ок «Ласетти» келиб ишга олиб кетди. Ҳайдовчини пойладим. У билан гаплашишнинг иложи бўлмади. Кейин машинага дид билан кийинган сочлари ок, келишган одам минди. Назаримда бу сиз эдингиз. Сизнинг келишингизни узоқ пойладим. Шу кун сиз ишга келмадингиз. Лекин машина қайтиб келди. Бир оздан кейин Моҳира машинага миниб, ишхонадан чиқиб кетди.

Менинг кўрганларимни тасаввурингизга келтиринг, укамнинг Моҳирага нисбатан айтган ҳамма гаплари менинг шубҳа-гумонларимга олов ёқди. Мен ловуллаб эмас, жизғанақ бўлиб ёндим. Бу оловни ўчирадиган кучни ўзимда топа олмадим. Тўғриси, ўйлаб ҳам кўрмадим. Ўйлашга вақтим йўқ эди. Шу куннинг қандай ўтганини билмайман.

Авиакассага бориб эрталаб учадиган самолётга чипта олдим. Кейин Моҳира ишлайдиган ишхонага бориб уни узоқ пойладим.

Тушдан кейин бир «Нексия» келиб, дарвоза олдида тўхтади. Ундан эрталаб мен кўрган ок соч одам тушди, ичкарига кириб кетди. Ҳовлига кирадиган кичик эшик олдида назоратчи кировчиларнинг рухсатномасини кўриб ичкарига қўйишини англадим. Унинг бирон ёққа чиқишини

сабрим чидамай кутдим. Олам кўзимга тор бўлиб кўринарди. Ҳеч қандай тўсикдан тап тортмасдим. Назоратчи бир соатдан кейин ҳовли ичкарисига кириб кетди. Бирон режа ўйламай дарвоза томон юрдим. Дадил ичкарига кирдим. Йўлакда менга ҳеч ким рўпара бўлмади. Кўккисдан калламга кўлимга нимадир олишим керак, деган фикр келди. Йўлакнинг четларига карадим, узунлиги бир метрлар келадиган темир арматурага кўзим тушди, ўшани олиб, қўйнимга тикдим. Қадимимни тезлатиб, иккинчи қаватга кўтарилдим. Ичимдаги нидо «шу эшикни оч», деб буюрди. Эшикни очдим. Ичкарида тик турган ҳолда стол устидаги китобларга термулиб, эшикка тескари турган оқ соч одамни кўрдим. Куч билан бошига кўлимдаги буюм билан урдим. У «ғик» этди-ю, кулаб тушди. Стол устидаги телефонга кўзим тушди. Телефонни олдим у изимга қайтдим. Эрталаб самолётда Москвага учиб кетдим.

Бўлиб ўтган воқеаларни у шу қадар шошиб айтардики, худди орқасидан аллақандай куч шиддат билан таъқиб қилаётгандай эди. Гўё айтишга улгурмай қолса, ҳаммаси тугайдигандек.

Уни ўзига келтириш учун яна чой қуйиб бердим. У пиёлани узоқ ушлаб турди, чойдан ҳўп-

ламади. Кейин фикрини жамлаб, пиёгани стол устига қўйди-да:

– Мени жазоланг, – деди.

Мен унга бу иш бўйича суд бўлаётганини, у ерга бориб бор гапни айтиб беришини таклиф қилдим.

У:

– Хабарим бор, – деди хотиржам. – Менга Моҳира телефон қилди. Уни ҳам камашмоқчи экан. Ҳаммасини бориб айтаман. Мен учун энг тўғри йўл шу.

Афсуски, сиздан қарзимни узолмасам керак. Ўйласам, томирларимда оқаётган коним тўхтаб қолгандай бўлади. Нафас олишим кийинлашиб, ўзимни ўлганлар орасига қўшаман. Ўзи мен кимман, дейман қайта-қайта.

Ўзимни-ўзим саволга тутганим сари, таг-туги кўринмайдиган чоҳга қараб шўнғиётганимни, энди ҳеч қачон бахтиёр ҳаёт қўйнига қайта олмаслигимни англайман.

Надоматлар бўлсинки, севги деганлари шу қадар қасоскор бўлса. Аямай ўч олса, сени ўз қайноқ қучоғидан олиб, улоқтирса. Кўраётган кўзларингни кўр қилиб, қулоқларингни қар қилса. Хўш, бу жазо менга нима учун берилди? Ҳаётни теран англамай, ўзимга-ўзим бино қўйганим

учунми? Мен ҳам севишга, севилишга лойик эдим-ку. Орзу-истакларимнинг чеки йўк эди. Шу ёруғ оламини ҳамма қатори севадиган, хокисор одамлар сафида эдим. Ўз меҳнатим эвазига ўзимга, яқинларимга етадиган даражада мол-дунё тўпладим. Ўзимни, ўзлимни йўқотдим. Қани энди ҳаётга келмаганимда, мен учун канчалар яхши бўлар эди...

У бир нуктага тикилиб узок жим қолди. Назаримда у кетишга тараддуд кўраётгандай эди.

Унга қандай тасалли беришни ўйлаб, ўйимга етолмасдим.

Бу қандай ҳолат?! Такдир ўйиними? Ёки синов майдоними? Ҳали менинг тенг ярмимча яшамаган бу йигитнинг олдида қанча-қанча синовлар турибди.

У албатта қилмишига яраша жазо олади. Мен даъвогар бўламанми, йўқми, қонун олдида жавоб беради. Лекин у ўз фикрларини ўзгартириши керак. Олдига қўйган мақсадлари сароб эмаслигига ишониши, у азоб чекадими-чекмайдими, ҳаёт оқими ўз ўзанида оқаверишини теран кўз билан юракдан англаши шарт.

Унинг қўлини меҳрибонлик билан кафтимга олдим.

– Қаландар! Мен сенга ўғлим сифатида ёндошай. Энди сен икки ўғлим қатори ўғлим бўласан.

Сен ўзингни мендан қарздор ҳисоблама. Менинг кечирим сени ҳаётга қайтарса, минг-миллион марта кечирдим. Фақат сен ўксинган юрагингга шамол юбор. Авваламбор ўзингни сев, шундагина бошқаларни сева оласан. Ўзингга ишон. Қалбингга ҳис-туйғулар яна қайтадан киради. Менинг кўзларимга боқ. Теран ҳаётни кўрасан. Сен чекаётган афсуслар инсонни тарбияласа-да, уни улғайтирмайди. Сен ўсишинг, улғайишинг, одамларга керак эканингни англашинг, ёлғонларга кўмилган бу оламнинг устидан кулишинг, кулгига айланмаслигинг, бир кам дунёнинг камини кенгайтириш эмас, камайтиришинг керак.

У маънос, лекин чехраси очик эди. Худди меҳрибон, соғинган кишисини бағрига олгиси келгандай, менга тикилиб турарди. У сўзимни бор вужуд кулоғи билан тингларди.

– Сен ўзингнинг келажагингни яратишинг керак. Мана шу юксак ишончни қалбингга байроқ қилиб қада. Тўғри, бу ҳаёт йўлида тўсиқлар истанганча топилади. Бу тўсиқларнинг пайдо бўлишига менинг ҳам, сенинг ҳам айбимиз йўқ.

«Минг йиллик йўл бор сендан
Мусулмонликка довур.
Яна минг йиллик йўл бор
То инсонликка довур.»

деганларида, Ҳазрат Румий жаноблари ҳақ эди. Саккиз юз йил аввал Румийни кийнаган саволлар бизни ҳам қийин аҳволга солиб, жавоб излатади. Афсуски, жавоб топилмайди...

Бу билан ҳаётдан қўл силташ керак деган маъно келиб чикмайди. Минг йиллар мобайнида «Инсонни қачон комил инсон деса бўлади?» деган саволга жавоб топилмадими, бундан кейин ҳам топилмаса керак...

Нима бўпти? Бир кизни деб бутун борликдан воз кечиш, бу – телбалик. Мен аминманки, сенинг вужудингда ҳаётга ишонч, ёлғонга қарши исён гупирмоқда. Бу хислат ҳар кимга ҳам насиб бўлавермайди. Москвадек шаҳардан келиб «Мендан ўз хунингизни олинг» деб турибсан. Шунинг ўзи сенинг ким эканлигингни, қандай инсонлигингни кўрсатиб турибди. Отанга раҳмат, ўғлим Қаландар!

Мен унинг чехрасидан ўзимча ўзгариш излардим. Қаландарнинг менга айтадиган гапи борлигини англадим. У менга беозоргина қаради-да:

– Эрқор ака, майлими, сиздан бир нарса сўрасам? Албатта, сизнинг хоҳишингизга, иродангизга қарши боришга ҳақким йўқ. Агар иложи бўлса, шу телефонингизни менга совға қилсангиз. Вақтинча эмас, бир умрга.

Мен тараддудланиб, эсанкираб колдим. Нима бало, бу йигит ҳамма воқеалардан хабардорми? Нега телефонни шунча узок йўлдан қайтариб олиб келиб, энди ўзиники қилиш учун сўраяпти?

Бу йигит нега кўққисдан пайдо бўлди? Келмаслиги ҳам мумкин эди-ку. Ҳақиқатан, Моҳирани севишини исботлаш учун келдимми? У ўзини жазога ташлади. Тўрт ойга чидаган одам, яна азоб чекса ҳам, тинчини ўйлаб, сир бой бермай яшайверса бўлар эди-ку.

– Йўқ, Қаландар. Мен сенга бу телефонни бера олмайман. Хоҳласанг шунга ўхшаш бошқа телефон олиб бераман.

– Йўқ деманг? Эркор ака, мен сиздан иложи йўқ нарсани сўраётганим йўқ-ку. Ҳақиқатан, оталик қилиш ниятингиз рост бўлса, телефонингизни аямайсиз. Мени ҳаётга қайтаришга қўшган ҳиссангиз бўлади.

Унинг жовдираб турган илтижоли кўзлари юрагимни ўртаб юборди.

– Болам, болажоним, минг афсуслар бўлсинки, ҳозирча биз нима яхши-ю, нима ёмонлигини билмай яшаяпмиз. Инсон зоти туғилганидан бери шу икки қутб орасида сарсон-саргардон. Айримлар, ҳожатини беминнат бажарган одамни яхшилик қилапти, деб ўйлайди. Ёки аксинча, унинг

ишларига касдданми, касддан эмасми тўскинлик килаётганларни, ёмонликка йўяди. Бир ўйлаб кўр-чи, аслида ҳам ҳақиқатан шундайми?

Иши осонгина битаётган одамнинг ҳаёт йўли бекаму кўст, ҳамма нарсалар олдиндан шундай бўлгандай туюлади. Яшаш жараёнида у шунга кўникади, азал-окибат ўзини енгилмас куч-қудрат эгасидек тутеди. Ўзи билмаган холда (баъзан билиб) эринчок табиатига хос бўлмаган йўлдан кетади. Тўсикларга рўбару келганида-чи, у курашларда чиникади, турмушнинг баланд-пастини кўради. Аклини пешлайди. Яшаш иштиёқида ҳар қандай ифлос ишлардан нафратланишни ўрганади. Унга қарши курашади.

Бир донишманд айтган экан: «Дўстинг балик егиси келса, сен унга балик олиб берма. Унга балик тутишни ўргат». Хўш, энди бу икки ҳолатнинг қайси бири яхши-ю, қай бири ёмон?!

Мен сенга насиҳат қилишдан йирокман. Сен мусофирликни кўрган, ҳаёт йўлларида чиникқан, ўзини англашга интилаётган йигитсан. Ҳозир мен шу телефонни сенга берсам яхшилик қилган бўламанми, ё ёмонлик? Ўзингга савол бериб кўр-чи. Нимага шу оддийгина телефонни сендай йигитдан кизғанаяпман? Бунинг ўзига яраша жиддий сабаблари борлигини ўйладингми?

Сенга бўлган ҳурматимни ўзимча мулоҳаза қилар эканман:

– Сен, ҳаётдаги бор яхшиликларга лойик одамсан, – дейман.

Телефонга келсак, унинг сир-синоатлари ҳозирча менга номаълумлигича қолмоқда.

Ҳаётий тажрибамдан келиб чиқиб, ўзимча мулоҳаза қиламанки, бу тақдир... Илохий кучнинг одамзот учун кўрсатаётган сирли кудрати...

Қадимий ривоятларда айтилганидек, одамларнинг азал орзу-умидларига йўлдош бўлган ёрилтошлар, учар гиламлар, тошга айланган ҳур қизлар, қанот чиқариб учган отлар, хуллас, ота-боболаримиз яратиб кетган эртақнамо мўъжизаларнинг бир кўринишидар.

Бугунги кунда мен билан сенга телефон сифатида намоён бўлаётган: сеҳрли қоғозлар, ўзининг домига олувчи компьютер (интернет)лар... турли шаклларга кириб, ҳаётга энди кадам қўяётган авлодларга синов майдони... ёки маёқ вазифасини ўтаётган бўлса не ажаб!

Хуллас, менинг бу майдонда қолишга бардошим етмаяпти...

Бу омадсизлик эмас, фожеа ҳам эмас... Бу – менинг ва сенинг ҳаёт йўлларидан туташган тақдиримиз...

Ўзимча ўйлаб коламан, телефон можароси балким хаёлимда кечгандир, ҳеч қандай телефон кўнғироғи бўлмагандир, ўзим билан ўзим суҳбат қилгандирман... Ёки ўн саккиз минг оламнинг биз билмаган ғойиб оламидан келаётган огоҳлантиришдир. Ички оламимни остун-устун қилиб юборган, аслида телефон кўнғироғи эмас, ўзлимни танишимдир. Мен ўзи қандай одам эканлигимни тўла англашга ундовчи ҳаётнинг синов кўнғироғидир... У ҳеч қачон саволларга жавоб бермайди, ўзинг билан ўзинг рўпара бўлиб, жумбоқларга ўзинг жавоб излайсан...

Атрофда шундай одамлар борки (булар ҳаётда жуда кўпчиликни ташкил қилади) бу дунёга нега келганини, нима учун яшаётганини билмай ўтиб кетадилар...

Ақалли, бир кун ҳисобидан, бир соатгина бўлса ҳам, ўзи билан ўзи ёлғиз қолишни хаёлларига келтирмайди...

Эҳ, одамлар! Одамлар! Инсоният ўзлигини теран англаши учун ер юзининг ҳар бир хонадолида, ҳар бир одамнинг қулоғи остида, вужудни (қалбни) тозалашга ундовчи, илоҳий ҳаёт кўнғироғи жаранглаб турса, дунё қандай ажойиб бўлар эди...

– Қаландар! – дейман унга термулиб.

– Ҳа, менинг бу хонадонга кириб келишим замирида, айнан сизга ўхшашлигим, дунёқарашимиздаги фикрларнинг ҳамоҳанглиги (олдиндан билмасам-да), тақдири азалнинг етаклови бор, деб биламан..

Сиз телефонни Қаландарга берсам яхшилик қиламанми, ёмонлик қиламанми, деб сира иккиланманг. Боя донолар зикридан далил келтирганингиздек, эл орасида шундай гап ҳам бор: «Мана бу олма сенга – есанг отанг ўлади, емасанг – онанг». Айтинг-чи, олмани ейиш афзалми, емаслик? Одамзот пайдо бўлгандан бери шу ҳақда ўйлайди. Аслида олмани еса ҳам, емаса ҳам, ота-она бизни тарк этади-ку.

Менга ўз келажагингни ўзинг ярат дедингиз. Демак, менга ишондингиз. Шу муқаддас сўз ҳурмати, ҳеч иккиланмай телефонингизни беринг.

Ўзим сезмаган ҳолда унинг сўзларидан таъсирланиб, беихтиёр чўнтагимдан телефонни олиб, қалбимнинг бир парчасини узатаётгандай, унинг кўлига тутказдим.

– Эҳтиёт қил, – дедим.

– Эҳтиёт қиламан...

Бу шивирлаб айтилган сўзлардан ўзимча неларнидир англагандай бўлдим. Елкамдан кўта-

риб бўлмас даражадаги оғир юк кулагандай, ўзимни енгил ҳис этдим. Гўё бу сир-синаотта тўла телефоннинг кудратини бу ёш йигит қандай кўтара олади деган хавфсираш билан Қаландарни кузатдим. У телефонни ён чўнтагига солар экан, унда ҳеч қандай ўзгариш сезмадим. У оддийгина қилиб, каттадан-катта раҳмат айтди-да, ўрнидан туриб эшик томон йўл олди. Уни уйда олиб қолишга ундадим. Негадир у безовталаниб соатига қаради. Ҳақиқатан ҳам, соат миллари учга яқинлашаётган эди.

– Хўп десангиз, эртага ҳам келсам, – деди оғир хўрсиниб.

– Марҳамат, сен учун ҳамиша дарвозамиз очик. Бемалол тортинмай келавер, – дедим унинг шу дақиқада мен билан қолмаслигига кўзим етиб.

У мағрур, шахдам кадамлар билан кўчага чикди. Худди тушимда фариштани кузатаётган бахтиёр одамдай, кўча йўлагига кўринмай қолгунича орқасидан термулиб қолдим...

Энг кизиғи яна уч кундан кейин бўладиган воқеалар кўз ўнгимда гавдаланади. Терговчи Аллаёровнинг аҳволи ниҳоятда аянчли. Келишган, димоғдор юзидаги ўзгаришни аниқ кўрдим. Унинг башараси қорайиб, худди кўмир тусига

кирган. Ҳар доим бурро-бурро сўзлайдиган тили калимага келмай, алланималар демокчи бўлади-ю, гўлдирашдан нарига ўтолмайди...

Карим Суярович эса, қилган қилмишидан кўнгли вайрон, кўзи тўла ёш, Моҳира ўта паршон. Бошини қуйи эгганича, яқинларининг юзига қаролмай, ўзига-ўзи лаънат тоши отиб, қилмишидан бир умр пушаймон....

Сара ўгли Аёз. Дунёга келганидан ҳайрон... уни ўйлаб топган Аллаёровнинг шўрига шўрва тўкилишини билади...

Қаландар-чи!

У мағрур, ок булутлар устида эркин парвоз қиларкан, юксак-юксаклардан туриб: «Мен ҳар қандай жазога лойиқман!!!» – деб ҳайкиради...

Мен гарангсиб, диванда хаёллар оғушида ётар эканман, деворда осилган соатнинг чикиллаб учга яқинлашаётганидан юрагим безовта бўлиб, ўзимга-ўзим гапираман.

– Ҳа, Қаландар!

Энди бу сиру синоат ташвишларни ўз елкангга олдинг. Йўлингдан адашма! Изингга қайтма! Мен бу ўйиндан чиқдим...

Ҳа, энди одамга ўхшаб яшайман!...

Адабий-бадiiий нашр

Али НИЁЗ

ТАҚДИР ҚЎНҒИРОҒИ

Қисса

Мухаррир: *Алишер Назар*

Бадiiий мухаррир: *Дилмурод Жалилов*

Техник мухаррир: *Екатерина Корягина*

Мусахҳих: *Доно Тўйчиева*

Саҳифаловчи: *Умида Валижонова*

Нашриёт лицензия раками А1 № 290. 04. 11. 2016.
2017 йил 20 апрелда босишга рухсат этилди.
Бичими 70x100 $\frac{1}{32}$. Times New Roman гарнитураси.
Офсет босма. 8,75 шартли босма табок.
6,24 нашр босма табағи. Адади 1000 нусха.
210 ракамли буюртма. Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа
иждодий уйида чоп этилди.
100128 Тошкент, Лабзак кўчаси. 86.

Телефон: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29

Факс: (371) 241-82-69

www.gglit.uz

info@gglit.uz

W

22.000-00



ISBN 978-9943-4911-2-0



9 789943 491120